

สนธิ์ สมัครการ

วิธีการศึกษา สังคมมนุษย์

กับ

ตัวแบบ

สำหรับศึกษา

สังคมไทย

มูถนัถัคอรงการค้าราสังคมาศาสตร้แฉะมนนุช้ศาสตร้
๔๑๓/๑๘ กนนอรุฒฉะบรณนฐร้ เษษางคคคณนุช ฉพฉ.๑๑๘๑๑
โทร. ๘๒๘-๘๘๒๘

มูถนัถัคอรงการค้าราส
สังคมาศาสตร้แฉะมนนุช้ศาสตร้

ราคา ๑๘.๐๐ บาท

ปก : นันทะ เจริญพันธ์

วิธีการศึกษาระดับมัธยมศึกษา

กับ

ตัวแบบสำหรับศึกษาระดับมัธยมศึกษาไทย

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง พ.ศ. ๒๕๑๘

ลิขสิทธิ์เป็นของโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

บริษัทสำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด

๕๕ ถนนไมตรีจิต กรุงเทพมหานคร

เป็นผู้แทนจำหน่าย

วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์
กับ
ตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมไทย

สนธิ สมักรการ

โครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
กรุงเทพมหานคร ๒๕๑๗

รายนามคณะกรรมการบริหาร
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

นายบัว อิงภากรณ์	ประธานฯ
นายเสน่ห์ จามริก	รองประธานฯ
นางสาวกุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นางกุลหลาบ มัลลิกะมาส	กรรมการ
นายโกศล ศรีสังข์	กรรมการ
นายจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา	กรรมการ
นายเจตนา นาควาระ	กรรมการ
นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ	กรรมการ
นายทิตยา สุวรรณะชฎ	กรรมการ
นายวิทย์ วิตทเวทย์	กรรมการ
นายวีรยุทธ วิเชียรโชติ	กรรมการ
นายสมบัติ จันทรวงศ์	กรรมการ
นางสาวสวาท เสนาณรงค์	กรรมการ
นายสังเวียน อินทรวิชัย	กรรมการ
นายสายหยุด จำปาทอง	กรรมการ
นางสาวเอื้อย มีสุข	กรรมการ
นายเกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการและเหรัญญิก
นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์	กรรมการและเลขานุการ

คำแถลงของโครงการตำราฯ

โครงการตำราฯ นี้ ก่อตั้งขึ้นด้วยความร่วมมือกันเองเป็นส่วนบุคคล ในหมู่ผู้มีอาชีพสอนและผู้รักงานศึกษาจากสถาบันต่างๆ จุดมุ่งหมายเบื้องต้นก็เพื่อส่งเสริมให้มีหนังสือตำราดีๆ มากขึ้นในภาษาไทย โดยเฉพาะในทางวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้เพราะต่างก็เห็นพ้องต้องกันว่า หนังสือตำราภาษาไทยในระดับคุณภาพยังมีไม่เพียงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้น ย่อมเป็นการปรับปรุงมาตรฐานการศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัยไปด้วยโดยปริยาย ทั้งการส่งเสริมตำรานี้ย่อมจะมีคุณค่าทางสร้างสรรค์ปัญญา ความกตริริเริ่ม ในเรื่องราวเกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองอีกด้วย

พร้อมกันนี้ โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก็มีเจตนารมณ์ที่จะทำหน้าที่เป็นแหล่งชุมนุมงานเขียนของนักวิชาการจากสถาบันต่างๆ ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ผลงานทางวิชาการได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ออกไปโดยทั่วถึง ทั้งในด้านผู้สอนและผู้เรียน การดำเนินงานของโครงการตำราฯ มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่งขึ้น ทั้งในด้านการกำหนดนโยบายสร้างตำรา การเขียน และการใช้ตำรานั้นๆ เป็นที่หวังไว้ว่ากิจกรรมร่วมกันด้านนี้ อันเป็นภาระหน้าที่โดยตรงของนักวิชาการจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนาภายในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้องสืบไป วัตถุประสงค์และหลักการดังกล่าวนี้ เป็นหลักยึดถือในการก่อตั้ง การวางแบบแผน และระเบียบดำเนินงาน ตลอดจนแนวทางแก้ไขปรับปรุงต่อไปในอนาคต

โครงการตำราฯ นี้มีฐานะเป็นโครงการหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ตั้งขึ้นเพื่อดำเนินงานจัดพิมพ์หนังสือตำราในนามของสมาคมฯ ทั้งนี้โดยมีคณะกรรมการบริหารทำหน้าที่เป็นเอกเทศ ในขั้นนี้ โครงการฯ ได้จัดรูปงานแบ่งออกเป็นสาขาวิชา รวม ๘ สาขา คือ ๑. สาขาวิชาภูมิศาสตร์ ๒. สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ๓. สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ ๔. สาขาวิชารัฐศาสตร์ ๕. สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ๖. สาขาวิชาปรัชญา ๗. สาขาวิชาจิตวิทยา ๘. สาขาวิชาวรรณคดี แต่ละสาขาวิชามีอนุกรรมการทำหน้าที่พิจารณาวางแผนนโยบายการสร้างตำราในสาขาของตน กำหนดชื่อและเรื่องหนังสือ ตลอดจนจัดหาและกำหนดตัวบุคคลผู้เขียน เพื่อนำเสนอต่อคณะกรรมการบริหาร อนุกรรมการสาขาวิชาขึ้นประกอบด้วยนักวิชาการในสาขาที่เกี่ยวข้องจากมหาวิทยาลัยและสถาบันต่างๆ นอกเหนือไปจากการดำเนินงานจัดทำตำราแล้ว อนุกรรมการสาขาวิชาเหล่านี้ยังทำหน้าที่ส่งเสริมให้นักวิชาการได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการฯ ให้มากขึ้น เท่าที่จะพึงกระทำได้

โครงการตำราฯ มีนโยบายส่งเสริมการแปล เรียบเรียง และวิจัย จุดประสงค์สำคัญ ก็เพื่อเร่งรัดให้ได้มีหนังสือตำราจากงานทุกประเภท อย่างไรก็ตาม ในขั้นแรกย่อมจะต้องเน้นหนักไปในด้านแปลเป็นส่วนใหญ่ เพื่อเผยแพร่หลักวิชาความรู้ใหม่ๆ ทั้งในขั้นพื้นฐานและขั้นสูงให้ถึงมือนักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป เป็นที่เชื่อแน่ว่าการส่งเสริมงานแปลจะเป็นทางหนึ่ง ซึ่งจะช่วยปูพื้นฐานสำหรับการริเริ่ม คิดค้น ชีตเขียน ทางด้านวิชาสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ ในวงกว้างต่อไป

ทางด้านทุนทรัพย์สำหรับใช้จ่ายในขั้นดำเนินงานนั้น โครงการฯ นี้ได้รับความช่วยเหลือในระยะต้นจากมูลนิธิรีอ็อกกีเฟลเลอร์ ในระยะต่อไป โครงการฯ มุ่งอาศัยกำลังทุนจากผลประโยชน์อันพึงได้ จากการจำหน่ายหนังสือที่โครงการฯ นี้ตีพิมพ์ มาใช้เป็นทุนหมุนเวียนต่อไป แต่ในขณะเดียวกัน โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ก็มีใช้เป็นที่กิจการแสวงผลกำไร หากมีความมุ่งประสงค์ให้นักศึกษาได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือตำราได้ในราคาย่อมเยาพอสมควร เพราะฉะนั้น รายได้จักหาพอเพียงกับรายจ่ายไม่ จึงต้องหวังพึ่งแหล่งการสนับสนุนทางด้านทุนทรัพย์ต่อไปอีก สิ่งที่คณะกรรมการโครงการตำราฯ หวังก็คือในขั้นต่อไป แหล่งดังกล่าวนั้นจักมาจากภายในประเทศของเราเอง หากนักวิชาการได้รับความสนับสนุนให้ได้มีผลงานทางวิชาการปรากฏออกมาเช่นนี้ ย่อมจะเป็นแบบอย่างอันดีงามสำหรับอนาคตของการศึกษาของประเทศชาติสืบไป

ประธานกรรมการ

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

คำนำ

ในการเขียนหนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้ามีความตั้งใจอยู่สองประการคือ หนึ่ง เพื่อจะเสนอวิธีการศึกษาสังคมมนุษย์ ตามที่นักสังคมศาสตร์ทั้งหลายได้นิยมใช้ศึกษากันอยู่ และการเสนอนี้ก็มุ่งที่จะเสนอต่อนักศึกษาไทยเป็นสำคัญ ทั้งนี้ โดยที่ทราบกันทั่วไปแล้วว่า ปัจจุบันนี้หนังสือหรือตำราภาษาไทยทางสังคมศาสตร์ยังมีอยู่น้อยมาก โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับวิธีการศึกษาสังคมมนุษย์แล้ว อาจจะเรียกว่ายังไม่มีปรากฏอยู่เลยก็ได้ จากประสบการณ์ในการสอนวิชาทางด้านมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาของข้าพเจ้าในมหาวิทยาลัยหลายแห่งของไทย เรา ได้มีส่วนช่วยยืนยันคำกล่าวข้างต้น นักศึกษาเป็นจำนวนมากต้องพากันลำบากใจ เพราะไม่มีหนังสือที่เขียนในภาษาที่เขาเข้าใจดีพออ่านประกอบคำบรรยายของอาจารย์ ความรู้ที่ได้มาจึงจำกัดมากในเมื่อเปรียบเทียบกับนักศึกษาทางประเทศตะวันตก

การเสนอวิธีการศึกษาสังคมมนุษย์ในหนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้ามุ่งหมายจะเสนอแต่เฉพาะวิธีการ (methods or approaches) เท่านั้น มิได้รวมถึงเทคนิคในการวิเคราะห์ (analytical technics) ต่างๆ เข้าไว้ด้วย เพราะถ้าทำดังกล่าวนั้น หนังสือเล่มนี้ก็จะมีความหนักกว่านี้อีกมาก ตามความเข้าใจของข้าพเจ้า วิธีการนั้นกว้างกว่าเทคนิค วิธีบางอันอาจใช้เทคนิคหลายๆ อย่างช่วยในการวิเคราะห์ก็ได้ ด้วยเหตุนี้ การศึกษาถึงรายละเอียดของเทคนิคในการวิเคราะห์สังคม จึงเป็นเรื่องของนักศึกษาที่มีความคุ้นเคยกับวิธีการต่างๆ มาแล้วเป็นอย่างดี และมุ่งที่จะนำเอาเทคนิคต่างๆ เหล่านั้นมาใช้วิเคราะห์สังคมเป็นสำคัญ แต่โดยที่หนังสือเล่มนี้มีความมุ่งหมายที่จะแนะนำวิธีการต่างๆ ในการศึกษาสังคมให้แก่ นักศึกษาไทยเป็นเบื้องต้น จึงได้ตั้งใจจะเสนอเทคนิคในการวิเคราะห์สังคมต่างๆ เสียเป็นส่วนมาก ท่านผู้อ่านจึงจะไม่พบเทคนิคในการวิเคราะห์สังคมหลายอย่างในหนังสือเล่มนี้ อาทิ “แบบอุดมคติ” (Ideal Type) ของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) และเทคนิคต่างๆ ในการศึกษาชุมชนทางด้านมานุษยวิทยาก็ไม่มีกล่าวถึงเช่นกัน

ความตั้งใจประการต่อมาของข้าพเจ้าก็คือว่า ผู้ยากจะเสนอข้อศึกษาสังคมไทยซึ่งนักศึกษาวงตะวันตกได้ทำการวิจัยศึกษา มา พร้อมทั้งวิพากษ์วิจารณ์ตามความนึกคิดเห็นของข้าพเจ้าด้วย การที่ข้าพเจ้านำเอาตัวแบบต่างๆ ของนักสังคมศาสตร์ ซึ่งศึกษาสังคมไทยมารวมเอาไว้ในบทเดียวกันของหนังสือเล่มนี้ ก็เพื่อต้องการจะเผยแพร่ผลงานของนักสังคมศาสตร์เหล่านั้นประการหนึ่ง และนอกจากนั้นยังเป็นการเปรียบเทียบระหว่างกันและกัน

ไปด้วยในตัว นักศึกษาที่ยังไม่คุ้นเคยกับผลงานของท่านเหล่านั้นมาก่อน ก็ย่อมจะได้รับความสะดวกในการเริ่มต้นเข้าสู่แนวคิดและวิธีการศึกษาหลายๆ ประการ พร้อมกันไปกับความรู้เรื่องเมืองไทยตามสายตาของนักศึกษาชาวตะวันตกด้วย

นอกจากนั้น สิ่งที่ข้าพเจ้าอยากจะนำมาสู่ความสนใจของนักศึกษาไทยก็คือ แนวคิดเรื่องระบบ วิเคราะห์ระบบ และการมองสังคมในฐานะที่เป็นระบบกระทำการประเภทหนึ่ง ข้าพเจ้ามีความเชื่อมั่นว่าแนวคิดและวิธีการศึกษาสังคมดังกล่าว จะทำให้เราสร้างตัวแบบของสังคมที่สมจริงขึ้นมาได้

ท้ายที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทิตยา สุวรรณะชฎู ซึ่งได้กรุณาอ่านต้นฉบับเดิม และได้ให้ข้อคิดทางวิชาการหลายประการ ทำให้หนังสือเล่มนี้มีความสมบูรณ์ในทางวิชาการยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ข้าพเจ้าก็ขอขอบคุณ น.ส. ละม้าย ชัยเจริญ แห่งสำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ผู้ซึ่งได้ช่วยพิมพ์ต้นฉบับ รวมทั้งที่แก้ไขต่อมาด้วย บุคคลอื่น ๆ ที่มีส่วนช่วยให้หนังสือนี้สำเร็จลงแต่มิได้กล่าวนามไว้ ณ ที่นี้ ข้าพเจ้าก็ขอขอบคุณไว้เช่นกัน รวมทั้งสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นองค์การสำคัญที่ช่วยให้มีหนังสือประเภทนี้เกิดขึ้นมาในบ้านเมืองของเรา

สนิท สมักรการ

สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๗

สารบัญ

คำนำ

บทที่ ๑	สังคมนมนุษย์ : ความหมายและคำจำกัดความ	๑
	— การทำหน้าที่จำเป็นต่างๆ ของสังคม	๓
	— เงื่อนไขแห่งการสลายตัวของสังคม	๑๐
	— ลักษณะร่วมของวัฒนธรรม	๑๒
	— สรุป	๑๔
บทที่ ๒	วิธีการศึกษาสังคมนมนุษย์	๑๖
	— วิธีการศึกษาแบบประวัติศาสตร์	๑๖
	— วิธีการศึกษาตามแนวคิดเรื่องวิวัฒนาการ	๑๙
	— วิธีการศึกษาแบบโครงสร้าง—หน้าที่	๒๕
	— วิธีการศึกษาที่มุ่งเน้นทางด้านจิตวิทยา	๓๖
	ก. กลุ่มจิตวิทยาสังคม	๓๖
	ข. กลุ่มวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ	๓๖
	— วิธีการศึกษาแบบรวมหลายวิธีเข้าด้วยกัน	๔๔
บทที่ ๓	สังคมในฐานะที่เป็นระบบกระทำการ	๔๖
	— แนวคิดเรื่องระบบ	๔๗
	— ระบบจริงกับระบบวิเคราะห์	๔๘
	— ระบบกระทำการอย่างง่าย	๕๐
	— ระบบที่มีการบ่อนกลับของข่าวสาร	๕๑
	๑) แบบที่ไม่มีการควบคุมตนเอง	๕๒
	๒) ระบบไซเบอร์เนติก	๕๓
	— ลักษณะทั่วไปของระบบ	๕๗
	— ขอบเขตของระบบ	๕๘
	— ระบบกับการเรียนรู้	๖๑

บทที่ ๔ นักสังคมศาสตร์ศึกษาสังคมไทย	๖๔
– ตัวแบบทางเศรษฐกิจ	๖๔
– ตัวแบบวิวัฒนาการอย่างจำกัด	๖๙
– ตัวแบบทางประวัติศาสตร์	๗๖
– ตัวแบบโครงสร้างหลวม	๘๒
– ตัวแบบทางด้านบุคลิกภาพและจิตใจ	๘๖
บทที่ ๕ บทส่งท้าย	๙๐
บรรณานุกรม	๙๓

บทที่ ๑

สังคมมนุษย์ : ความหมายและคำจำกัดความ

นักสังคมวิทยา และ นักมานุษยวิทยา ได้พยายามให้ความหมายและคำจำกัดความของคำว่า “สังคมมนุษย์” (Human Society) ไว้เป็นจำนวนมาก และก็มักจะแตกต่างกันออกไปบ้าง แล้วแต่ความมุ่งหมายเบื้องต้นและความสนใจของผู้ให้คำจำกัดความแต่ละท่าน อย่างไรก็ตาม ในบรรดาคำจำกัดความที่แตกต่างกันออกไปเหล่านี้ ก็มักจะบ่งชี้ว่า สังคมมนุษย์นั้น อย่างน้อยที่สุดจะต้องประกอบไปด้วยมนุษย์จำนวนหนึ่งและวัฒนธรรมของเขาด้วยเสมอไป อีกนัยหนึ่งก็คือว่า สังคมมนุษย์จะดำรงอยู่ไม่ได้หากปราศจากมนุษย์ และมนุษย์ก็จะดำรงอยู่ไม่ได้เช่นเดียวกัน ถ้าปราศจากวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้ เราจึงอาจกล่าวได้อย่างแน่ใจว่า มนุษย์ สังคมและวัฒนธรรม เป็นองค์ประกอบซึ่งกันและกัน แต่ละอย่างก็มีความสำคัญและจำเป็นต่อกันและกันอย่างที่ไม่อาจจะแยกออกจากกันได้

มีคำจำกัดความของคำว่าสังคมมนุษย์ (ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า “สังคม” เฉย ๆ เพื่อประหยัดและสะดวก) อยู่คำหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้ารู้สึกเห็นด้วยอยู่มาก จึงจะนำมาแปลไว้ข้างล่างนี้

“สังคม คือ กลุ่มของมนุษย์กลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีส่วนร่วมในระบบกระทำหน้าที่สามารถเลี้ยงตนเองได้ (a self-sufficient system of action) ซึ่งสามารถจะดำรงอยู่ได้นานกว่าอายุของมนุษย์คนหนึ่ง กลุ่มมนุษย์นี้อย่างน้อยจะต้องมีการแสวงหาสมาชิกใหม่ด้วยวิธีผสมพันธุ์ตามธรรมชาติ”

(คำจำกัดความนี้เป็นของ D.F. Aberle, A.K. Cohen, A.K. Davis, M.J. Levy Jr. และ F.X. Sutton ซึ่งร่วมกันเขียนบทความชื่อ “The Functional Prerequisites of a Society” ในวารสาร *Ethics*, Vol. 60, January 1950)

จะเห็นได้ว่าคำจำกัดความข้างต้นต้องการคำอธิบาย หรือข้อขยายความอีกไม่น้อย ประการแรกทีเดียว คำว่า “ระบบกระทำหน้าที่สามารถเลี้ยงตนเองได้” นั้น หมายความว่าทำอะไรทำผู้ให้คำจำกัดความทั้งห้าท่านคงที่ได้กล่าวนามมาแล้วข้างต้น ได้ให้อรุณาธิบายเพิ่มเติมว่า ระบบกระทำหน้าที่ระบบจะต้องตกอยู่ภายใต้สถานการณ์หนึ่ง (a situation) เสมอ ใน

กรณีของสังคม (a society) สถานการณ์ดังกล่าวย่อมรวมถึง สิ่งแวดล้อมที่มีใช้มนุษย์ (non-human environment) และในเกือบจะทุกกรณี ก็มักจะรวมถึงสังคมอื่น ๆ ด้วย สิ่งที่สำคัญก็คือว่า ระบบกระทำการของสังคมจะต้องมีการจัดกิจกรรม เพื่อเตรียมพร้อมเผชิญกับ สถานการณ์ต่าง ๆ ของสิ่งแวดล้อมที่อยู่ใกล้ชิดหรือมีผลกระทบต่อสังคมนั้น ๆ และจะต้อง มีลักษณะที่สามารถเลี้ยงตนเองไว้ได้ด้วย คือหมายความว่า แม้สังคมนั้นจะขาดการติดต่อ จากสังคมอื่นสักชั่วระยะเวลาหนึ่งสังคมนั้นก็ยังดำรงอยู่ได้ เพราะระบบกระทำการ ของสังคมมีความสามารถทำหน้าที่จำเป็นต่าง ๆ (functional prerequisites) ของสังคม ให้ลุล่วงไปได้ หน้าที่จำเป็นต่าง ๆ ที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้มีประการใดบ้างนั้น เราจะได้ พิจารณากันภายหลัง

ประการต่อมา คำว่า “สามารถดำรงอยู่ได้นานกว่าอายุของมนุษย์คนหนึ่ง” นั้น เป็น เหมือนการเตือนให้เราระลึกไว้ว่า สังคมจะตั้งตัวสามารถสร้างสมาชิกขึ้นมาแทนสมาชิกเก่า ด้วยวิธีการอบรมสั่งสอนจากครอบครัว (socialization) ส่วนการที่กำหนดว่า จะต้อง มีการแสวงหาสมาชิกใหม่อย่างน้อยบางส่วนด้วยวิธีผสมพันธุ์ตามธรรมชาตินั้น ก็เพราะต้อง การที่จะแยกสังคมออกไปจากกลุ่มมนุษย์บางกลุ่ม อาทิ ค่ายทหาร สำนักสงฆ์ สมาคม และสโมสรบางประเภท อย่างไรก็ตาม สังคมอาจแสวงหาสมาชิกใหม่บางส่วนได้ด้วยวิธีอื่น ซึ่งมีใช้การผลิตตามธรรมชาติ อย่างเช่นการอพยพเข้ามา (immigration) และการรับชชะ หรือการกวาดต้อนผู้คน ดังเช่นที่ปรากฏอยู่ในสงครามโบราณ เป็นต้น

สิ่งที่ต้องพึงระวังก็คือว่า สังคมมิใช่วัฒนธรรม แม้ว่าวัฒนธรรมและสังคมจะปรากฏอยู่ คู่กันเสมอ แต่ก็มิใช่สิ่งเดียวกัน วัฒนธรรมเป็นกฎเกณฑ์กำหนดพฤติกรรมทางสังคมของ มนุษย์ ถ้ากล่าวอย่างเคร่งครัดแล้ว วัฒนธรรมเป็นนามธรรม (abstract) ซึ่งเราไม่อาจ สังเกตเห็นโดยตรงได้ เราทราบว่วัฒนธรรมของสังคมหนึ่งมีแบบแผนอย่างไร ก็ด้วยการ สังเกตเอาจากพฤติกรรมทางสังคม (social behavior) ของมนุษย์ในสังคมนั้น พฤติกรรม ทางสังคมของมนุษย์ย่อมเป็นไปตามธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ความรู้ต่าง ๆ ที่ได้รับ การอบรมสั่งสอนมาจากบรรพบุรุษ ครูบาอาจารย์ ผู้นำทางศาสนา และญาติมิตรใน สังคมของตน บุคคลเหล่านี้ก็ได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จากชนรุ่นก่อนเรื่อยมา ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมหรือกฎเกณฑ์กำหนดพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ จึงเป็นมรดกทางสังคมซึ่ง สมาชิกของสังคมโดยทั่ว ๆ ไป มีส่วนร่วมรับรู้อยู่ด้วยเสมอ

ข้อที่ควรทราบเพิ่มเติมก็คือว่า สังคมสองสังคมหรือมากกว่า อาจจะมีวัฒนธรรมคล้าย คลึงกันได้ อย่างเช่น สังคมในระดับประเทศปัจจุบัน ประเทศไทย ลาว และเขมรหรือ

กัมพูชา มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันมาก ในทางตรงกันข้าม บางกรณี เราอาจพบว่า สังคมหนึ่งอาจประกอบด้วยวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไปมากกว่าหนึ่งวัฒนธรรมก็ได้ อย่างเช่น ประเทศไทยปัจจุบันประกอบด้วยกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกันหลายกลุ่ม ที่แตกต่างกันอย่างมากก็ได้แก่ วัฒนธรรมของไทยพุทธ กับวัฒนธรรมของไทยอิสลาม เป็นต้น นอกจากนี้ภายใต้วัฒนธรรมใหญ่อันเดียวกัน เรายังอาจพบว่ามี “วัฒนธรรมย่อย” (sub-culture) ได้อีกหลายวัฒนธรรมด้วย วัฒนธรรมย่อยเป็นผลเนื่องมาจากการที่คนได้แยกกลุ่มออกไปตามอาชีพบ้าง ตามเพศบ้าง ตามอายุบ้าง แล้วแต่ละกลุ่มก็สร้างธรรมเนียมประเพณีของตนเองขึ้นมาโดยเฉพาะ อย่างเช่น ในกลุ่มชาวประมง ย่อมมีธรรมเนียมประเพณีบางประการแตกต่างไปจากกลุ่มชาวนา หรือบุรุษมักจะมีพฤติกรรมบางประการเป็นที่ยอมรับในกลุ่มบุรุษด้วยกัน และมักจะแตกต่างไปจากกลุ่มของสตรีด้วย เด็กวัยรุ่นมักจะมีรสนิยมต่าง ๆ แตกต่างไปจากผู้สูงอายุ เช่นนี้เป็นต้น

ข้อที่น่าสังเกตประการสุดท้ายสำหรับความหมายของคำว่าสังคม ก็คือว่า สังคมแต่ละสังคมไม่จำเป็นจะต้องพึ่งตนเองได้ตลอดไปทางด้านทรัพยากร แต่อย่างน้อยที่สุดสังคมแต่ละสังคมจะต้องมีทรัพยากรพอสมควร จะไม่มีเลยย่อมไม่ได้ นอกจากนั้นการที่สังคมหนึ่งทำการติดต่อแลกเปลี่ยนทรัพยากรกับสังคมอื่น ก็มีได้เป็นเหตุให้สังคมทั้งสองกลายมาเป็นสังคมเดียวกัน เราจะเห็นว่าสังคมสมัยใหม่มีการติดต่อค้าขายและแลกเปลี่ยนทรัพยากรกันมาก แต่ทุกสังคมก็ยังคงเป็นสังคมของตนเองอยู่เช่นเดิม ความพึ่งตนเองได้ของสังคมจึงมุ่งเฉพาะระดับของ โครงสร้างแห่งระบบกระทำการ เท่านั้น มิได้หมายรวมถึงความพึ่งตนเองได้ทางด้านทรัพยากรด้วย ความพึ่งตนเองได้ของโครงสร้างแห่งระบบกระทำการเป็นของจำเป็นสำหรับความคงอยู่ของสังคม เพราะเป็นตัวกระทำหน้าที่จำเป็นต่าง ๆ ดังจะได้พิจารณากันต่อไป

การทำหน้าที่จำเป็นต่าง ๆ ของสังคม (Functional Prerequisites of a Society)

การที่สังคมจะดำรงอยู่ได้อย่างเป็นปึกแผ่นมั่นคงดีพอสมควรนั้น สังคมจะต้องจัดให้มีการทำหน้าที่จำเป็นต่าง ๆ ให้มีประสิทธิภาพดีอย่างสมดุลกัน หากไม่แล้วสังคมอาจเกิดวิกฤติ เกิดความยุ่งยากและอาจสลายตัวไปในที่สุด หากว่าหน้าที่จำเป็นต่าง ๆ หลายประการมิได้มีการจัดดำเนินการอย่างดีพอ

ต่อไปนี้เราจะมาพิจารณากันว่า หน้าที่จำเป็นต่าง ๆ ที่ทุกสังคมจะต้องมีการจัดทำนั้น มีอะไรบ้าง แต่เราไม่อาจเสนอ ณ ที่นี้ได้ว่าวิธีการจัดทำหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้ให้ดีขึ้นมีอยู่อย่างไร เพราะวิธีการเป็นเรื่องของวัฒนธรรมซึ่งอาจแตกต่างกันออกไปในแต่ละสังคม

จึงจำเป็นต้องพิจารณาเป็นราย ๆ ไป ส่วนหน้าที่จำเป็นนั้นทุกสังคมมีอยู่ร่วมกัน จึงสามารถพิจารณาพร้อมกันไปได้ ดังนี้

๑. สังคมจะต้องจัดให้มีการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมดีพอแก่การปฏิบัติการทางเพศของสมาชิก ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันว่า การเพิ่มสมาชิกใหม่ด้วยวิธีการสืบพันธุ์ (sexual reproduction) จะสามารถเป็นไปได้อย่างสะดวกราบรื่นพอสมควร ด้วยเหตุนี้เราจึงอาจกล่าวได้อีกประการหนึ่งว่า หน้าที่นี้คือ หน้าที่บำรุงรักษาความต่อเนื่องทางด้านชีวะ (the maintenance of biological continuation) ของสมาชิกสังคม

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า การที่สังคมจะคงความเป็นสังคมอยู่ได้นั้น อย่างน้อยสังคมจะต้องมีอายุยืนเกินกว่าอายุมนุษย์คนหนึ่ง และจะต้องมีการแสวงหาสมาชิกใหม่อย่างน้อยบางส่วน ด้วยวิธีการผลิตตามธรรมชาติหรือวิธีการสืบพันธุ์ หากไม่แล้วกลุ่มมนุษย์นั้นก็จะมีฐานะเป็นสังคมตามคำจำกัดความที่เราได้พิจารณากันมาแล้วแต่ต้น

การจัดให้มีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การสืบพันธุ์ของสมาชิกสังคมนั้น ย่อมรวมถึงการจัดการเกี่ยวกับ

ก. การรักษาระดับจำนวนของสมาชิกสังคมให้อยู่ในขนาดที่เหมาะสมแก่การดำรงอยู่ของสังคม คือ ไม่ให้มีสมาชิกมากหรือน้อยเกินไปจนสังคมมีอาจปฏิบัติหน้าที่จำเป็นอื่น ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ

ข. ในการติดต่อกับสังคมอื่น ก็จะต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ความอยู่รอดของสังคมตนด้วยเสมอ

ค. จะต้องจัดการให้ความสัมพันธ์ต่างเพศ (heterosexual relationship) มีแบบแผนที่เป็นไปในทางส่งเสริมความสนใจ ผลิตสมาชิกใหม่ในอัตราที่พอเพียงแก่การดำรงอยู่ด้วยดีในสังคม ทั้งนี้ย่อมรวมถึงการสร้างสิ่งจูงใจและการประกันความปลอดภัยแก่คู่สมรสในการสร้างครอบครัวที่ดี ซึ่งจะเป็นสถานที่ผลิตสมาชิกที่ดีของสังคมต่อไปด้วย ถ้าหากสังคมละเลยต่อหน้าที่นี้ ไม่ช้าไม่นานสมาชิกของสังคมก็จะหมดไป เนื่องจากสมาชิกเดิมแก่ตายไป แต่ในขณะที่เดียวกัน การผลิตสมาชิกใหม่ก็มีได้มากขึ้นในอัตราที่น่าพอใจ ถ้าการปฏิบัติหน้าที่ในข้อ ข. ไม่ดี ก็ย่อมหมายถึงการสลายตัวของสังคมโดยการถูกดูดกลืนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสังคมอื่นได้เหมือนกัน

สังคมทุกสังคมย่อมต้องการสมาชิกผู้ใหญ่ในจำนวนที่เหมาะสม เพื่อเป็นหลักประกันการต่อเนื่องในทางชีวะและการทำหน้าที่ตามบทบาท (role) และสถานภาพ (status) ที่จำเป็น

เพื่อความคงอยู่ของสังคมเสมอ ด้วยเหตุนี้ สังคมจึงต้องมีการปรับตัว การจัดทำเนกาการ และการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ของตนอยู่เป็นครั้งคราว ตามความจำเป็นและต้องการ อยู่เสมอ การปรับปรุงตัดแปลงภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติก็ด้วยเหตุเดียวกัน สังคมที่อยู่ในอาณาเขตแห้งแล้งก็ย่อมจะต้องรู้จักแสวงหาวิธีการรักษาอาหาร วิธีการชลประทาน หรือ ไม่ก็จะต้องรู้จักเปลี่ยนถิ่นที่อยู่เป็นครั้งคราวตามความจำเป็น (nomadic migration) สังคมที่อยู่ใกล้ชิดกับสังคมที่เป็นศัตรู ก็จะต้องเตรียมกำลังทหารไว้ป้องกันตนให้เข้มแข็ง และพร้อมอยู่เสมอ เช่นนี้เป็นต้น บางครั้งบางสังคมก็จัดให้มีการลดจำนวนสมาชิกลงด้วยวิธีการ ทำลายเด็กหญิงที่เกิดใหม่ (infanticide) เนื่องด้วยความขาดแคลนอาหาร และเพื่อเป็นการ ประกันว่าสังคมจะดำเนินอยู่ได้ต่อไปด้วยจำนวนสมาชิกที่ไม่มากเกินไปกว่าจำนวนอาหาร ที่มี

ไม่มีใครจะสามารถกำหนดได้แน่นอนว่า สังคมแต่ละแห่งควรมีสมาชิกเท่าใดจึงจะ พอเหมาะพอดี สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคมย่อมจะเป็นตัวกำหนดขนาดของ ประชากรแต่ละสังคมได้ดีที่สุด จึงเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองสังคมที่จะต้องคำนึงถึงความ จริงข้อนี้ และมุ่งกำหนดนโยบายประชากรโดยอาศัยข้อมูลต่าง ๆ เหล่านี้อย่างจริงจังมากที่สุดเพื่อความคงอยู่ของสังคม

๒. หน้าที่ในการอบรมวัฒนธรรมหรือแนะนำสมาชิกใหม่ให้รู้จักกฎเกณฑ์ที่กำหนด พฤติกรรมทางสังคมซึ่งใช้ปฏิบัติกันอยู่ในแต่ละสังคม (**socialization or enculturation**) เป็นความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ทุกสังคมจะต้องจัดให้สมาชิกใหม่ของสังคมเรียนรู้ถึง “โครงสร้างแห่งการกระทำ” (structure of action) ที่แต่ละสังคมมีอยู่ บุคคลที่เกิดใหม่ (หรือเข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมโดยการเคลื่อนย้ายเข้ามาก็ตาม) จะต้องได้รับการพร่ำสอน แนะนำให้รู้จักกฎเกณฑ์ในทางสังคมหรือวัฒนธรรมของสังคม อย่างน้อยจะต้องรู้ถึงขนาด ที่สามารถจะ “สื่อสาร” (communicate) กับเพื่อนสมาชิกสังคมเดียวกันในเรื่องชีวิตประจำวัน และเรื่องการค้ารงชีพในสังคมโดยทั่วๆ ไปได้ เป็นสิ่งจำเป็นที่สมาชิกสังคมเดียวกันจะต้อง มีความรับรู้ร่วมกัน (คือเข้าใจความหมายและยอมรับปฏิบัติ) ในกฎเกณฑ์กำหนดพฤติกรรม ทางสังคมในด้านต่าง ๆ รวมทั้งความหมายสำคัญหรือสิ่งที่ เป็นหัวใจหรือสัญลักษณ์ของ สังคมด้วย ถ้าสมาชิกของสังคมไม่มีการรับรู้ร่วมกันในเรื่องเหล่านี้ ย่อมจะนำไปสู่จุดหมาย ปลายทางที่แตกแยกกัน ย่อมจะติดตื้อสื่อสารกันด้วยความยากลำบาก และในที่สุดย่อมจะ นำไปสู่ความขัดแย้งรุนแรง และเป็นผลให้สังคมขาดเอกลักษณ์ของตน ซึ่งจะทำให้สังคม สลายตัวไปในที่สุด

การเลี้ยงดูเด็กอ่อนด้วยการให้อาหารบำรุงร่างกายและให้การอารักขาทางกาย เพื่อให้เด็กได้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ไปเท่านั้น ย่อมไม่ถือว่าเป็นการทำหน้าที่ในด้านการนำเด็กเข้าสู่วัฒนธรรมของตนอย่างเพียงพอ ครอบครัวที่ย่อมจะคำนึงถึงความประเพณีทางสังคมของเด็กเมื่อเด็กนั้นเติบโตขึ้นไปด้วย การอบรมเด็กของพ่อแม่จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยให้สังคมของตนทำหน้าที่ข้อนี้ได้ดี ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าครอบครัวแต่ละครอบครัวมีบทบาทที่สำคัญมากในเรื่องการ “ผลิต” สมาชิกที่ดีให้แก่สังคมของตน ถ้าพ่อแม่ละเลยไม่เอาใจใส่ต่อกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่บุตรของตนอย่างดีพอสมควรแล้ว อนาคตของสังคมก็จะไม่มีใครแจ่มใส นักจิตวิทยาส่วนมากมักจะมีความเห็นตรงกันว่า ประสบการณ์วัยเด็กมีความสำคัญต่อชีวิตของผู้ใหญ่แต่ละคนมากทีเดียว การอบรมพ่ร้ายสอนที่กระทำแก่เด็กอ่อน ย่อมจะได้ผลจริงกว่ามาทำกันเมื่อเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งมีนิสัยต่าง ๆ ติดตัวมาจนยากที่จะละทิ้งหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้เสียแล้ว

นอกจากนั้น การถ่ายทอดวัฒนธรรมหรือกฎเกณฑ์กำหนดพฤติกรรมทางสังคมนั้น ย่อมทำกันได้เสมอ ไม่ว่าจะทำแก่เด็กอ่อนหรือผู้ใหญ่ที่เพิ่งจะเข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมก็ตาม การที่จะให้สมาชิกของสังคมรู้จักกฎเกณฑ์เหล่านี้ดีพอที่จะติดต่อกันได้อย่างสะดวกนั้น ย่อมต้องการการเรียนรู้ที่กินเวลานานพอสมควรทีเดียว สังคมจะไม่อาจดำรงอยู่ได้หากว่าไม่สามารถรักษาระบบกระทำที่สมบูรณ์ของตนไว้ได้ตลอดไป วิธีการทำงานอาจเป็นแบบดั้งเดิม (traditional) หรืออาจมีการเปลี่ยนแปลงไปมากบ้างน้อยบ้างตามกาลเวลา และสถานการณ์อื่นๆ แต่สิ่งเหล่านี้ก็จะต้องมีการบอกกล่าว สอนแนะนำ ชี้แจงให้สมาชิกของสังคมได้ทราบอยู่เสมอโดยกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม ความล้มเหลวในการทำหน้าที่ข้อนี้ของสังคม ย่อมจะนำไปสู่ความสิ้นสุดของสังคมนั้นอย่างไม่มีปัญหา

ข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับเรื่องการเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมก็คือว่า เป็นไปไม่ได้ที่จะให้สมาชิกทุกคนของสังคมรู้เรื่องวัฒนธรรมของสังคมเท่าเทียมกันหมดทุกแห่งทุกมุม คนบางคนอาจจะไม่รู้เรื่องธรรมเนียมของคนบางกลุ่มในสังคมของตนเลยก็ได้ (ถ้าสังคมของตนมีขนาดใหญ่) แต่คนทุกคนในสังคมก็ต้องมีความรู้ดีพอสมควรเกี่ยวกับบทบาท (role) และสถานะทางสังคม (social status) ของตน อย่างน้อยก็ต้องรู้ว่าตนมีหน้าที่อะไรบ้าง อะไรบ้างที่ตนทำได้และไม่ได้ ตนมีความสัมพันธ์กับคนระดับอื่นๆ ในสังคมของตนอย่างไร ความรู้เหล่านี้จะต้องเป็นความรู้ที่คนอื่น ๆ ในสังคมของตนก็รับรู้และเข้าใจแบบเดียวกันด้วย ตัวอย่างในสังคมของชาวอินเดียที่เป็นฮินดู (Hindu) ชนชั้นพราหมณ์ กับศูทร ได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมและได้เรียนรู้วิชาชีพที่แตกต่างกัน จนแต่ละฝ่ายก็ไม่ทราบแน่ชัดว่าฝ่ายหนึ่งมีความรู้อะไรบ้าง แม้กระนั้นก็ตาม ทั้งพราหมณ์และศูทรก็รับรู้และเข้าใจในแนว

คิดเรื่องการแบ่งคนออกเป็นวรรณะต่าง ๆ ตามศาสนาฮินดู (เพราะทั้งสองวรรณะต่างก็เป็น ส่วนของศาสนานั้น จึงต้องยอมรับบทบาทและสถานะของตนและของฝ่ายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง)

๓. หน้าที่ในเรื่องการติดต่อสื่อสาร (**communication**) ที่จะต้องจัดให้มีภาษาร่วมกัน สำหรับสมาชิกของสังคม

สังคมจะดำรงอยู่ไม่ได้ หากว่าปราศจากเสียซึ่งระบบการติดต่อสื่อสารที่สมาชิกของสังคมสามารถเข้าใจเรียนและรับรู้ร่วมกันได้ ด้วยเหตุนี้สังคมมนุษย์ทุกระดับและขนาดจะต้องจัดให้มีระบบการติดต่อสื่อสารด้วยสัญลักษณ์ (symbolic communication) แบบดังกล่าวขึ้นเพื่อก่อให้เกิดมีการผดุงไว้ซึ่ง “ค่านิยมร่วมกัน” (common value) รวมทั้งเป็นการสร้างอำนาจบังคับ (sanction) ในกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมด้วย ถ้าสังคมใดขาดระบบติดต่อสื่อสารทางสัญลักษณ์ร่วมกันโดยสิ้นเชิงเสียแล้ว ย่อมนำไปสู่ภาวะแห่งความสับสนยุ่งยาก และอาจเกิดกบฏกบั่นเป็นสัญญาณแห่งความสลายตัวของสังคมนั้นได้

การติดต่อสื่อสารเป็นของจำเป็นสำหรับการแนะนำสมาชิกใหม่ให้รู้จักวัฒนธรรมของสังคม (enculturation) และการกำหนดความแตกต่างระหว่างบทบาทต่าง ๆ เพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทเหล่านี้ได้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเพียงพอ หากปราศจากเสียซึ่งระบบการติดต่อสื่อสารแบบเรียนรู้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ร่วมกันเสียแล้ว สมาชิกแห่งสังคมก็มิอาจติดต่อสื่อสารกันในเรื่องของการคิดอ่านที่ลึกซึ้งได้ ความเจริญก้าวหน้าทางวัฒนธรรมก็เป็นที่ไปได้ยาก คงจะมีแต่การแสดงออกซึ่งอารมณ์ขั้นพื้นฐานที่มนุษย์มีอยู่ร่วมกับสัตว์อื่น เช่น การแสดงความโกรธ เกลียด กลัว หิว หื่นกระหาย การแสดงความใคร่และความรัก เท่านั้นเอง หากมนุษย์สามารถติดต่อสื่อสารกันได้แค่นี้ สังคมมนุษย์ก็คงจะไม่แตกต่างไปกว่าสังคมของพวกลิงประเภทต่าง ๆ เท่าใดนัก แต่ที่สังคมมนุษย์ได้วิวัฒนาการมาแตกต่างจากสังคมของสัตว์ประเภทอื่นอย่างมากมายจนถึงระดับปัจจุบันนี้ เป็นเพราะมนุษย์มีระบบติดต่อสื่อสารแบบสลับซับซ้อนที่จำเป็นต้องเรียนรู้นาน แต่ที่สามารถทำให้มนุษย์แสดงออกทางด้านนามธรรม ความคิด ความรู้ และเหตุผลอันประกอบด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ ได้ ด้วยเหตุนี้ ระบบการติดต่อสื่อสารด้วยสัญลักษณ์จึงเป็นความจำเป็นสำหรับสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

๔. หน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจ (**economic function**) หน้าที่ในส่วนนี้ส่วนใหญ่จะมุ่งไปสู่การจัดการเกี่ยวกับการผลิต การกระจาย (distribution) และการบริโภคเศรษฐกิจต่าง ๆ เราทราบแล้วว่าสังคมย่อมประกอบด้วยสมาชิกชายหญิง ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตที่ต้องบริโภคเพื่อ

การยังชีพ ต้องการที่อยู่อาศัยที่ถูกต้องสุขอนามัยพอสมควร และต้องการทรัพย์สินอื่น ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกในการดำรงชีพประจำวันด้วย สังคมใดที่มีการจัดการในเรื่องเศรษฐกิจดี มีอาหารและทรัพย์สินต่าง ๆ มากและทันสมัย สมาชิกของสังคมนั้นก็จะมีความแข็งแรงสมบูรณ์ดี ในทางตรงกันข้ามหากสังคมจัดการในเรื่องเศรษฐกิจบกพร่อง ปล่อยให้สมาชิกสังคมอดอยากยากจน ขาดแคลนทรัพย์สินต่าง ๆ สมาชิกของสังคมก็ย่อมอ่อนแอและขาดความสุข อาจพากันอพยพโยกย้ายออกจากสังคมนั้นไปแสวงหาสังคมอื่นอยู่ก็ได้ หรือไม่หากมีความบกพร่องในเรื่องการกระจายทรัพย์สิน คือ ปล่อยให้ทรัพย์สินตกไปอยู่ในความครอบครองของชนส่วนน้อยเพียงหยิบมือเดียว ในขณะที่ประชากรส่วนใหญ่ต้องอดอยากยากไร้ก็อาจนำไปสู่ความไม่พอใจ ความเกลียดชังระหว่างคนจนกับคนมี อาจมีการสงครามภายในหรือการต่อสู้ระหว่างชนชั้นเกิดขึ้นได้ หากมีมากถึงขนาดก็อาจนำไปสู่ความสลายตัวของสังคมได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้การจัดการในเรื่องเศรษฐกิจให้ดีจึงเป็นหน้าที่จำเป็นประการหนึ่งของสังคม

ไม่มีสังคมใดจะสามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากระบบเศรษฐกิจ แม้แต่สังคมสัตว์ก็ต้องการจัดการในเรื่องอาหารการกินและที่พักอาศัย สังคมแบบดั้งเดิม (primitive society) แบบที่ล้าหลังที่สุดที่เคยพบก็ปรากฏว่า จะต้องมีการแสวงหาอาหาร มีที่พักอาศัย และมีวิธีการกระจายทรัพย์สินที่ดีพอสมควร การที่ระบบเศรษฐกิจของแต่ละสังคมจะดำเนินไปได้ด้วยดีนั้น อย่างน้อยจะต้องขึ้นอยู่กับองค์ประกอบสำคัญ ๒ ประการ คือ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลที่ตามมาจากการเลือกที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของสังคม องค์ประกอบข้อนี้ปัจจุบันนี้มนุษย์ไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงได้มากนัก เพราะปรากฏว่า ส่วนต่าง ๆ ที่อุดมสมบูรณ์ของโลกได้กลายเป็นที่ตั้งของสังคมต่าง ๆ ไปจนหมดสิ้นแล้ว ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องของความโชคโชคร้ายทางประวัติศาสตร์มากกว่าอย่างอื่น อย่างไรก็ตาม สังคมมนุษย์ทุกสังคมก็ต้องมีทรัพยากรธรรมชาติมากบ้างน้อยบ้าง จะไม่มีเลยนั้นเป็นไปไม่ได้ องค์ประกอบประการที่สองได้แก่ วิธีการจัดการในทางเศรษฐกิจ อันนี้รวมถึงเทคนิคในการผลิต กรรมวิธีในการแปรสภาพ การแลกเปลี่ยนจากผู้ผลิตถึงมือผู้บริโภคชั้นสุดท้ายและอื่น ๆ องค์ประกอบข้อนี้ปัจจุบันนี้มีความสำคัญกว่าข้อแรกเป็นอันมาก ดังเราจะเห็นได้ว่า สังคมบางสังคม อาทิ ประเทศอิสราเอล และญี่ปุ่น มีทรัพยากรทางธรรมชาติไม่มากนัก โดยเฉพาะอิสราเอล แต่มีเทคนิคในการผลิตสูง มีการจัดการในระบบการกระจายทรัพย์สินดี สมาชิกของสังคมก็ได้รับการบำบัดบำรุงทางเศรษฐกิจโดยทั่วถึง การจัดการทางเศรษฐกิจย่อมหมายถึงรวมถึงการติดต่อกำขายแลกเปลี่ยน กุญแจระหว่างสังคมด้วย ปัจจุบันการจัดการทางเศรษฐกิจของแต่ละสังคมดูเหมือนจะเป็นเรื่องใหญ่ ซึ่งสมาชิกของสังคมมัก

จะให้ความสำคัญมากกว่าการจัดการในเรื่องอื่น ๆ แม้ว่าโดยความเป็นจริงแล้ว คนปัจจุบันมีอาหารการกินและทรัพย์สินมากกว่าคนสมัยโบราณเป็นอันมากก็ตาม

๕. **หน้าที่จัดระเบียบและการรักษาความสงบเรียบร้อยให้แก่สังคม (maintenance of order)** การจัดระเบียบทางด้านการปกครอง การรักษาความยุติธรรม การระงับข้อพิพาทต่าง ๆ ของสมาชิกของสังคมย่อมเป็นของจำเป็น ถ้าสังคมต้องการจะดำรงอยู่ด้วยดีต่อไปในภายหน้า เนื่องด้วยสมาชิกของสังคมประกอบด้วยมนุษย์ชายหญิงอายุต่าง ๆ กัน ตั้งแต่เด็กไปจนแก่เฒ่า การกระทบกระทั่งหรือทะเลาะเบาะแว้ง การขัดกันซึ่งผลประโยชน์ของสมาชิกต่างชั้น เช่น ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ระหว่างคนงานและฝ่ายจัดการ หรือแม้แต่ระหว่างเพื่อนฝูงซึ่งเคยรักใคร่ชอบพอกันก็อาจจะเกิดขึ้น ได้เสมอเป็นครั้งเป็นคราว ยิ่งสังคมมีขนาดใหญ่มีสมาชิกมากขึ้นเพียงใด การขัดแย้งและกระทบกระทั่งกันระหว่างสมาชิกชั้นต่าง ๆ ของสังคมก็ยิ่งจะมากขึ้นเป็นเงาตามตัว ด้วยเหตุนี้ การจัดให้มีวิธีการระงับข้อพิพาทต่าง ๆ ด้วยความยุติธรรมตามธรรมเนียมประเพณีของแต่ละสังคมจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมิอาจจะหลีกเลี่ยงได้ หากไม่แล้วอาจนำไปสู่ภาวะ “กลียุค” (anomie) คือ ภาวะที่ปราศจากกฎเกณฑ์ต่าง ๆ (norms) หรือมาตรฐานในการดำเนินการต่าง ๆ รวมทั้งการระงับข้อพิพาท เมื่อเป็นเช่นนั้น โอกาสที่สังคมจะสลายตัวก็มีมากขึ้น

นอกจากนั้น สังคมอาจจะถูกรุกรานจากสังคมอื่นได้เสมอ ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นที่จะต้องจัดสร้างมาตรการบางประการเพื่อจัดการกับการรุกรานหรือภัยที่มาจากนอกสังคมอีกด้วย หากไม่แล้วสังคมอาจสูญเสียอำนาจการปกครองของตนเองและตกไปเป็นอาณาเขตของสังคมอื่นเสียได้ ดังมีตัวอย่างปรากฏให้เห็นมาแล้วอย่างมากมายจากประวัติศาสตร์

ด้วยเหตุนี้ เราจึงแบ่งหน้าที่การจัดระเบียบของสังคมออกได้เป็น ๒ ประการ คือ ก. การจัดระเบียบภายใน (internal order) ได้แก่ การจัดให้มีการระงับข้อพิพาทต่าง ๆ ด้วยความเป็นธรรม ในสังคมสมัยใหม่ก็ได้แก่ การศาล อัยการ ตำรวจ และเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง เป็นต้น และ ข. การจัดระเบียบภายนอก (external order) อันได้แก่การจัดหามาตรการป้องกันการรุกรานสังคมจากสังคมอื่น อาทิ การจัดสร้างกำลังทหารและการดำเนินการทางการทูต เป็นต้น การละเลยต่อการปฏิบัติหน้าที่ในข้อนี้ย่อมจะนำไปสู่ภาวะการสลายตัวของสังคมได้เช่นเดียวกับการละเลยหน้าที่จำเป็นข้ออื่น ๆ

๖. **หน้าที่ในด้านผดุงขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติภารกิจของสมาชิกสังคม (maintenance of meaning and motivation)**

การผดุงขวัญหรือการสร้างความหมายหรือความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของสมาชิกเป็นของจำเป็น เพราะหากไม่แล้วสมาชิกของสังคมอาจเกิดความเฉื่อยชา อาจเบื่อหน่ายต่อการ

ปฏิบัติการกิจประจำวัน (apathy) หรืออย่างอ่อน ๆ ก็อาจไม่มีกำลังใจปฏิบัติหน้าที่ตามสถานภาพอย่างเต็มที่ หากสังคมใดปล่อยให้ภาวะเช่นนี้เกิดขึ้นเป็นระยะเวลายาวนาน ผลเสียที่ย่อมจะตกอยู่กับสังคมนั้นอย่างไม่มีปัญหา คิดดูง่าย ๆ ก็แล้วกัน ถ้าสมาชิกของสังคมจะเลยต่อบทบาทที่ตนจะต้องแสดงหรือปฏิบัติตามสถานภาพ อาทิ ลูกไม่เคารพเชื่อฟังพ่อแม่ สามีภรรยาไม่ซื่อสัตย์และปฏิบัติกันประจักษ์เป็นศัตรูกัน เพื่อนไม่เป็นเพื่อน ข้าราชการไม่ทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ฯลฯ อะไรจะเกิดขึ้นแก่สังคม? คงไม่มีใครสงสัยต่อไปว่าสังคมจะไม่เกิดภาวะยุ่งยาก ถ้าเป็นมากอาจเข้าสู่ขั้นกลียุคได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้การจักผจญชีวิตและการสร้างความหมายในการดำรงชีพจึงเป็นหน้าที่จำเป็นของสังคม โดยปกติแล้วศาสนาหรือลัทธิความเชื่อส่วนรวมของสังคมจะทำหน้าที่ในขั้นนี้ ศาสนาหรือความเชื่อส่วนรวมนี้จะเป็นเครื่องสร้างความหมายในการดำรงชีพ และเป็นเครื่องกระตุ้นให้สมาชิกสังคมปฏิบัติภาระหน้าที่ต่าง ๆ ไปด้วยดี ด้วยความกระตือรือร้น ถ้าสังคมใดปล่อยให้สมาชิกของสังคมมีความเชื่อในเรื่องของชีวิตแตกต่างกันมากมาย ย่อมเป็นการยากในด้านการতিক่อสื่อสารทางสัญญาณลักษณะ สังคมก็ขาดเอกลักษณ์ (identity) เต็มไปด้วยความขัดแย้งปราศจากจุดหมายปลายทางร่วมกัน (common goal) สังคมก็ย่อมอยู่ในภาวะระส่ำระสาย แต่ถ้าสังคมใดปล่อยให้สมาชิกตกอยู่ในภาวะเฉื่อยชาถึงขนาดไม่มีกำลังใจจะทำตามหน้าที่ที่ไม่มีกำลังใจที่จะดำรงชีพอยู่ต่อไป สังคมนั้นย่อมจะสลายตัวลงอย่างแน่นอน ด้วยเหตุนี้การผจญชีวิตและกำลังใจในการดำรงชีพของสมาชิกของสังคมจึงเป็นหน้าที่จำเป็น

เงื่อนไขแห่งการสลายตัวของสังคม

สถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้ ย่อมจะทำให้สังคมมนุษย์สลายตัว หรือขาดสภาพความเป็นสังคมลงไปทันที การที่สังคมขาดความเป็นสังคมนั้นย่อมหมายถึงว่า โครงสร้างในการกระทำที่สมบูรณ์อันถือว่าเป็นภาวะจำเป็นสำหรับสังคมได้สลายตัวไป ไม่อาจส่งเสริมให้มีการทำหน้าที่จำเป็นต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นได้ การสลายตัวของสังคมไม่จำเป็นที่จะต้องหมายถึงการสลายตัวของสมาชิกของสังคมนั้นทุกกรณีไป จริงอยู่ เมื่อสังคมสลายตัว สมาชิกของสังคมย่อมจะตกอยู่ในภาวะที่ระส่ำระสายหรือไม่ก็ชั่วร้าย (หากว่าสมาชิกของสังคมนั้นมิได้สูญหายไปจนหมดสิ้นจนเป็นเหตุให้สังคมสลายตัวไป) แต่สมาชิกของสังคมเดิมอาจกลายเป็นสมาชิกบางส่วนของสังคมอื่นก็ได้

เงื่อนไขแห่งการสลายตัวของสังคมมีอยู่ดังต่อไปนี้

๑. ไม่มีการสืบทอดทางชีวิตในหมู่สมาชิก หรือสมาชิกของสังคมได้ละทิ้งสังคมไปอยู่ที่อื่น ไม่จำเป็นที่จะต้องรอให้ถึงสภาพการณ์ที่สมาชิกของสังคมได้ละทิ้งสังคมไปจนหมด แต่

ถ้าสมาชิกของสังคมลดลงเหลือน้อยเกินไป จนเป็นเหตุให้สังคมไม่สามารถผดุงโครงสร้าง การกระทำที่สมบูรณ์ได้แล้ว ก็ถือว่าสังคมนั้นได้สลายตัวแล้ว การวิเคราะห์สภาพการณ์ ในข้อนี้รวมถึงการศึกษาถึงอัตราเกิด อัตราตาย และอัตราการโยกย้ายของประชากร เช่น ถ้าพบว่าสังคมใดมีอัตราการเกิดของประชากรต่ำมาก หรือมีอัตราการย้ายออกของประชากร สูงมาก หากปล่อยภาวะเช่นนี้ให้ดำเนินไปเป็นเวลานานมากแล้ว ในที่สุดสมาชิกของสังคม ก็จะลดน้อยลงจนสังคมไม่อาจรักษาโครงสร้างแห่งการกระทำที่สมบูรณ์ไว้ได้ สังคมก็ขาด จากสภาพความเป็นสังคมตามคำจำกัดความของเรา

๒. สมาชิกของสังคมมีความเฉื่อยชา (apathy) เกินขนาด ความเฉื่อยช่าย่อมหมายถึง ภาวะที่ตรงกันข้ามกับความกระตือรือร้น คือ ความไม่อยากจะทำอะไร ไม่พร้อมที่จะปฏิบัติ หน้าที่ตามสถานภาพที่ตนมีอยู่ในสังคม ภาวะความเฉื่อยชาเกินขนาด คือ ภาวะที่สมาชิก ของสังคมขาดสิ่งจูงใจ หรือขาดกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ อย่างสิ้นเชิง ถ้าสมาชิก ส่วนมากตกอยู่ในภาวะดังกล่าวเป็นระยะเวลาอันพอสมควร สังคมก็ไม่อาจจัดทำหน้าที่ จำเป็นต่าง ๆ ให้ลุล่วงไปได้ โครงสร้างการกระทำของสังคมก็จะขาดความสมบูรณ์ในตัว สังคมก็ขาดสภาพตามความหมายที่เราได้พิจารณากันมาแล้วในตอนต้น ภาวะแห่งความ เฉื่อยชาเกินขนาดของสมาชิก อาจนำไปสู่ความสูญพันธุ์หรือความสุตสิ้นทางค่านิยมแห่ง สมาชิกสังคมได้

๓. เกิดก่อกวน (war of all against all) ขึ้นภายในสังคม คำว่า “ก่อกวน” ในที่นี้ หมายถึงภาวะที่ปราศจากความยุติธรรม ปราศจากกฎหมาย ปราศจากปทัสถาน (norm) สมาชิกของสังคมขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ภายในสังคมเต็มไปด้วยการเอา เบียดเบียน คดโกง และประหัตประหารกันด้วยประการต่าง ๆ จนสังคมต้องตกอยู่ภายใต้ความ ระส่ำระสายอย่างถึงขนาดที่สมาชิกรู้สึกขาดความปลอดภัยในการดำรงชีพตามปกติวิสัย ภาย ใต้ภาวะเช่นนี้ย่อมเป็นที่เห็นได้ชัดว่า สังคมมีอาจปฏิบัติหน้าที่จำเป็นต่าง ๆ ได้ หากปล่อย ให้ภาวะก่อกวนเนิ่นนานไป สังคมก็ย่อมจะสลายตัวอย่างไม่มีปัญหา ทางแก้ที่เคยปฏิบัติก็มัก จะได้แก่การใช้กำลังอันเข้มแข็งเข้ามาบังคับเพื่อระงับภาวะก่อกวน อย่างเช่น การปฏิบัติ ของฝรั่งเศสหรือของรัสเซีย เป็นต้น ข้อที่น่าสังเกตก็คือว่า การใช้กำลังบังคับนั้นเป็นการที่ ต้องการจะเปลี่ยนภาวะการณ์อันไม่พึงปรารถนาบางอย่างเท่านั้น การใช้กำลังทหารหรือกำลัง อื่นใดโดยพร่ำเพรื่อในภาวะการณ์ที่ไม่จำเป็นอย่างที่สุดแล้ว อาจนำไปสู่ภาวะการณ์ที่ไม่พึง ปรารถนาหรือภาวะก่อกวนก็ได้เช่นกัน กำลัง (forces) มิใช่สาระสำคัญหรือส่วนจำเป็น แห่งความดำรงคงอยู่ของสังคม และถ้าสังคมใดใช้กำลังบังคับสมาชิกของสังคมตลอดเวลา ย่อมมิใช่สังคมที่สมบูรณ์เช่นกัน

๔. สังคมถูกคุกกลืนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสังคมอื่น เมื่อสังคมได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมอื่นไม่ว่าจะเนื่องมาจากความพ่ายแพ้ในการสงครามหรือด้วยเหตุใด ๆ ก็ตาม สังคมนั้นย่อมขาดเอกลักษณ์ของตนและโครงสร้างกระทำการก็ขาดความสมบูรณ์ไปด้วยในตัว แต่การสูญสลายตัวของสังคมในกรณีนี้สมาชิกของสังคมยังคงอยู่และอาจจะมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นได้โดยวิธีการทางชีวะ หากแต่ว่าสมาชิกก็จะเปลี่ยนความผูกพันตนไปเข้ากับเอกลักษณ์ของสังคมใหม่ มากหรือน้อยก็แล้วแต่เวลาและสถานการณ์

ลักษณะร่วมของวัฒนธรรม

แม้ว่าวัฒนธรรมของสังคมต่าง ๆ จะแตกต่างกันออกไปมากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่ความจำเป็น และความจำกัดทางด้านภูมิศาสตร์และทรัพยากรต่าง ๆ แต่โดยที่วัฒนธรรมเปรียบเสมือนกับเชื้อเพลิงของมนุษย์แต่ละสังคม เพื่อช่วยให้การดำรงชีพของมนุษย์ สามารถสืบต่อกันไปได้อย่างน้อยที่สุดก็ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง วัฒนธรรมจึงมีลักษณะขั้นพื้นฐานหรือลักษณะจำเป็นต่าง ๆ (คือหมายความว่า วัฒนธรรมจะขาดลักษณะเหล่านี้ไม่ได้) อยู่ร่วมกันเสมอ ลักษณะพื้นฐานของวัฒนธรรมช่วยให้วัฒนธรรมต่าง ๆ ได้กลายมาเป็นของสิ่งเดียวกัน คือเป็นสิ่งซึ่งมีคุณสมบัติหรือมีคุณภาพแบบเดียวกันนั่นเอง ด้วยเหตุนี้เราจึงอาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมของสังคมต่าง ๆ นั้น โดยหลักการแล้วเหมือนกัน ที่แตกต่างกันนั้นเป็นแต่เพียงวิธีการ (means) เพื่อแสดงออกตามลักษณะของสภาพแวดล้อมและความจำเป็นต่าง ๆ ที่แตกต่างกันออกไปเท่านั้นเอง

ลักษณะร่วมของวัฒนธรรมเมื่ออยู่ดังต่อไปนี้

๑. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่จะต้องเรียนรู้ หมายความว่า วัฒนธรรมมิได้เกิดขึ้นมาเองโดยธรรมชาติ หรือเป็นสิ่งที่มนุษย์มีอยู่โดยสัญชาตญาณหรือโดยพันธุกรรม วัฒนธรรมเป็นผลรวมทางด้านความคิดของมนุษย์ในแต่ละสังคม ความคิดนี้อาจจะเริ่มที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งก่อนก็ได้ แต่ต่อมามากในสังคม ได้ยอมรับเอาความคิดนั้นมาเป็นแนวปฏิบัติเอามาใช้เป็นกฎเกณฑ์กำหนดพฤติกรรมทางสังคมของตนและของเพื่อนมนุษย์อื่นในสังคมเดียวกัน ตามปกติแล้วมนุษย์ย่อมจะเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมตนจากครอบครัว คือ จากการอบรมพร่ำสอนของบิดามารดาและญาติพี่น้องเป็นเบื้องต้น ด้วยเหตุนี้ หน้าที่สำคัญประการหนึ่งของครอบครัวมนุษย์ก็ได้แก่ การถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมให้แก่สมาชิกรุ่นเยาว์ซึ่งเกิดมาในครอบครัว ถ้าครอบครัวบกพร่องในหน้าที่นี้ เด็กก็จะเติบโตเข้ามาสู่สังคมด้วยความบกพร่องในความรู้ทางวัฒนธรรมที่จำเป็น อาจกลายเป็นเด็กที่สร้างปัญหาต่าง ๆ ให้แก่

สังคมต่อไป ในทางตรงกันข้าม หากครอบครัวทำหน้าที่นี้ได้ดี เราก็มั่นใจว่าจะได้สมาชิกที่ดีของสังคมเพิ่มขึ้น

นอกจากครอบครัวแล้ว มนุษย์ยังอาจเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมตนได้จากเพื่อนเล่น เพื่อนบ้าน และจากสถาบันทางสังคมอื่น ๆ เช่น โรงเรียน วัด และสถานที่ซึ่งตนประกอบอาชีพ เป็นต้น

๒. วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม (social heritage) ทั้งนี้โดยมุ่งที่จะเน้นให้เห็นว่า วัฒนธรรมมิใช่สมบัติของบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ หากแต่ว่าเป็นสมบัติส่วนรวมซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบุคคลรุ่นก่อนโดยวิธีการเรียนรู้ดังกล่าวแล้วในข้อ ๑ โดยที่มนุษย์เรียนรู้วัฒนธรรมจากบรรพบุรุษและบุคคลรุ่นก่อน ซึ่งเป็นผู้รักษาวรรณกรรมเอาไว้อันเป็นเหตุให้วัฒนธรรมได้มีการถ่ายทอดผ่านมือไปสู่บุคคลรุ่นใหม่เรื่อยมาไม่ขาดสาย เราจึงสามารถกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมเป็นมรดกของสังคม คือ เป็นมรดกทางความคิด ความรู้และวิชาการต่าง ๆ รวมทั้งศีลธรรมจรรยาที่คนในสังคม ได้ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติสำหรับการดำรงชีพและการอยู่ร่วมกันในสังคมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ไม่มีวัฒนธรรมใดที่ไม่มีอายุนานกว่าหนึ่งชั่วอายุคน เพราะพฤติกรรมทางสังคมที่เพิ่งจะมีการเริ่มยอมรับปฏิบัติเพียงบางส่วนหรือเพิ่งจะมีการริเริ่มขึ้นมาใหม่ ๆ ย่อมยังไม่ถือว่าเป็นวัฒนธรรมอย่างแท้จริง ทั้งนี้จนกว่าจะมีการยอมรับปฏิบัติกันทั่วไปภายในสังคม และกว่าจะถึงระดับนั้นก็ย่อมจะกินเวลาอย่างน้อยก็เกินกว่าหนึ่งชั่วอายุคนขึ้นไปเสียแล้ว

๓. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปได้ ทั้งนี้เพราะคงได้กล่าวแล้วว่า วัฒนธรรมเกิดขึ้นมาเพื่อรับใช้มนุษย์เปรียบประดุจเขี้ยวเล็บของสัตว์ที่ธรรมชาติสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือในการแสวงหาอาหาร ป้องกันตัว และต่อสู้เพื่อการดำรงพันธุ์ให้คงอยู่ได้ต่อไป แต่วัฒนธรรมมีลักษณะที่แตกต่างไปจากเขี้ยวเล็บของสัตว์ในสาระสำคัญอยู่ประการหนึ่ง ที่ว่าวัฒนธรรมนั้นมนุษย์คิดสร้างขึ้นเอง มิใช่สิ่งที่ธรรมชาติสร้างมาให้แบบเขี้ยวเล็บของสัตว์ทั้งหลาย โดยที่วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์คิดสร้างขึ้นมาวัฒนธรรมจึงอาจเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมแก่สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย วัฒนธรรมบางวัฒนธรรมอาจเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็ว เชื่องช้า หรือเปลี่ยนแปลงไปในอัตราพอปานกลางก็ได้ ทั้งนี้ก็สุดแล้วแต่ลักษณะดั้งเดิมของวัฒนธรรมนั้นประกอบกับสถานที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของสังคมว่าอยู่โดดเดี่ยวห่างไกลจากสังคมอื่นเพียงไร ปัจจุบันนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาส່วนมากมักจะยอมรับกันว่า การติดต่อสื่อสารทางวัฒนธรรมของสังคมต่าง ๆ ในระดับที่ใกล้ชิดและในอัตราความถี่มาก ย่อมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทาง

วัฒนธรรมรวดเร็วขึ้น ในทางตรงกันข้าม สังคมที่ตั้งอยู่โดดเดี่ยวไม่มีใครมีการติดต่อกับสังคมอื่น หรือสังคมที่ปิดกั้นการติดต่อกับวัฒนธรรมกับสังคมอื่น (แม้ว่าจะมีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ไม่โดดเดี่ยวก็ตาม) การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมก็จะเป็นไปอย่างเชื่องช้า

ข้อที่น่าสังเกตในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมประการหนึ่งก็คือว่า วัฒนธรรมไม่จำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นหรือก้าวหน้า (progress) ขึ้นเสมอไป วัฒนธรรมอาจเปลี่ยนไปสู่สภาพแห่งความไร้ประสิทธิภาพและอาจนำไปสู่ภาวะสิ้นสุกของวัฒนธรรมนั้นก็ได้

๔. วัฒนธรรมอาจพบจุดจบหรือ“ตาย” ได้ในที่สุด โดยเหตุที่วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นผู้รับใช้มนุษย์ในสังคม วัฒนธรรมจะมีชีวิตอยู่ได้ก็ต่อเมื่อยังมีมนุษย์และมีสังคมอยู่เท่านั้น ถ้าปราศจากมนุษย์และสังคมเสียแล้ว วัฒนธรรมก็ถึงจุดจบ ซึ่งเราอาจจะเรียกว่า “วัฒนธรรมตาย” (dead culture) ก็ได้ ถ้าเราศึกษาประวัติของสังคมในอดีต เราก็จะพบว่า มีสังคมหลายสังคมที่ตายได้สลายตัวไป อย่างเช่น อาณาจักรกรีกวิชัย อาณาจักรน่านเจ้า อาณาจักรขอม อาณาจักรโรมัน เป็นต้น เรายังไม่ทราบได้แน่นอนในบางกรณีว่า วัฒนธรรมจริง ๆ ของสังคมเหล่านี้มีรายละเอียดประการใดบ้าง นอกจากการบันทึกของนักประวัติศาสตร์ (ซึ่งส่วนมากก็ไม่สมบูรณ์และมักจะบันทึกเฉพาะเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองเท่านั้น) วัฒนธรรมของสังคมที่สลายตัวไปเหล่านี้ คือ วัฒนธรรมตาย หรือวัฒนธรรมที่ได้พบจุดจบไปแล้ว

การที่วัฒนธรรมอาจพบจุดจบได้ เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า บางครั้งวัฒนธรรมก็อาจเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเสื่อม และมนุษย์ในสังคมซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติผู้เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมย่อมเป็นผู้รับผิดชอบ แม้ว่าแรกเริ่มเดิมทีวัฒนธรรมเกิดขึ้นมาเพื่อเป็นผู้รับใช้มนุษย์ก็ตาม แต่พอวัฒนธรรมได้ถูกสร้างขึ้นจนมีอำนาจและมีพลังของตนเองแล้ว วัฒนธรรมในบางครั้งก็กลับกลายมาเป็นเครื่องผูกมัดเป็นพันธะหรือว่าเป็น “นาย” ของมนุษย์ไปเลยก็มี ดังที่เราจะเห็นได้บ่อย ๆ ว่า มนุษย์บางสังคมหรือบางกลุ่มถือว่า วัฒนธรรมบางอย่างมีความศักดิ์สิทธิ์ มีคุณค่าสูงกว่าชีวิตมนุษย์จะไปแตะต้องเปลี่ยนแปลงไม่ได้ แม้จะเห็นกันโดยทั่วไปว่าขัดกับสภาพการดำรงชีพ หรือความเจริญก้าวหน้าของสังคมปัจจุบันหรืออนาคตก็ตาม การไม่ยอมเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในกรณีเช่นนี้อาจนำไปสู่จุดจบของวัฒนธรรมนั้นได้เช่นกัน

สรุป

ที่ใดมีมนุษย์อยู่เป็นกลุ่มก้อน มีระบบกระทำการที่สมบูรณ์ในตัว มีการแสวงหา

สมาชิกใหม่บางส่วนโดยทางชีวิตะ ที่นั้นก็พอจะเรียกได้ว่า มีสังคมนมนุษย์เกิดขึ้นแล้ว ซึ่งก็ย่อมหมายถึงว่ามีวัฒนธรรมเกิดขึ้นมาแล้วเช่นกัน ทั้งสังคมและวัฒนธรรมเป็นเครื่องช่วยในการดำรงชีพของมนุษย์ เพราะถ้าปราศจากเสียซึ่งสังคม มนุษย์ลำพังแต่ละคนหรือแต่ละครอบครัวก็อ่อนแอเกินไปกว่าที่จะดำรงอยู่ได้อย่างสุขสบายเพียงพอ ถ้าสังคมขาดวัฒนธรรมการดำรงอยู่ของสังคมก็เป็นไปไม่ได้ ถ้าปราศจากเสียซึ่งวัฒนธรรมและสังคม มนุษย์ก็ไร้ความหมายไร้ค่า และไม่อาจจะต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของตัวเองได้ อย่างว่าแต่จะต่อสู้กับมนุษย์ด้วยกันเลย แม้แต่กับสัตว์เดรัจฉาน มนุษย์ก็สู้ไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ ทั้งวัฒนธรรมและสังคมจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นคู่กับชีวิตมนุษย์ จึงเป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนที่จะช่วยกัน “สร้างสรรค์” วัฒนธรรมและสังคมของตน ให้เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกสบายในการดำรงชีพของมนุษย์ส่วนรวมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

บทที่ ๒

วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์

ในบทนี้ ข้าพเจ้าจะพยายามรวบรวมเอาวิธีการ (methods) ต่าง ๆ ที่นักปราชญ์และนักสังคมศาสตร์ทั้งหลาย ได้เคยใช้และยังนิยมใช้ศึกษาสังคมมนุษย์อยู่ในปัจจุบันนี้มาเสนอ พร้อมทั้งสอดแทรกคำวิจารณ์หรือความเห็นส่วนตัวของข้าพเจ้าลงไปด้วย วิธีการต่าง ๆ ที่นำมาเสนอไว้นี้ เป็นแต่เพียงวิธีการที่มีอยู่แพร่หลายและมีการรับรู้กันอยู่ในโลกวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์เป็นส่วนใหญ่เท่านั้น จะไม่รวมถึงวิธีการที่ยังไม่แพร่หลายหรือไม่เป็นที่ยอมรับกันอยู่โดยทั่วไป นอกจากนั้นการเสนอนี้ก็เป็นข้อเสนอตามที่ข้าพเจ้าเข้าใจและคิดว่าควรจะเป็นเช่นนั้น ฉะนั้นจึงอาจมีความบกพร่องขาดเกินบ้าง เพราะในหนังสือขนาดนี้ จะเสนอวิธีการต่าง ๆ โดยละเอียดย่อมทำไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อจำเป็นต้องรวบรวมเอามาไว้ในบทเดียวกันเช่นนี้ด้วยแล้ว ข้อจำกัดในเรื่องรายละเอียดย่อมมีมากยิ่งขึ้น จึงจำเป็นต้องเน้นแต่เฉพาะหลักการขั้นพื้นฐาน จุดเด่นและจุดอ่อนของแต่ละวิธีการตามความรู้และความคิดเห็นของข้าพเจ้าเท่านั้น

วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์ที่มีอยู่แพร่หลาย และรู้จักกันอย่างกว้างขวางในหมู่นักสังคมศาสตร์ พอจะแบ่งแยกออกได้เป็น ๕ วิธีด้วยกัน คือ

๑. วิธีการศึกษาแบบประวัติศาสตร์ (Historical Approach)
๒. วิธีการศึกษาตามแนวคิดเรื่องวิวัฒนาการ (Evolutionary Concept)
๓. วิธีการศึกษาแบบโครงสร้าง—หน้าที่ (Structural-Functional Approach)
๔. วิธีการศึกษาที่มุ่งเน้นทางจิตวิทยา (Psychological Orientation)
๕. วิธีการศึกษาแบบรวบยอดหรือรวมหลายวิธีเข้าด้วยกันเท่าที่จะทำได้ (Eclectic or Unified Approach)

ต่อไปนี้จะมาพิจารณาถึงวิธีการต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วโดยละเอียดพอสมควรเรียงตามลำดับไป

๑. วิธีการศึกษาแบบประวัติศาสตร์ (Historical Approach)

วิธีนี้เป็นวิธีที่นักประวัติศาสตร์โดยทั่วไปใช้กันอยู่ นอกจากนั้นนักสังคมวิทยา นัก

มานุษยวิทยาและนักสังคมศาสตร์อื่น ๆ ที่สนใจอดีตของสังคมที่ตนศึกษาหรือนิยมวิธีการศึกษาตามแบบประวัติศาสตร์ ก็รับเอาวิธีการทางประวัติศาสตร์มาใช้ศึกษาสังคม มากบ้าง น้อยบ้างตามความถนัดของแต่ละบุคคล

วิธีการศึกษาแบบประวัติศาสตร์ อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นวิธีการศึกษาสังคมมนุษย์แบบเก่าที่สุดก็ว่าได้ ดังจะเห็นได้ว่า บุคคลธรรมดาสามัญทั่วไปมักจะให้ความนับถือและรู้จักนักประวัติศาสตร์มากกว่านักสังคมศาสตร์อื่น ๆ โดยเฉพาะนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยา การศึกษาแบบประวัติศาสตร์หรือผลงานของนักประวัติศาสตร์ ได้เริ่มมีปรากฏให้มนุษย์ได้อ่าน ศึกษาและค้นคว้ามาแล้วเป็นเวลานานนับเป็นพันปี ตั้งแต่มนุษย์รู้จักใช้ภาษาเขียนก็ว่าได้ ฮีโรโดตัส (Herodotus) แห่งกรีก ซึ่งมีชีวิตอยู่เมื่อประมาณ ๔๙๐-๔๐๕ ปีก่อนคริสต์กาล ได้รับความยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งนักประวัติศาสตร์ และบิดาแห่งนักมานุษยวิทยาด้วย เพราะท่านผู้นี้ได้บันทึกประวัติของสังคมมนุษย์ต่าง ๆ รวมทั้งธรรมเนียมประเพณีของสังคมบางสังคมไว้เป็นคนแรกตามความรู้ของเขา

จุดสนใจหรือหัวใจของการศึกษาแบบประวัติศาสตร์นั้น ได้แก่เหตุการณ์ในอดีต หรือเหตุการณ์ที่ได้เกิดขึ้นและผ่านพ้นไปแล้ว มิใช่เหตุการณ์ที่กำลังดำเนินอยู่หรือเหตุการณ์ปัจจุบัน สังคมมนุษย์ก็เช่นเดียวกับปรากฏการณ์ (phenomena) ที่ทั้งหลายในโลก ก็เป็นสิ่งที่มอดิต เป็นสิ่งที่ปรากฏขึ้นในกาลเวลา มีเวลาเกิด มีเวลาเปลี่ยนแปลงและย่อมจะมีเวลาสิ้นสุดเช่นเดียวกับปรากฏการณ์ทั้งหลาย เหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ (หรือถือว่าสำคัญตามแนวคิดทางประวัติศาสตร์) ที่เกิดขึ้นและได้ผ่านพ้นไปแล้ว ย่อมเป็นเนื้อหาทางวิชาการที่นักประวัติศาสตร์และนักสังคมศาสตร์ที่นิยมวิธีนี้ใช้ศึกษาค้นคว้าเพื่อเสนอข้อเท็จจริงต่าง ๆ ให้แก่โลก ตามธรรมเนียมดั้งเดิมของนักประวัติศาสตร์มักจะถือว่า เหตุการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง อย่างเช่น การเปลี่ยนแปลงตัวผู้ปกครองแผ่นดิน การเปลี่ยนระบอบ การปกครอง การปฏิวัติ รัฐประหาร และการสงคราม เป็นเหตุการณ์สำคัญที่ควรแก่การศึกษา ค้นคว้าหาสาเหตุ (causes) แล้วบันทึกไว้ให้คนรุ่นหลังได้ทราบ เหตุการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในเรื่องอื่น ๆ ไม่ใคร่จะถือว่ามีความสำคัญต่อนักประวัติศาสตร์เท่าใดนัก ด้วยเหตุนี้เรามักจะพบว่างานของนักประวัติศาสตร์ส่วนมากที่ผ่านสายตาของพวกเราไปจึงมักจะเป็นเรื่องราวของชนชั้นผู้ปกครอง เป็นเรื่องของการสงคราม การปฏิวัติ รัฐประหารเสียเป็นส่วนใหญ่ น้อยครั้งที่เราจะพบหลักฐานจากบันทึกของนักประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความเป็นอยู่ของราษฎรธรรมดาสามัญทั่วไป

เทคนิคในการหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่นิยมใช้กันมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบันก็ได้แก่วิธีการศึกษาค้นคว้าจากหนังสือหรือเอกสารต่าง ๆ ที่มีผู้จดบันทึกหรือขีดเขียนเอาไว้เป็น

ส่วนใหญ่ (documentary research) ด้วยเหตุนี้จึงมักจะมีผู้ขนานนามนักประวัติศาสตร์ว่าเป็น “หนอนหนังสือ” หรือนักปราชญ์มากกว่าจะเรียกว่าเป็นนักสังคมศาสตร์ อย่างเช่น นักมานุษยวิทยา นักสังคมวิทยา และนักจิตวิทยา โดยที่นักประวัติศาสตร์อาศัยพยานหลักฐานจากหนังสือและเอกสารต่าง ๆ เป็นสำคัญ นักประวัติศาสตร์จะต้องมีวิธีการประเมินค่าของเอกสารต่าง ๆ อย่างได้ผล คือ จะต้องรู้จักแยกประเภทของเอกสาร (classification) ว่าประเภทไหนน่าเชื่อถือมากที่สุด และประเภทไหนไม่ควรจะเชื่อถือมากนัก เช่นนี้เป็นต้น การยึดเอาเฉพาะเอกสาร หนังสือ และจดหมายเหตุต่าง ๆ เป็นเครื่องค้นหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในอดีตนั้น เราย่อมเห็นได้ว่ามีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีจะมีอยู่บ้างก็ตรงที่ว่า นักประวัติศาสตร์สามารถอ้างอิงหลักฐานสนับสนุนผลงานของเขาได้เสมอ อย่างน้อยก็สามารถอ้างที่มาของข้อมูลได้ อันนี้สามารถปิดความรับผิดชอบในเรื่องความไม่ถูกต้องของเหตุการณ์ออกไปจากตัวนักประวัติศาสตร์ได้อย่างดียิ่ง แต่ข้อจำกัดหรือข้อเสียก็มีอยู่มาก และบางทีจะมีมากเสียยิ่งกว่าข้อดีที่ช่วยเข้าไป

ข้อจำกัดประการแรกก็คือว่า การที่นักประวัติศาสตร์จำต้องอาศัยเฉพาะหลักฐานจากเอกสารต่าง ๆ นั้น ทำให้นักประวัติศาสตร์ไม่สามารถศึกษาเหตุการณ์ที่มีได้มีการบันทึกไว้ได้ เหตุการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของแต่ละสังคมมีอยู่เป็นอันมาก ที่มีได้รับการจดบันทึกไว้

ข้อจำกัดประการต่อมา ก็ได้แก่เมื่อเหตุการณ์ใดมีเอกสารบันทึกไว้บ้าง แต่ไม่ครบถ้วน นักประวัติศาสตร์ก็ไม่กล้าที่จะเสนอ “ทฤษฎี” หรือแม้แต่คาดคะเนเพื่อสร้างสัมพันธ์ภาพ (relationship) ระหว่างปรากฏการณ์ต่าง ๆ ธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของนักประวัติศาสตร์มักจะไม่ใคร่นิยมการเสนอเหตุการณ์ (ที่น่าจะเป็นจริงหรือคิดว่าน่าจะได้เกิดขึ้นมาแล้ว) ที่ไม่มีหลักฐานทางหนังสือสนับสนุนเพียงพอ งานศึกษาค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์ที่สมบูรณ์จริง ๆ จึงมีอยู่ไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้นจริงในสังคมมนุษย์

ข้อจำกัดประการที่สาม เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากข้อจำกัดประการที่หนึ่งและสองดังกล่าวแล้ว โดยที่นักประวัติศาสตร์ไม่อาจศึกษาเหตุการณ์ทางสังคมที่มีได้มีการบันทึกหรือบันทึกไม่สมบูรณ์ได้ เพราะขัดกับธรรมเนียมดั้งเดิมของนักประวัติศาสตร์ ผลงานของนักประวัติศาสตร์ที่ปรากฏออกมาส่วนมากจึงมีลักษณะเป็นการศึกษาเฉพาะเรื่อง เฉพาะเหตุการณ์ที่ปรากฏอยู่ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง และเฉพาะสถานที่ใดสถานที่หนึ่งเท่านั้น อย่างเช่น ประวัติศาสตร์ไทยสมัยพ่อขุนรามคำแหง ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัชกาลที่สามแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้น ข้อนี้นับว่ามีผลต่อเนื้อที่สำคัญ อย่างน้อยก็ในประการที่ว่าการศึกษาแบบ

ประวัติศาสตร์มิได้เสนอภาพของสังคมให้เห็นโดยรวม ไม่ได้พยายามที่จะเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้าหากันแบบเป็นกระบวนการหรือแบบ “พลวัต” (processual or dynamic) แต่เป็นการเสนอเฉพาะเหตุการณ์บางประการที่สำคัญ หรือคิดว่าสำคัญในแต่ละห้วงเวลาเท่านั้น การศึกษาแบบประวัติศาสตร์จึงเป็นการเสนอข้อมูลแบบภาพนิ่ง (static) และก็เป็นภาพนิ่งที่มีได้แสดงให้เห็นโครงสร้างของสังคม (social structure) ที่สมบูรณ์เพียงพอด้วย

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันการศึกษาแบบประวัติศาสตร์มีแนวโน้มที่จะใช้พยานหลักฐานอื่น อาทิ พยานหลักฐานทางโบราณคดีและการสัมภาษณ์ ประกอบกับข้อมูลทางเอกสารด้วยแล้ว และเนื้อหาก็มักขยายขอบเขตออกไปถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับสังคมโดยทั่วไปด้วย มีการใช้ชื่อใหม่ว่า “ประวัติศาสตร์สังคม” (social history) แทนชื่อเดิม นอกจากนี้ นักประวัติศาสตร์บางท่านก็พยายามจะเสนอข้อมูลแบบพลวัต และพยายามที่จะสร้างทฤษฎีขึ้นมาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมในอดีต แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายว่าแนวโน้มดังกล่าวยังมีอยู่ผิวเผินมาก และนักประวัติศาสตร์แต่เพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่หันมาใช้วิธีการศึกษาแบบใหม่ พวกนี้มักจะถูกตำหนิอย่างรุนแรงจากนักประวัติศาสตร์ที่ยังยึดมั่นอยู่ตามแบบวิธีเดิมของตนด้วย จึงทำให้การเปลี่ยนแปลงวิธีการศึกษาของนักประวัติศาสตร์เป็นไปอย่างเชื่องช้ามาก

๒. วิธีการศึกษาตามแนวคิดเรื่องวิวัฒนาการ (Evolutionary Concept)

แนวคิดเรื่องวิวัฒนาการ เป็นวิธีการมองปัญหาแบบกระบวนการหรือแบบ “พลวัต” (processual or dynamic) นักวิวัฒนาการทางสังคมส่วนมากได้รับอิทธิพลทางด้านความคิดมาจากนักชีววิทยาที่ศึกษาถึงวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ผู้เสนอทฤษฎีทางวิวัฒนาการให้ปรากฏแก่โลกเป็นคนแรกได้แก่ ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) ซึ่งได้เสนอว่าสิ่งมีชีวิตทั้งหลายได้มีวิวัฒนาการมาจากแบบชีวิตที่มีโครงสร้างอย่างง่าย ๆ และโครงสร้างแบบกลาง ๆ (generalized) มาสู่โครงสร้างที่มีความสลับซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น และมีความถนัดเฉพาะ (specialized) เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ หลักวิวัฒนาการที่มีชื่อเสียงของชาร์ลส์ ดาร์วิน มีอยู่สองข้อ คือ ๑. การเลือกสรรของธรรมชาติ (natural selection) ซึ่งธรรมชาติมักจะเลือกเอาคุณสมบัติที่เหมาะสมแก่การดำรงอยู่ ซึ่งมีอยู่ในร่างกายของสิ่งมีชีวิตแต่ละเผ่าพันธุ์ แล้วรักษาไว้โดยการถ่ายทอดเข้าสู่ร่างกายของสิ่งมีชีวิตรุ่นต่อมา แต่ในขณะที่เดียวกันคุณสมบัติที่ไม่เหมาะสมแก่การดำรงชีพก็จะถูกคัดออกไปโดยธรรมชาติ คือไม่ถ่ายทอดไปยังชีวิตรุ่นต่อมา วิธีการเลือกสรรของธรรมชาติแบบนี้ทำให้สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ มีแนวโน้มที่จะมีชีวิตยืนยาวขึ้น และแพร่พันธุ์ได้มากขึ้น และในขณะที่เดียวกันแบบชีวิตที่ไม่เหมาะสมก็จะมีสูญพันธุ์ไป อันเป็นที่มาของหลักข้อที่สองที่ว่า ๒. ชีวิตที่แข็งแรงที่สุดจึงจะอยู่รอด (survival of the

fittest) หมายความว่า การเลือกสรรของธรรมชาติได้ช่วยให้แบบชีวิตที่เหมาะสมที่สุดได้แพร่พันธุ์ไปได้มาก แต่แบบชีวิตที่ไม่เหมาะสมจะถูกคัดทิ้งออกไปเองตามธรรมชาติ ทำให้แพร่พันธุ์ได้ยากและสูญพันธุ์ไปในที่สุด หลักการทางวิวัฒนาการของชาร์ลส์ ดาร์วิน ได้รับการสนับสนุนจากวิชาพันธุวิทยาสมัยใหม่ (modern genetics)

ต่อจากชาร์ลส์ ดาร์วิน นักชีววิทยาได้ค้นพบหลักเกณฑ์เกี่ยวกับวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตอีกมากมายจนเราสามารถจะเรียกได้ว่าเป็นทฤษฎีวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

๑. วิวัฒนาการเป็นเรื่องของโอกาส (chance) คือ เป็นเรื่องของสิ่งเวดล้อมและจังหวะในการติดต่อ ซึ่งไม่มีใครสามารถทำนายได้ล่วงหน้าแน่นอนว่า เมื่อใดจึงจะมีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายเกิดขึ้นได้ แต่การเปลี่ยนแปลงแต่ละขั้นตอนย่อมจะเป็นไปตามหลักการเลือกสรรของธรรมชาติ ซึ่งบางครั้งก็อาจมีข้อผิดพลาดเกิดขึ้นได้เช่นกัน อย่างเช่น กรณีที่เรียกว่า Genetic Drift เป็นต้น

๒. วิวัฒนาการเป็นไปอย่างบังเอิญ (blind) ไม่มีทิศทาง (direction) ที่แน่นอน ไม่จำเป็นที่ว่าวิวัฒนาการจะต้องนำไปสู่ความดีขึ้นหรือก้าวหน้าขึ้นเสมอไป แม้ว่าแบบชีวิตส่วนใหญ่จะมีโครงสร้างสลับซับซ้อนขึ้น มีความถนัดเฉพาะมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันแบบชีวิตไม่น้อยก็วิวัฒนาการไปจนพบจุดจบ (dead end) หรือไม่ก็วิวัฒนาการไปจนมีความถนัดเฉพาะมากไปยากแก่การที่จะเปลี่ยนแปลงต่อไปอีก เมื่อกาลเวลาผ่านไปนานเข้า โครงร่างที่ยังหลงเหลืออยู่จึงกลายเป็นโครงร่างโบราณไปเมื่อเปรียบเทียบกับแบบชีวิตอื่น ๆ ในช่วงเวลาเดียวกัน

๓. วิวัฒนาการเป็นกระบวนการที่มีอายุย้อนรอยถอยหลังได้ (irreversible process) แบบชีวิตต่าง ๆ เมื่อได้วิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปแล้วก็จะเปลี่ยนแปลงไปข้างหน้าเรื่อย ๆ และไม่มีโอกาสที่จะย้อนรอยถอยกลับมาให้เหมือนแบบเดิมในระยะต้น ๆ ของการเปลี่ยนแปลงได้อีก

อิทธิพลแนวคิดของ ชาร์ลส์ ดาร์วิน ในศตวรรษที่ ๑๙ มิได้มีอยู่แต่เฉพาะนักชีววิทยาเท่านั้น แต่ได้แผ่เข้ามาครอบคลุมนจิตใจของนักสังคมศาสตร์ด้วย นักสังคมวิทยา นักมานุษยวิทยาในระยะต้น ๆ อาทิ สเปนเซอร์ (H. Spencer) และไทเลอร์ (E.B. Tylor) นิยมเปรียบเทียบสังคมมนุษย์กับองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิตเสมอ ได้มีการหยิบยืมเอาข้ออธิบายเรื่องวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตมาใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงหรือวิวัฒนาการทางสังคมด้วย แต่การเปรียบเทียบในระยะต้น ๆ ก็ปรากฏในภายหลังว่าเป็นความผิดพลาดของนักสังคมศาสตร์

เอง คือ แทนที่จะเปรียบเทียบสังคมมนุษย์กับเผ่าพันธุ์ (species) ของสัตว์ กลับนำเอาสังคมมนุษย์ (ซึ่งประกอบด้วยมนุษย์จำนวนหนึ่ง) ไปเปรียบเทียบกับโครงสร้างทางร่างกายของสิ่งมีชีวิตแต่ละชีวิต ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบความจริงในระดับนามธรรม (abstract) คือ สังคมมนุษย์กับความจริงในระดับวัตถุธรรม คือ โครงร่างของสัตว์ ฉะนั้น นักสังคมศาสตร์ในระยะต้น ๆ จึงพบว่าการอธิบายวิวัฒนาการสังคมโดยยึดแนวการอธิบายวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตเป็นการอธิบายที่ไม่เพียงพอ ปัจจุบันนักสังคมศาสตร์ส่วนใหญ่ได้เลิกใช้การอธิบายแบบนี้แล้ว

อย่างไรก็ตามยังมีนักวิชาการทางสังคมบางท่านในปัจจุบันที่มีความเชื่อว่า สังคมมนุษย์ได้มีวิวัฒนาการมาทำนองเดียวกัน คือ เริ่มจากสังคมที่มีโครงสร้างแบบง่าย ๆ มาสู่สังคมที่มีโครงสร้างสลับซับซ้อนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทางด้านวัฒนธรรมก็วิวัฒนาการมาจากลักษณะแห่งความป่าเถื่อน ทารุณ โหดร้าย หยาดกระต้าง เรื่อยเข้ามาสู่ลักษณะแห่งความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการ หรือที่เรานิยมเรียกกันว่า “อารยธรรม” (civilization)

ความเชื่อเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลแนวความคิดของไทเลอร์ และมอร์แกน (L.H. Morgan) ซึ่งก็ได้รับอิทธิพลจาก ชาร์ลส์ ดาร์วิน อีกต่อหนึ่ง ยังคงมีแผ่กระจายอยู่ไม่น้อย เราอาจจะเรียกกลุ่มที่เชื่อเช่นนี้ว่า “แนวคิดวิวัฒนาการสายเดี่ยว” (unilinear evolution) คือเป็นความเชื่อที่ว่า สังคมมนุษย์ทุกสังคมควรจะต้องผ่านขั้นตอน (stages) แห่งพัฒนาการมาแบบเดียวกันดังกล่าวแล้ว และมักจะมีแนวโน้มที่จะเชื่อว่าสังคมต่าง ๆ จะวิวัฒนาการไปสู่ความดีขั้นหรือเจริญขึ้นเป็นส่วนใหญ่ การที่บางสังคมไม่เจริญขึ้นอย่างเช่นสังคมของชาวพื้นเมืองออสเตรเลีย (Australian Aborigines) นั้น กลุ่มนี้อธิบายว่าเป็นเพราะพวกนั้นมีวิวัฒนาการในทางเสื่อม ซึ่งถือว่าเป็นข้อยกเว้นของกฎ

บุคคลสำคัญ ๆ ที่อยู่ในกลุ่มนี้ นอกจากไทเลอร์และมอร์แกนแล้วก็มี อาทิ กอร์ดอนชายด์ (Gordon Childe) เลสลีย์ ไวท์ (Leslie A. White) รวมทั้ง คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) แต่มาร์กซ์กลับมีชื่อเสียงโด่งดังทางด้านอื่นมากกว่า เป็นที่น่าสังเกตว่า ปัจจุบันแนวคิดแบบนี้กำลังเสื่อมความนิยม

สำหรับคาร์ล มาร์กซ์ นั้น โดยที่ปัจจุบันเป็นนักสังคมศาสตร์ที่คนทั่ว ๆ ไปรู้จักชื่อเสียงอยู่มาก จึงอยากจะเขียนเกี่ยวกับเทคนิคในการศึกษาหรือในการแปลความหมายของพฤติกรรมของสังคมของเขาเพิ่มเติมอีกสักเล็กน้อย นักสังคมศาสตร์ในหลายสาขาต่างก็พากันอ้างว่า มาร์กซ์ เป็นนักวิชาการในสาขาของตน อาทิ นักเศรษฐศาสตร์ก็มักจะอ้างว่า คาร์ล มาร์กซ์ เป็นนักเศรษฐศาสตร์ เพราะเขาเขียนหนังสือเรื่อง *Capital* ซึ่งวิเคราะห์

และคำนิหาระบบทุนนิยม รวมทั้งพยากรณ์ความสัมพันธ์ของระบบนี้ในอนาคตด้วย นักประวัติศาสตร์ก็มักจะอ้างว่า คาร์ล มาร์กซ์ เป็นนักประวัติศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่ เพราะเขาใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยใช้เทคนิคที่รู้จักกันทั่วไปว่า "dialectic" แต่โดยแท้จริงแล้ว คาร์ล มาร์กซ์ เป็นนักศึกษาสังคมผู้นิยมในแนวคิดแบบวิวัฒนาการอย่างแท้จริง และเป็นนักวิวัฒนาการสายเดียวกับดาร์วินที่ได้กล่าวมาแล้ว ทั้งนี้เพราะศึกษาจากข้อเขียนต่าง ๆ ของมาร์กซ์รวมกันแล้ว เราจะพบว่า เขาได้พยายามที่จะพยากรณ์ถึงสังคมอนาคตที่จะเกิดขึ้นมาแทนที่สังคมแบบทุนนิยม เนื่องจากความไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ในอนาคตของสังคมแบบนี้

แน่นอนที่สุดว่าในการเสนอแนวคิดเรื่องวิวัฒนาการทางสังคมของมาร์กซ์นั้น มาร์กซ์ได้อาศัยหลักฐานทางมานุษยวิทยาโดยเฉพาะจากข้อเขียนมอร์แกน ไทเลอร์และนักมานุษยวิทยารุ่นคลาสสิกอีกมาก แม้ว่าข้อเขียนของเขาจะมีรายละเอียดของข้อมูลในสังคมดั้งเดิมไม่มากนัก และมักจะไม่มีใครเป็นที่สบอารมณ์ของนักมานุษยวิทยาเท่าใดนักก็ตาม แต่แนวพยากรณ์สังคมในอนาคตของเขา โดยอาศัยข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ขัดแย้งกันเป็นสำคัญ อันเรารู้จักกันในนามของ "dialectical technic" นั้น ได้ทำให้เขามีชื่อเสียงโด่งดังมากในกลุ่มนักสังคมศาสตร์ ผู้มีแนวคิดโน้มเอียงไปทางด้านสังคมนิยม

อันที่จริงแล้ว dialectical technic ของมาร์กซ์ มิใช่เทคนิคในการวิเคราะห์สังคมแบบใหม่แต่อย่างใด การอาศัยข้อเท็จจริงที่ขัดแย้งกันมาถกเถียงกันเพื่อมุ่งหาข้อยุติที่ถูกต้องนั้น ชาวกรีกได้รู้จักใช้มานานแล้วตั้งแต่สมัยของโซคราติส (Socrates) เมื่อประมาณ ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว (โปรดดู Bertrand Russell, *A History of Western Philosophy*, Tenth paperback printing 1964, หน้า ๙๒-๙๓) แม้ว่าการแสวงหาข้อมูลมาสนับสนุนหลักการทางด้าน dialectic จะแตกต่างกันมาก (คือ โซคราติสใช้วาทศิลป์เป็นใหญ่ แต่มาร์กซ์อาศัยข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เป็นสำคัญ) แต่โดยหลักการแล้วย่อมถือได้ว่าไม่แตกต่างกันมากนัก และอันที่จริงแล้วก็ดูเหมือนว่าโซคราติสจะมีใช้คนแรกที่น่าเอาวิธีการนี้มาใช้ เชื่อกันว่าผู้ริเริ่มใช้ "ไดอาเลคติก เทคนิค" เป็นคนแรก คือ "ซีโน" (Zeno) ซึ่งเป็นศิษย์ผู้หนึ่งของ Parmenides นักปรัชญากรีกรุ่นก่อนโซคราติสเสียอีก (Ibid.)

แต่ที่มาของไดอาเลคติกสมัยใหม่ มิได้สืบต่อมาจากนักปรัชญากรีกรุ่นโบราณ หากแต่เป็นการเสนอของนักปรัชญารุ่นหลัง ๆ ของเยอรมันเอง นักปรัชญาของเยอรมันสองคนที่มีอิทธิพลทางด้านความคิดต่อ มาร์กซ์ อย่างยิ่ง ก็ได้แก่ ค้านท์ (Kant) และเฮเกิล (Hegel) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเฮเกิลซึ่งเป็นผู้ริเริ่มวางรากฐานของไดอาเลคติกสมัยใหม่ขึ้น ซึ่งประกอบ

ด้วยสิ่งที่เรียกว่า "thesis", "antithesis" และ "synthesis" (ท่านผู้อ่านที่สนใจรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวปรัชญาของคานท์ และเฮเกล โปรดอ่าน Bertrand Russel, *Ibid.*)

แม้ว่ามาร์กซ์จะแปลความหมายของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์แตกต่างไปจากเฮเกล และได้อาเลคติกของมาร์กซ์จะมุ่งเน้นหนักถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงการขัดแย้ง (conflict) ระหว่างชนชั้น (classes) และการขัดแย้งนี้จะนำไปสู่สภาพสังคมที่ดีกว่าก็ตาม แต่อิทธิพลแนวคิดและแนวปรัชญาของเฮเกลและคานท์ก็มีอยู่ต่อมาร์กซ์อย่างชัดเจน

ข้อที่ใครจะขอย้ำไว้ ณ ที่นี้ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับ "ลัทธิของมาร์กซ์" (Marxism) ซึ่งคนธรรมดาสามัญจำนวนไม่น้อย (รวมทั้งนักสังคมศาสตร์บางคนซึ่งลุ่มหลงในสังคมนิยมบ้าง กึ่งกลาง ๆ ของพวกมาร์กซิสต์ที่นิยมความรุนแรง) เข้าใจว่าเป็นสังคมนิยมที่เกี่ยวกับสังคมอย่างแท้จริงแล้ว ก็ใครจะขอเตือนว่า มาร์กซ์มิได้วิเศษไปกว่านักสังคมศาสตร์และนักปรัชญารุ่นเดียวกับเขาเท่าใดนัก สิ่งที่เขาเด่นขึ้นมามากกว่าใครก็เพราะเขารู้จักหยิบยกเอาภาวะบางประการของสังคมที่ประทับใจคนส่วนใหญ่ คือ คนชั้นจนและชนชั้นที่ถูกกดขี่มาเสนอต่อโลกนั่นเอง พิจารณาในแง่ของวิชาการโดยแท้จริงแล้ว แนวคิดในทางวิวัฒนาการของมาร์กซ์ก็จำกัดอยู่ในกลุ่มเดียวกับพวกวิวัฒนาการสายเดียวกันเอง มาร์กซ์ก็เช่นเดียวกับนักสังคมศาสตร์ส่วนมาก คือ ไม่สามารถปลีกตัวหลีกออกไปจากอิทธิพลของสภาพแห่งสังคมในระยะเวลาที่เขาใช้ชีวิตอยู่ได้

แนวคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งก่อตัวขึ้นมาเนื่องจากความไม่พอใจต่อการอธิบายของกลุ่มแรก ได้แก่กลุ่มที่เรียกว่า "วิวัฒนาการหลายสาย" หรือ "วิวัฒนาการขนาน" (multilinear or parallel evolution) กลุ่มนี้เสนอว่าสังคมมนุษย์ไม่จำเป็นที่จะต้องมีการวิวัฒนาการผ่านขั้นต่อนต่าง ๆ มาแบบเดียวกันดังที่นักวิชาการกลุ่มแรกเสนอ แต่กลับแย้งว่า วิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นผลรวมของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (natural environment) สิ่งแวดล้อมทางสังคม (social environment) กับบุคลิกภาพส่วนรวมของกลุ่มชนแต่ละกลุ่มที่ประกอบกันเป็นสมาชิกของแต่ละสังคม วิวัฒนาการทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคม อาจเกิดขึ้นได้โดยอิสระและแตกต่างกันออกไปได้ ดังเช่น วิวัฒนาการทางวัฒนธรรมของสังคมในยุโรปตะวันตก กับวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมในเอเชียตะวันออก จะเห็นได้ว่าในระยะแรก ๆ ที่ยังไม่ได้มีการติดต่อกันนั้น ต่างก็มีวิวัฒนาการมาโดยอิสระและมีรายละเอียดแตกต่างกันมากมายเป็นต้น บุคคลสำคัญที่เป็นผู้เสนอแนวคิดนี้ ได้แก่ จูเลียน สตีวาร์ด (Julian Steward)

แห่งมหาวิทยาลัยอิลลินอยส์ (University of Illinois) สหรัฐอเมริกา ปัจจุบันนี้แนวคิดที่ว่าวิวัฒนาการทางสังคมอาจเกิดขึ้นได้โดยอิสระ และอาจวิวัฒนาการคู่ขนานกันไป (คือวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันอาจเกิดขึ้นได้ในหลาย ๆ แห่งของโลก โดยไม่จำเป็นต้องลอกเลียนแบบกันได้) กำลังได้รับความนิยมสนใจจากนักวิวัฒนาการทางสังคมมากขึ้นเรื่อย ๆ

ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างวิธีการศึกษาแบบประวัติศาสตร์ กับวิธีการศึกษาตามแนวคิดเรื่องวิวัฒนาการ ได้แก่

๑. การศึกษาแบบประวัติศาสตร์ เป็นการศึกษานเฉพาะเหตุการณ์ที่สำคัญ (unique events) ในแต่ละช่วงเวลา (within a period of time) ในแต่ละสถานที่ แต่การศึกษาแบบวิวัฒนาการนั้น เป็นการศึกษาที่มุ่งแสดงให้เห็นถึงลำดับของเหตุการณ์ต่างๆ (sequence of events) ที่เกิดขึ้นในห้วงเวลาต่าง ๆ เป็นลำดับมา (temporal sequence)

๒. การศึกษาของนักประวัติศาสตร์ ส่วนมากมักจะเป็นการศึกษาแบบพรรณนาความ (descriptive study) แต่นักวิวัฒนาการมุ่งที่จะเสนอคำอธิบายแบบวิทยาศาสตร์ (scientific explanation) โดยยึดแนวคิดหรือทฤษฎีวิวัฒนาการเป็นหลัก

๓. นักประวัติศาสตร์ส่วนมากจะไม่พยายามสร้างภาพความเป็นมาของสังคมและวัฒนธรรมโดยส่วนรวมขึ้น แต่จุดมุ่งหมายที่สำคัญประการหนึ่งของนักวิวัฒนาการก็คือ พยายามสร้างภาพความเป็นมาของวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์โดยส่วนรวม ด้วยความหวังว่าจะสามารถสร้างทฤษฎีวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมโดยสมบูรณ์ขึ้นได้

มีนักประวัติศาสตร์บางท่าน อาทิ อาร์โนลด์ ทอยน์บี (Arnold Toynbee) ได้พยายามเสนอทฤษฎีวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมและสังคมขึ้นมาเหมือนกัน แต่ก็มักจะได้รับวิพากษ์วิจารณ์เป็นอันมากจากนักประวัติศาสตร์อื่น ๆ อย่างไรก็ดี ถ้านักประวัติศาสตร์คนใดพยายามที่จะใช้แนวคิดหรือหลักเกณฑ์ทางวิวัฒนาการแล้ว เขาก็ย่อมจะกลายมาเป็นนักวิวัฒนาการไปในที่สุด

การศึกษาตามแนววิวัฒนาการย่อมมีผลดีในแง่ที่ว่าทำให้เราสามารถลำดับภาพของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ซึ่งอาจทำให้เราสามารถควบคุม (control) หรืออย่างน้อยก็คาดการณ์ (predict) ได้ว่า เหตุการณ์ทำนองใดจะเกิดขึ้นต่อไป ถ้าเราสามารถสร้างทฤษฎีวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมและสังคมที่สมบูรณ์ขึ้นมาได้

๓. วิธีการศึกษาแบบโครงสร้าง—หน้าที่ (Structural — Functional Approach)

ตรงกันข้ามกับวิธีการศึกษาตามแนวคิดทางวิวัฒนาการ การศึกษาแบบโครงสร้าง—หน้าที่ เป็นวิธีการศึกษาที่สมมติว่าสังคมอยู่ในสภาพนิ่ง (static condition) ที่ใช้คำว่า “สมมติว่า” ก็เพราะว่าตามความเป็นจริงแล้วสังคมเป็นองค์กรที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (dynamic entity) แต่จะเปลี่ยนช้าหรือเร็วเพียงไรนั้นย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่างๆ หลายประการ อาทิ ภูมิหลังทางวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความกดดันทางค่านิยม การติดต่อกับสังคมและวัฒนธรรมอื่น ตลอดจนความจำเป็นในการดำรงอยู่ของสมาชิกของแต่ละสังคม เป็นต้น

การที่กลุ่มนักศึกษาสังคมที่นิยมระบบโครงสร้าง—หน้าที่ สมมติว่าสังคมที่ตนมุ่งศึกษาอยู่ในสภาพนิ่ง ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ก็เพราะว่าพวกเขาต้องการที่จะศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพของส่วนต่างๆ (parts) ที่ประกอบกันเข้ามาเป็นสังคมโดยส่วนรวม (the whole) สัมพันธ์ภาพของส่วนต่างๆ ที่ประกอบกันเข้ามาเป็นสังคมนั้น เรียกว่า “โครงสร้าง” ของสังคม (structure of a society) ซึ่งนักสังคมศาสตร์หลาย ๆ ท่านนิยมเรียกว่า “โครงสร้างสังคม” (social structure) และก่อให้เกิดความเข้าใจสับสน เพราะบางคนเข้าใจว่าโครงสร้างสังคมหมายถึงเฉพาะสัมพันธ์ภาพของพฤติกรรมต่าง ๆ ในเรื่องของญาติพี่น้อง (kinship relation) เท่านั้น ไม่รวมถึงสัมพันธ์ภาพของพฤติกรรมทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และความเชื่อต่าง ๆ ด้วย เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงความสับสนและความคลุมเครือในความหมายของคำว่า “โครงสร้างสังคม” ผู้เขียนจึงจะขอใช้คำว่า “โครงสร้างของสังคม” (structure of a society) แทน โครงสร้างของสังคม ย่อมหมายถึงสัมพันธ์ภาพของกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีปรากฏอยู่ในสังคมทุกสังคม อันได้แก่ กิจกรรมทางด้านครอบครัว ญาติพี่น้อง ด้านการศึกษาอนามัย การเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ความเชื่อ ศาสนา และอื่น ๆ

ฐานคติ (assumption) ใหญ่ของนักศึกษาสังคมกลุ่มโครงสร้าง—หน้าที่ มีอยู่ประการหนึ่งว่า ภายในสังคมนั้นมีการทำหน้าที่ (functions) ต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ (system) เพื่อความดำรงอยู่ของแต่ละสังคม ในการนี้ส่วนย่อยต่าง ๆ (parts) หรือระบบย่อย (subsystems) ต่าง ๆ ภายในสังคมจะปฏิบัติงานต่อเนื่องประสานสัมพันธ์กันเพื่อมุ่งไปสู่ความมุ่งหมายสุดท้าย (goal) ของแต่ละสังคม คือ ความอยู่รอดซึ่งย่อมหมายรวมถึงความสามารถที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงภาวะต่าง ๆ ภายในสังคมให้เหมาะสมกับกาลเวลาที่ผ่านไป ด้วย ฐานคติดังกล่าวนี้จึงถือว่าสังคมเป็นระบบกระทำการชนิดหนึ่ง (an operating system) ซึ่งประกอบไปด้วยระบบย่อยต่าง ๆ (subsystems) ระบบ

ย่อยเหล่านี้จะทำหน้าที่ (function) ในส่วนของตัวให้สอดคล้องกันไปกับการทำหน้าที่ของระบบย่อยอื่น ๆ อันเป็นผลให้สังคมดำรงอยู่ได้ เปรียบประดุจดังระบบร่างกายของมนุษย์ซึ่งประกอบไปด้วยระบบย่อยต่าง ๆ อาทิ หัวใจ หู ตา จมูก แขน ขา เท้า ฯลฯ ซึ่งแต่ละส่วนก็ทำหน้าที่ตามความถนัดเฉพาะของตน และก็ต้องประสานกับการทำหน้าที่ของส่วนอื่น ๆ ด้วย เพื่อความดำรงอยู่ของระบบใหญ่ คือ มนุษย์แต่ละคน เช่นนี้เป็นต้น

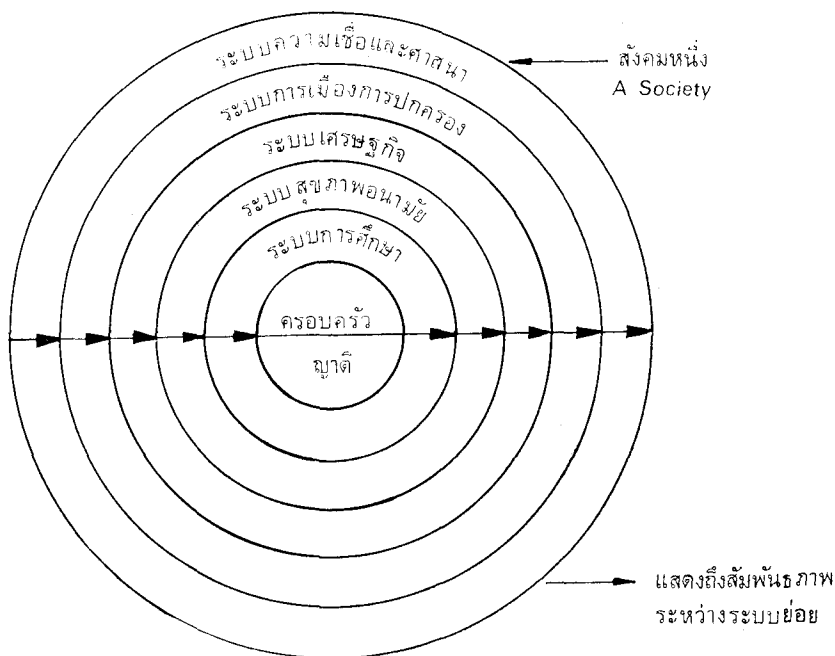
การประสานงานกันของระบบย่อยต่าง ๆ เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อความอยู่รอดของสังคมเช่นเดียวกับของมนุษย์ซึ่งเราจะเห็นได้ว่า ถ้าขาไปทำหน้าที่แทนแขน และปากไปทำหน้าที่ของทวารหนัก มนุษย์ซึ่งเป็นระบบใหญ่ในกรณีนี้ก็ย่อมจะอยู่ด้วยความลำบาก ถ้าไม่ถึงแก่ความพิการหรือสิ้นชีวิตไปเสียเลย หรือถ้าหากว่าระบบย่อยต่าง ๆ ทำหน้าที่ไม่ประสานงานกันเพียงพอก็อาจจะสร้างความยุ่งยากในการดำรงอยู่ให้แก่ระบบใหญ่ได้มากเหมือนกัน ตัวอย่าง ปากชอบรับประทานแต่ของเผ็ดจัด เปี้ยวจัด เค็มจัด และของที่ทำได้ง่าย ระบบย่อยส่วนท้อง โดยเฉพาะกระเพาะลำไส้และทวารหนัก ก็อาจจะทำหน้าที่หนักเกินขนาด อาจเป็นเหตุให้ระบบใหญ่ คือ มนุษย์ผู้นั้นต้องอยู่ด้วยความยากลำบากผิดปกติ และถ้าความขัดแย้งกันระหว่างระบบย่อยมีรุนแรงมาก ก็อาจนำไปสู่ความสิ้นสุดของระบบใหญ่ได้ในที่สุด การดำรงอยู่ของสังคมก็เช่นเดียวกัน ระบบย่อยต่าง ๆ ของสังคมจะต้องปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ตามความถนัดเฉพาะของแต่ละส่วนให้ดี และจะต้องประสานสัมพันธ์กับการทำงานของระบบย่อยอื่น ๆ ที่มีอยู่ภายในระบบใหญ่ คือ สังคมเป็นส่วนรวมด้วย มิฉะนั้นสังคมนั้นอาจมีอาการกระปลกกระเปลี้ย พิกลพิการ เกิดความยุ่งยาก ระส่ำระสาย และในที่สุดก็อาจสลายตัวไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งดังที่ได้พรรณนาไว้แล้วในบทแรก

ระบบย่อย (subsystems) สำคัญที่มีอยู่ในทุกสังคมมนุษย์ พิจารณาตามลักษณะอันเป็นความถนัดเฉพาะ (specialisation) ของกิจกรรม พอจะแบ่งแยกออกได้เป็นระบบดังต่อไปนี้

- ระบบย่อยที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านครอบครัว และญาติพี่น้อง (Family & Kinship System)
- ระบบย่อยที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางการให้การศึกษอบรม (Educational System)
- ระบบย่อยที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านการป้องกัน รักษา และบำรุงสุขภาพสมาชิกของสังคม (Health System)
- ระบบย่อยที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ (Economic System)

- ระบบย่อยที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านการเมืองและการปกครอง (Political System)
- ระบบย่อยที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านความเชื่อและศาสนาต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแต่ละสังคม (Belief System)

สัมพันธ์ภาพระหว่างระบบย่อยต่าง ๆ เหล่านี้อาจแสดงให้เห็นได้โดยย่อ ตามภาพเส้น (diagram) ดังต่อไปนี้

อันที่จริงแล้วแนวความคิดที่ว่าสังคมเป็นระบบกระทำประเภทหนึ่งนั้น มิได้เกิดขึ้นมาอย่างเอกเทศจากทางด้านสังคมศาสตร์แต่ฝ่ายเดียว หากแต่เป็นแนวคิดที่นักสังคมศาสตร์ลอกเลียนแบบหรือขอยืมเอามาจากทางด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (natural science) ซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์ที่มีวิธีการศึกษาและทฤษฎีต่าง ๆ เป็นที่ยอมรับนับถือกันทั่วไปแล้ว ส่วนสังคมศาสตร์ (social science) นั้น ขณะนี้อาจจะกล่าวได้ว่ายังอยู่ในระยะก่อร่างสร้างตัว วิธีการศึกษาและทฤษฎีต่าง ๆ ยังหละหลวมไม่แน่นอนเท่าทางด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ในระยะที่กำลังก่อร่างสร้างตัวนี้ นักสังคมศาสตร์ได้พยายามคิดค้นและเสาะหาวิธีการต่าง ๆ ที่คิดว่าดีและเหมาะแก่การศึกษาปรากฏการณ์สังคม (social phenomena) แหล่งค้นคว้าและเสาะหาแหล่งใหญ่ก็ได้แก่วิทยาศาสตร์ธรรมชาตินั่นเอง นักสังคมศาสตร์ที่มีความเชื่อ

มันว่า สังคมศาสตร์จะต้องกลายเป็นวิทยาศาสตร์ที่มีวิธีการศึกษามีทฤษฎีที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์สังคมได้ถูกต้องแน่นอน และเป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลทั่วไป เช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติในวันหนึ่งข้างหน้า จึงพยายามนำเอาแนวคิดและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาปรับใช้กับสังคมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และด้วยเหตุนี้แนวคิดในเรื่องที่ว่า สังคมมนุษย์เป็นระบบกระทำการประเภทหนึ่งจึงเกิดขึ้นมา เพราะในวิทยาศาสตร์ธรรมชาตินั้น แนวคิดในเรื่องระบบ (system) เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และแนวคิดนี้ช่วยสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่วิทยาศาสตร์เป็นอย่างมาก

ฐานคติใหญ่ ๆ ที่อยู่เบื้องหลังแนวคิดเรื่องระบบก็คือว่า ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ย่อมมีความสม่ำเสมอหรือมีระเบียบ (order) อยู่ อย่างน้อยที่สุดก็พอที่จะจัดหาความสม่ำเสมอหรือความเป็นระเบียบนี้ได้ ความสม่ำเสมอหรือความเป็นระเบียบจึงเป็นหัวใจของแนวคิดแบบระบบ เพราะว่าหากปราศจากเสียซึ่งระเบียบหรือความสม่ำเสมอแล้ว ระบบต่าง ๆ ก็มิอาจดำรงอยู่ได้ ความเป็นระเบียบหรือความสม่ำเสมอของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทำให้เราสามารถศึกษาให้รู้ซึ่งถึงธรรมชาติหรือลักษณะสำคัญประจำตัวของแต่ละเหตุการณ์ได้ ทำให้เราทราบถึงสัมพันธ์ภาพระหว่างความถี่ (frequency) ของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ทำให้เราสามารถวัดภาวะการทำงานตามปกติและภาวะที่เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ ทำให้เราสามารถที่จะคาดการณ์ (predict) ได้อย่างแม่นยำ (valid) ว่าอะไรจะเกิดขึ้นต่อไปข้างหน้า ถ้าเราสังเกตปรากฏการณ์ต่าง ๆ รอบตัวเรา เราก็พอจะมองเห็นได้ว่ามีความเป็นระเบียบหรือความสม่ำเสมอของปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ (ไม่ว่าจะเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือปรากฏการณ์สังคมก็ตาม) อยู่มากกว่าความไม่เป็นระเบียบ ตัวอย่าง พอเราตื่นขึ้นมาในตอนเช้า เราก็เห็นพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกประมาณ ๖-๗ นาฬิกาเสมอ และพระอาทิตย์ก็จะตกทางทิศตะวันตกระหว่างเวลาประมาณ ๑๘-๑๙ นาฬิกาเสมอ นอกจากนั้นเมื่อเราออกมาขึ้นรถประจำทาง เราก็พบว่ารถเบอร์ตี้เคยขึ้นไปยังที่ทำงานของเราก็คงมาจอดอยู่ที่ป้ายที่เราเคยขึ้น และรถก็ยังคงวิ่งในถนนทางคานซ้ายมือของเราอยู่ รถจะจอดเมื่อติดไฟแดง และจะไปเมื่อไฟเขียวเปิด เช่นนี้เป็นต้น เราจะเห็นว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ รอบตัวเรามีความเป็นระเบียบหรือความสม่ำเสมอพอสมควร อย่างน้อยก็ทำให้เรากำหนดการณได้ถูกต้องสำหรับภาวะปกติว่าอะไรจะมาก่อหน้าและจะมีสภาพอย่างไร ในทางตรงกันข้ามหากทุกสิ่งทุกอย่างขาดระเบียบ ขาดความสม่ำเสมอ มนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ ก็จะมีชีวิตอยู่ด้วยความยากลำบาก อาจจะไม่สามารถสืบพันธุ์และดำรงพันธุ์ต่อไปได้เสียด้วยซ้ำ อย่างเช่นเมื่อวานนี้พระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก แต่วันนี้กลับไปขึ้นทางทิศตะวันตก พอเราเดินออกมาถึงป้ายรถเมล์ รถเบอร์ตี้ที่เราเคยขึ้นเกิดไม่วิ่งเสียเลย ๆ และนอกจากนั้นรถที่เคย

วิ่งอยู่ในถนนด้านซ้ายมือของเรากลับเปลี่ยนไปวิ่งเสียทางด้านขวามือ ถึงไฟแดงกลับไม่หยุด แต่พอเจอไฟเขียวกลับหยุด หรือนึกว่าจะหยุดที่ไหนจะไปเมื่อไรก็สุดแล้วแต่ใจคนขับ เช่นนี้ ลองคิดดูซิว่าอะไรจะเกิดขึ้น โลกทั้งโลกคงจะเต็มไปด้วยความโกลาหลอลหม่าน สับสนวุ่นวายเป็นแน่ แต่เราก็อทราบด้วยความแน่ใจจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์และจากประสบการณ์ของบรรพบุรุษของเราและของเราเองว่า เหตุการณ์ยุ่งยากสับสนและขาดระเบียบดังตัวอย่างที่ยกมานั้น ไม่ได้เกิดขึ้นมาก่อน และน่าจะไม่มีวันที่จะเกิดขึ้นด้วยเพราะฐานคติที่ว่าปรากฏการณ์ต่าง ๆ มีความเป็นระเบียบหรือมีความสม่ำเสมออยู่ตลอดมานั้น มีพยานหลักฐานสนับสนุนมากมาย นับตั้งแต่สัมพันธ์ภาพระหว่างดวงดาวต่าง ๆ ที่ประกอบกันเข้ามาเป็นระบบจักรวาล (universe system) เรื่อยลงมาถึงระบบที่เล็กมากอย่างเช่นระบบของเซลล์ (cell) และโครโมโซม (chromosome) เป็นต้น

อันที่จริงแล้วก็รู้สึกว่าเป็นการยากมากที่เราจะแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดระหว่างความมีระบบ (system) กับความปราศจากระบบ (non-system) ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลดูเหมือนจะมีระบบด้วยกันทั้งนั้น แต่สัมพันธ์ภาพระหว่างส่วนต่าง ๆ (parts) ที่ประกอบกันเข้ามาเป็นองค์การ (entity) หรือส่วนรวม (whole) ของแต่ละระบบอาจมีความแน่นแฟ้นหรือหละหลวมแตกต่างกันออกไปได้สุดแต่ลักษณะ หรือธรรมชาติของแต่ละระบบ ด้วยเหตุนี้จึงจะถูกต้องกว่า ถ้าเราจะกล่าวว่าทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลนั้นเต็มไปด้วยระบบทั้งนั้น ความแตกต่างระหว่างระบบต่าง ๆ เป็นเรื่องของระดับ (degree) แห่งสัมพันธ์ภาพ ซึ่งส่วนต่าง ๆ ของแต่ละระบบมีต่อกันและกันเพื่อรวมกันเข้าเป็นระบบกระทำการเท่านั้นเอง ความแตกต่างระหว่างระบบสังคมของมนุษย์กับระบบร่างกายของมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ส่วนประกอบของสังคมมนุษย์ ได้แก่แก่มนุษย์ซึ่งมีจิตใจ (psyche) มีวัฒนธรรม และมีพฤติกรรม (behavior) ที่เราสามารถสังเกตเห็นได้โดยตรง คนแต่ละคนก็เป็นระบบกระทำการซึ่งประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ เช่น แขน ขา มือ เท้า กระดูกสันหลัง อวัยวะภายในต่าง ๆ เป็นต้น ในทำนองเดียวกัน ระบบอื่น ๆ เราก็สังเกตเห็นได้จากพฤติกรรมของส่วนประกอบของระบบนั้น ๆ เช่นกัน ถ้าเราจะกล่าวว่า สังคมมนุษย์ไม่ใช่ระบบกระทำการแล้ว ระบบกระทำการอื่น ๆ ก็คงไม่มีเช่นกัน ซึ่งเราก็อ้อมรู้ได้ว่าคำกล่าวเช่นนี้ย่อมจะไม่ถูกต้องเป็นแน่ ความยุ่งยากสลับซับซ้อนของส่วนประกอบของระบบสังคมมนุษย์มิได้ทำให้สังคมมนุษย์หลุดพ้นจากความเป็นระบบไปได้ สิ่งเหล่านี้เพียงแต่ทำให้สังคมมนุษย์เป็นระบบที่ยากแก่การศึกษาเท่านั้น ถึงอย่างไรก็ตามสังคมมนุษย์ก็ยังมีลักษณะพื้นฐานของระบบกระทำการอยู่อย่างครบถ้วน เช่นเดียวกับที่ระบบแบบอื่น ๆ มีอยู่ สังคมมนุษย์เป็นระบบกระทำการที่แตกต่างไปจากระบบกระทำการของสิ่งมีชีวิต (organism) แน่นนอน และไม่สามารถ

เอาระบบทั้งสองมาเปรียบเทียบกันเพื่อศึกษาได้ ด้วยเหตุนี้จึงได้มีแนวคิดที่ทันสมัยกว่าเกี่ยวกับระบบเกิดขึ้นมา หลักใหญ่ ๆ ของแนวคิดสมัยใหม่ในเรื่องระบบ มีดังต่อไปนี้

๑. สัมพันธภาพระหว่างส่วนต่าง ๆ ซึ่งประกอบกันเข้ามาเป็นระบบแต่ละระบบนั้นจะต้องมีลักษณะถาวรพอประมาณ อย่างน้อยจะต้องสามารถทำให้ระบบนั้น ๆ ทำหน้าที่ของตนได้อย่างปกติ
๒. ระบบแต่ละระบบมีความโน้มเอียงที่จะป้องกันตนเองจากการแทรกแซงหรือการทำลายจากระบบอื่น (boundary maintenance)
๓. ถ้าจะมีการเปลี่ยนแปลงบางประการเกิดขึ้นภายในส่วนต่าง ๆ ของระบบ การเปลี่ยนแปลงนั้นตามปกติแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความอยู่รอดหรือเพื่อการทำหน้าที่ที่ดียิ่งขึ้น เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมมากขึ้นกว่าเดิม
๔. ตามปกติแล้วระบบแต่ละระบบจะกระทำการรักษาคุณภาพ (equilibrium) ระหว่างสัมพันธภาพของส่วนต่าง ๆ ของตนไว้เสมอ การเสียคุณภาพในการปฏิบัติงานของส่วนต่าง ๆ ในบางครั้งถือว่าเป็นเหตุการณ์ผิดปกติ อาจอยู่ในภาวะปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ หรืออาจถูกแทรกแซงจากระบบอื่น
๕. ระบบที่ไม่สามารถรักษาคุณภาพไว้ได้ในที่สุดก็อาจจะสลายตัว กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบอื่น หรือเปลี่ยนสภาพเป็นระบบแบบใหม่ก็ได้

จากหลักพื้นฐานที่ครอบคลุมระบบต่าง ๆ อยู่ทุกระดับดังกล่าวแล้วข้างต้น เราอาจแบ่งแยกระบบต่าง ๆ ออกได้เป็น ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ ๑. ระบบเครื่องกลหรือระบบของสิ่งไม่มีชีวิต (mechanical or inorganic system) ตามปกติแล้วระบบแบบนี้เป็นระบบปิด (closed system) คือ ไม่รับข่าวสารใหม่ ๆ จากภายนอก การเปลี่ยนแปลงของระบบแบบนี้จึงไม่ใคร่จะเกิดขึ้น ถ้าส่วนต่าง ๆ ไม่ทำหน้าที่ตามที่กำหนด ระบบก็จะเสียคุณภาพและไม่สามารถกระทำการตามหน้าที่ได้ ระบบแบบนี้สามารถศึกษาเข้าใจได้ง่ายกว่าระบบแบบอื่น ๆ

๒. ระบบของสิ่งมีชีวิต (organic system) ซึ่งเป็นระบบที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้นกว่าระบบแรก เพราะนอกจากจะประกอบด้วยพลังต่าง ๆ (energy) แล้ว ระบบของสิ่งมีชีวิตยังทำหน้าที่รับและแลกเปลี่ยนข่าวสารต่าง ๆ (information) ได้อีกด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่า ระบบสิ่งมีชีวิตมีการแสดงปฏิกิริยากับสิ่งแวดล้อมภายนอกได้มากกว่า และสลับซับซ้อนกว่าระบบเครื่องกล ฉะนั้นระบบสิ่งมีชีวิตจึงเป็นองค์กรที่มีความสลับซับซ้อนกว่าระบบเครื่องกล

๓. ระบบสังคมและวัฒนธรรม (sociocultural system) ระบบนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นระบบที่มีความสลับซับซ้อนและยากแก่การศึกษาามากที่สุด แม้ว่าโดยพื้นฐานแล้วระบบนี้ก็คล้ายคลึงกับระบบสิ่งมีชีวิตในแง่ที่ว่าประกอบด้วยพลังและข่าวสาร แต่พลังต่าง ๆ

ในระบบสังคม—วัฒนธรรมเป็นพลังที่เกิดจากการกระทำหรือการติดต่อกับประสานงานของระบบเครื่องกลและระบบสิ่งมีชีวิต ซึ่งตามปกติแล้วก็มักจะเข้ามาอยู่เป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม—วัฒนธรรมเสมอ ดังเราจะเห็นได้ว่าสังคมมนุษย์ทุกสังคมนั้นย่อมประกอบด้วยระบบวิชาการ (technological system) ซึ่งตามปกติแล้วก็ย่อมจะรวมทั้งพวกเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เป็นวัตถุอยู่ด้วยเสมอ นอกจากนั้นสมาชิกของสังคมมนุษย์ก็ได้แก่ระบบสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่ง คือ มนุษย์ทั้งสองเพศ กลุ่มหนึ่งนับตั้งแต่เด็ก ไปจนถึงแก่เฒ่ามารวมกันอยู่ด้วยการรับรู้ร่วมกัน (shared image) ในข่าวสารต่าง ๆ เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตหรือที่เราเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า “วัฒนธรรม” ของสังคม ด้วยเหตุนี้ระบบสังคม—วัฒนธรรม จึงเป็นระบบที่ยุงยากสลบซับซ้อนมากที่สุดในบรรดาระบบทั้งสามแบบดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า มนุษย์จะไม่สามารถศึกษาระบบนี้ให้เข้าใจถ่องแท้ได้

อันที่จริงแล้วความรู้ละเอียดเกี่ยวกับเรื่องของระบบกระทำการนั้นยังมีอยู่อีกมาก แต่ก็ไม่อาจนำมาเสนอไว้ ณ ที่นี้ได้อีกเพราะว่าจะยืดเยื้อมากเกินไป จึงได้นำไปเสนอโดยละเอียดพอสมควรในบทต่อไป เท่าที่ได้พิจารณาจนมาแล้วนี้เป็นแต่เพียงหลักเบื้องต้นที่จำเป็นเท่านั้น จุดประสงค์สำคัญที่นำเอาแนวคิดเรื่องระบบมากล่าวไว้ ณ ที่นี้ ก็คือว่า ต้องการที่จะแสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างระบบสังคม—วัฒนธรรมกับระบบอื่น ๆ เท่านั้น โดยเฉพาะนักศึกษาบางคนที่ชอบเปรียบเทียบสังคมมนุษย์กับระบบเครื่องกล และ/หรือระบบสิ่งมีชีวิตเสมอเห็นว่า ระบบสังคม—วัฒนธรรมนั้น เป็นระบบเปิด (open system) ที่มีโครงสร้าง (structure) ที่ยุ่งยากและสลบซับซ้อนกว่าระบบเครื่องกล และ/หรือระบบสิ่งมีชีวิตเป็นอันมาก จะเป็นการดีกว่าถ้าเราจะศึกษาระบบสังคม—วัฒนธรรมตามแนวคิดแบบใหม่ดังได้กล่าวแล้วโดยย่อ

กลุ่มนักศึกษาด้านสังคมที่นิยมในแนวคิดแบบโครงสร้างหน้าที่ ได้แบ่งแยกตัวเองออกเป็นสองฝ่ายใหญ่ ๆ ด้วยกัน ฝ่ายแรกมีความโน้มเอียงไปทางด้านจิตวิทยา คือ มาลินเนาสกี (B. Malinowski) และลูกศิษย์ของเขา มาลินเนาสกี เสนอว่า สังคมมนุษย์ทำหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการทางด้านจิตใจ (psychological need) ของสมาชิกสังคมเป็นสำคัญ อีกฝ่ายหนึ่ง คือ แรตคริฟ บราวน์ (A.R. Radcliffe-Brown) กับลูกศิษย์ของเขา โดยเฉพาะกลุ่มชิคาโก (Chicago School) เสนอว่า ส่วนต่างๆ หรือระบบย่อยต่าง ๆ ของสังคมทำหน้าที่ที่เพื่อความอยู่รอดของสังคมนั้นเป็นสำคัญ เพราะถ้าปราศจากสังคมแล้ว สมาชิกของสังคมนั้นย่อมไม่อาจดำรงอยู่ได้ ด้วยเหตุนี้ ความอยู่รอดของสังคมจึงเป็นจุดยอดปรารถนาในการทำหน้าที่ต่าง ๆ ของระบบย่อย ความต้องการทางด้านจิตใจของสมาชิกมีความสำคัญรองลงมา แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันอยู่ในเรื่องการเน้นความสำคัญ แต่โดยส่วนรวมแล้วทั้งสอง

ฝ่ายต่างก็เห็นพ้องต้องกันว่า การศึกษาแบบโครงสร้าง—หน้าที่ จะช่วยทำให้เราเข้าใจสังคมมนุษย์ได้ดีที่สุด

ในกลุ่มนักโครงสร้าง—หน้าที่ นอกจากที่กล่าวแล้ว ผู้ที่เด่นอีกคนหนึ่งก็คือ ทัลคอต ปาสันส์ (Talcott Parsons) ท่านผู้นี้เป็นนักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน ผู้มีชื่อเสียงมากที่สุด ผู้หนึ่งในปัจจุบัน แม้ว่าแนวคิดหรือทฤษฎีของเขาค่อนข้างจะเข้าใจยากอยู่บ้าง เพราะมักจะมีลักษณะสลับซับซ้อนทั้งวิธีการเขียนและกระบวนการแห่งความคิด นอกจากนี้วิธีการเสนอแนวคิดหรือทฤษฎีของเขามักจะเป็นแบบ “ครอบจักรวาล” (grandiose) เสียเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามข้อเสนอมองทางทฤษฎีของปาสันส์ โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับ “ข้อจำเป็นแห่งหน้าที่” (The Functional Imperatives) และแนวคิดเกี่ยวกับดุลยภาพ (equilibrium) แห่งโครงสร้างของระบบ ก็เป็นเรื่องที่นับว่าน่าสนใจยิ่ง จึงจะนำมาเสนอพอเป็นสังเขปไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ในเรื่องที่เกี่ยวกับ “ข้อจำเป็นแห่งหน้าที่” (The Functional Imperatives) นั้น ปาสันส์ เสนอไว้ว่า การที่ระบบกระทำการใด ๆ หรือระบบสังคมใด ๆ จะสามารถรักษาคุณภาพของระบบไว้ได้ และ/หรือการที่ระบบนั้นจะสามารถดำรงอยู่ได้ต่อไป จะต้องมีการทำหน้าที่จำเป็นอันต่อเนื่องกัน ๔ ประการ คือ

๑. ต้องมีการบรรลุถึงจุดหมายปลายทาง (Goal attainment) ปาสันส์ ใช้อักษรย่อว่า G.
๒. ต้องมีการปรับปรุงตนตามสถานการณ์ (Adaptation) ข้อนี้ปาสันส์ ใช้อักษรย่อว่า A.
๓. ต้องมีการประสมประสานส่วนต่างๆ ให้กลมกลืนกัน (Integration) ใช้อักษรย่อว่า I.
๔. ต้องมีการสะสมและสร้างสรรค์พลังเพื่อเตรียมกระทำการในช่วงต่อไป (Latency) ใช้อักษรย่อว่า L.

ต่อไปนี้เป็นคำอธิบายโดยย่อของแต่ละข้อจำเป็น

การบรรลุถึงจุดหมายปลายทาง (**Goal Attainment**) เป็นภาวะสุดท้ายหรือภาวะสิ้นสุดของวงจรแห่งการกระทำ (action cycle) อันใดอันหนึ่ง จุดหมายปลายทาง (goals) ตามแนวคิดของปาสันส์อาจเป็นแบบ “ขั้นกลาง” (intermediate) หรือแบบ “สุดท้าย” (final) ก็ได้ ตัวอย่าง ถ้าเป็นการกระทำของระบบย่อย (sub-system) ระบบใดระบบหนึ่ง วงจรแห่งการกระทำของระบบนั้น ถือว่าสิ้นสุดลงรอบหนึ่งเมื่อได้เข้าสู่ภาวะที่เป็นจุดหมายปลายทางของระบบนั้นแล้ว จุดหมายปลายทางของระบบย่อยถือว่าเป็นจุดหมายปลายทางแบบ “ขั้นกลาง” ของระบบใหญ่ซึ่งครอบคลุมระบบย่อยนั้นไว้อีกทีหนึ่ง การทำหน้าที่จำเป็นในตอนนั้น

เป็นการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายปลายทาง คือ เป็นการเคลื่อนที่เข้าไปสู่จุดหมายปลายทางเรื่อยไปจนกว่าจะถึงจุดนั้น จึงจะหมดภาระหน้าที่ในตอนนั้น

การปรับปรุงตนตามสถานการณ์ (Adaptation) เป็นกระบวนการเคลื่อนย้ายและรวบรวมเทคนิควิธีต่าง ๆ ซึ่งจำเป็นแก่การ ๑) บรรลุจุดหมายปลายทาง และ ๒) การเสริมสร้างพลังต่าง ๆ ภายในระบบ กระบวนการนี้รวมถึงการใช้ความคิดแบบมีเหตุผลด้วย การปรับปรุงตนนี้ย่อมนำมาซึ่งการรู้จักสร้างทัศนภาพที่ถูกต้อง และการรู้จักใช้เหตุผลเข้ามาช่วยดำเนินการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายปลายทาง หรือวัตถุประสงค์ขององค์การแต่ละแห่ง

เมื่อเราพูดถึงจุดหมายปลายทางโดยทั่วไป เราย่อมพิจารณาถึงวิธีการที่จะทำให้เราบรรลุถึงจุดหมายปลายทางไว้ด้วย ฉะนั้น การรวบรวมสรรพวิธีการทั้งหลาย เพื่อเตรียมดำเนินการให้บรรลุจุดหมายปลายทาง จึงได้ชื่อว่าเป็นการปรับปรุงตนตามสถานการณ์ตามความหมายที่ปาสันส์ใช้อยู่

การประสมประสานส่วนต่างๆ (Integration) เป็นกระบวนการผูกและรักษาสัมพันธภาพทางสังคมและอารมณ์ระหว่าง ก) กระบวนการที่ทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุจุดหมายปลายทาง และ ข) ภายในระบบกระทำการซึ่งถือว่าเป็นองค์การที่คงอยู่ต่อเนื่องกัน กระบวนการประสมประสานมุ่งทำงานเพื่อก่อให้เกิดมีความสามัคคีกลมเกลียว หรือความพยายามที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างเต็มที่ แม้ว่าจะต้องเผชิญกับภาวะตึงเครียดทางอารมณ์ในบางขณะก็ตาม ทั้งนี้โดยมุ่งคำนึงถึงผลสำเร็จที่จะได้รับร่วมกันเป็นสำคัญ

การสะสมและสร้างสรรค์พลัง (Latency) คือ ระยะเวลาหลังจากที่ระบบกระทำการได้บรรลุจุดหมายปลายทางไปแล้วแต่ครั้ง ระยะเวลาในช่วงนี้ว่างเว้นจากกิจกรรมต่าง ๆ เสียเลยที่เดียวก็หาไม่ แต่ย่อมมีกิจกรรมตามหน้าที่ที่จะต้องกระทำอยู่ด้วย ซึ่งตามปกติแล้วก็จะประกอบด้วย การเสริมสร้าง การฟื้นฟู การบำรุงรักษาพลังงานต่าง ๆ รวมทั้งการจัดข้อขัดแย้งอันอาจเกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากการทำหน้าที่ดังกล่าวแล้วข้างต้น และค่านิยมที่จำเป็นต่อการทำงานต่อไปของระบบ ด้วยเหตุนี้ภาวะแห่งการสะสมและสร้างสรรค์ จึงมีขึ้นด้วยความมุ่งหมายที่จะสำรวจเพื่อความแน่ใจว่าหน่วยกระทำการนั้นมีเวลาและเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่จะสามารถกระทำการเพื่อให้บรรลุจุดหมายปลายทางต่อไปได้ด้วยดี ตามสภาพแวดล้อมที่ระบบต้องเผชิญอยู่

ปาสันส์ ถือว่า ข้อจำเป็น G. และ A. (การบรรลุถึงจุดหมายปลายทางและการปรับปรุงตน) รวมกันเข้ามำทำหน้าที่เสมือน “หน่วยกำลังงานของระบบ” (task-orientation) โดยทำ

หน้าที่เป็นฝ่าย “เครื่องมือเครื่องใช้” (instrumental) ของระบบ ส่วนข้อจำเป็น I. และ L. (การประสมประสานส่วนต่าง ๆ กับการสะสมและเสริมสร้างพลัง) ปาสันส์ ถือว่าอยู่ในอาณาเขตแห่ง “สังคมและอารมณ์ (social emotional area) กิจกรรมจำเป็นของสองหน่วยนี้มุ่งไปทางด้านการแสดงออกในความรู้สึกและอารมณ์ต่าง ๆ มากกว่าอย่างอื่น (expressive activity) รวมกันทั้งหมด เราจะพบว่า “ข้อจำเป็น” ทั้งสี่ได้ช่วยกันทำหน้าที่พื้นฐานสองประการ คือ การทำงานโดยตรง (task-performance) ประการหนึ่ง และการบำรุงรักษา ระบบไว้ให้คงอยู่ต่อไป (system-maintenance) อีกประการหนึ่ง หน้าที่พื้นฐานสองประการนี้ย่อมจะมีอยู่ในทุก “กระบวนการกระทำ” (action process)

ส่วนในเรื่องเกี่ยวกับระบบตามแนวคิดของปาสันส์นั้น เขาถือว่าความสงบ ความมีระเบียบเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการรักษาคุณภาพของระบบไว้ โดยปกติแล้วระบบทุกระบบจะต้องอยู่ในระดับดุลยภาพ (equilibrium) เสมอ แต่เนื่องจากว่าองค์ประกอบภายในของระบบย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงตนเองอยู่ด้วยเป็นบางครั้งบางคราว ด้วยเหตุนี้ ภาวะไม่สมดุลหรือขาดดุลยภาพ (disequilibrium) ภายในระบบจึงอาจเกิดขึ้นได้เป็นครั้งคราว ถ้าภาวะขาดดุลยภาพไม่รุนแรงจนเป็นเหตุให้ระบบสลายตัวไปเสียก่อนแล้ว ภาวะดุลยภาพใหม่ก็อาจเกิดขึ้นได้อีก แต่ภาวะดุลยภาพใหม่มักจะแตกต่างไปจากภาวะดุลยภาพครั้งก่อน ๆ ด้วยเหตุนี้เมื่อกาลเวลาผ่านไปมาก สิ่งแวดล้อมของระบบเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ แต่ระบบก็ยังสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีดุลยภาพเช่นนั้น ปาสันส์เรียกว่า “ดุลยภาพเคลื่อนที่” (moving equilibrium)

การที่สังคมต่าง ๆ ทั่วโลกได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา บางครั้งก็อยู่ในภาวะขาดดุลยภาพพอสมควร แต่ในที่สุดก็กลับมีความสงบ มีระเบียบ และเจริญรุ่งเรือง คือคืนเข้าสู่ภาวะดุลยภาพอีกนั้น ย่อมเป็นไปตามคำอธิบายในเรื่องนี้ของปาสันส์อย่างยากที่จะปฏิเสธได้ เหตุแห่งการที่สังคมต้องตกอยู่ในภาวะขาดดุลยภาพเป็นบางครั้งบางคราวนั้นมีอยู่หลายเหตุ การแทรกแซงจากระบบอื่นเป็นเหตุภายนอกที่สำคัญประการหนึ่ง แต่การที่สมาชิกใหม่ในสังคมเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมตนเองอย่างบกพร่อง เนื่องจากกระบวนการสังคมนิยม (socialization process) ของสังคมทำหน้าที่นี้ไม่ดีพอ ก็เป็นเหตุให้เกิดภาวะขาดดุลยภาพในระบบสังคมนั้นได้ การขาดดุลยภาพในกรณีหลังนี้มีสาเหตุมาจากภายในสังคมนั้นเอง แม้ว่าการขาดดุลยภาพของระบบเป็นครั้งคราว ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพื่อความเปลี่ยนแปลงปรับปรุงระบบให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม แต่ปาสันส์ก็เห็นว่า ระบบมักจะต่อต้านการเปลี่ยนแปลงที่ไม่จำเป็น คือ ระบบทุกระบบมีแนวโน้มที่จะรักษาภาวะดุลยภาพของตนไว้เสมอ (boundary maintenance) การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ถ้าไม่ถูกแทรกแซง

อย่างรุนแรงจากภายนอกจนระบบไม่อาจต้านทานได้แล้ว ย่อมจะเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปและจะไม่เสียคุณภาพมากนัก (ท่านผู้อ่านที่สนใจรายละเอียดเพิ่มเติมในแนวคิดของ ปาสันส์ โปรดอ่าน Talcott Parsons, *The Social System*, Free Press, 1951 & Max Black (ed.), *The Social Theories of Talcott Parsons*, Englewood Cliffs, N.J. Prentice-Hall, 1961)

ความแตกต่างระหว่างการศึกษาระบบโครงสร้าง—หน้าที่ และการศึกษาระบบวิวัฒนาการ มีอยู่ในประการสำคัญดังต่อไปนี้

๑. การศึกษาระบบโครงสร้าง—หน้าที่ เป็นการศึกษาแบบสภาพนิ่ง (static) ซึ่งมุ่งศึกษาถึงสัมพันธภาพของการทำงานของระบบย่อย หรือส่วนต่าง ๆ (synchronic) ของสังคมเป็นหลัก แต่การศึกษาระบบวิวัฒนาการนั้นเป็นการศึกษาแบบ “พลวัต” (dynamic) ซึ่งมุ่งศึกษาถึงลำดับขั้นตอนแห่งความเปลี่ยนแปลงในภาวะต่าง ๆ ของสังคมตามเวลาที่ผ่านไป (diachronic) เป็นสำคัญ

๒. ด้วยเหตุนี้การศึกษาระบบโครงสร้าง—หน้าที่ จึงไม่สามารถอธิบายถึงความเป็นมา (origin) ของแต่ละสังคมหรือระบบย่อยต่าง ๆ ได้ว่ามีความเป็นมาอย่างไร นักโครงสร้าง—หน้าที่ ไม่สนใจต่อความเป็นมา เพราะพวกเขาไม่เชื่อว่าความรู้เหล่านี้จะหามาได้โดยถูกต้องประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งก็คือว่า ถึงแม้จะรู้ความเป็นมาหรือประวัติของสังคม ก็ไม่ได้ช่วยให้เราเข้าใจถึงสภาพการปฏิบัติการต่าง ๆ ของสังคมได้ดีขึ้นแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้าม นักวิวัฒนาการกลับเห็นว่า พวกเขาสามารถจะสร้างทฤษฎีวิวัฒนาการของสังคมได้อย่างถูกต้องในวันหนึ่งข้างหน้า และความรู้หรือทฤษฎีนี้ ย่อมจะช่วยให้เราเข้าใจถึงสาเหตุ (causes) ของความเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์ได้ อันจะเป็นประโยชน์ในด้านการควบคุมสังคม (social control) และการพยากรณ์ (prediction) ภาวะสังคมในอนาคตได้อย่างถูกต้องอีกด้วย

๓. สิ่งที่นักโครงสร้าง—หน้าที่มุ่งจะอธิบายก็คือ สัมพันธภาพระหว่างการทำงานของระบบย่อยต่าง ๆ ภายในสังคม และสัมพันธภาพระหว่างสมาชิกของสังคมกับสังคมเป็นส่วนรวม รวมทั้งสัมพันธภาพระหว่างสมาชิกด้วยกัน โดยศึกษาจากสังคมแบบต่าง ๆ ที่มีปรากฏอยู่ในปัจจุบันเป็นหลัก สิ่งเหล่านี้นักโครงสร้าง—หน้าที่ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงอยู่ของแต่ละสังคม ถ้าเราเข้าใจสิ่งเหล่านี้ได้ดี เราย่อมสามารถอธิบายการทำหน้าที่ต่าง ๆ ของสังคมมนุษย์ได้อย่างมีเหตุผลและถูกต้อง และเราอาจจะใช้ความรู้เหล่านี้มาช่วยในการ

วางแผนสร้างสังคมมนุษย์ที่มนุษย์ส่วนใหญ่ต้องการ หรือสังคมอุดมคติ (Utopia) ขึ้นมาได้ แต่นักวิวัฒนาการกลับเน้นศึกษาถึงเรื่องอดีตมากกว่าปัจจุบัน

๔. วิธีการศึกษาที่มุ่งเน้นทางด้านจิตวิทยา (Psychological Orientation)

นักศึกษาสังคมกลุ่มนี้เห็นว่าการศึกษาดังกล่าวถึงสภาพทางจิตของมนุษย์ ซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมแต่ละสังคมนั้น จะมีส่วนทำให้เราสามารถเข้าใจถึงการดำรงอยู่ หรือลักษณะการปฏิบัติงานที่สำคัญ ๆ ของแต่ละสังคมได้ดีกว่าการศึกษาโดยวิธีอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะมนุษย์เท่านั้นเป็นผู้ที่ทำให้เกิดมีสังคมขึ้นมา สังคมจะดำรงอยู่ได้หรือสลายตัวลงไป ก็อยู่ที่การกระทำของมนุษย์ผู้เป็นสมาชิกของสังคมนั้นเป็นสำคัญ มนุษย์แต่ละคนย่อมมีชีวิตจิตใจ (psyche) มีอารมณ์ (emotion) และมีความคิดอ่านซึ่งเกิดขึ้นมาจากการเรียนรู้ ทำให้เกิดทัศนภาพ (perception) และทัศนคติ (attitude) ที่แตกต่างกันออกไป ด้วยเหตุนี้การศึกษาถึงระบบทางจิตของมนุษย์ (human psychological system) จึงน่าจะทำให้เราเข้าใจถึงสภาพของสังคมมนุษย์ได้ดียิ่งวิธีหนึ่ง

กลุ่มนักศึกษาที่สนใจทางด้านจิตวิทยานี้พอจะแบ่งแยกออกได้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

- ก. กลุ่มจิตวิทยาสังคม (social psychology) และ
- ข. กลุ่มวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ (culture and personality)

ก. กลุ่มจิตวิทยาสังคม (social psychology) กลุ่มนี้มุ่งเน้นที่จะแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่เหนือความรู้สึกนึกคิดและจิตใจของมนุษย์ นักจิตวิทยาสังคมนั้นแตกต่างไปจากนักจิตวิทยาทั่ว ๆ ไป (psychologist) อย่างน้อยที่สุดก็ในประการที่ว่า นักจิตวิทยาสังคมเชื่อว่าระบบสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละสังคมมีอิทธิพลต่อกระบวนการทางจิต ซึ่งรวมทั้งทัศนภาพ (perception) และทัศนคติ (attitude) ของมนุษย์ แต่นักจิตวิทยาโดยทั่ว ๆ ไปมักจะศึกษาระบบทางจิตและประสาท (nervous system) ของมนุษย์แต่ละคน โดยไม่มีใครจะคำนึงถึงอิทธิพลของระบบสังคมและวัฒนธรรมเท่าใดนัก นอกจากนั้น นักจิตวิทยามักจะศึกษาเอกชนแต่ละคน มากกว่าที่จะทำการศึกษา "จิตใจ" ของกลุ่มคนหรือระบบความคิดอ่านของคนในสังคมเป็นส่วนรวม ดังเช่นนักจิตวิทยาสังคมส่วนมากนิยมกระทำกันอยู่

ความจริงแล้วแนวคิดทางจิตวิทยาสังคมเพิ่งจะเกิดขึ้นมาไม่นานนัก ในสหรัฐอเมริกา จอร์จ เฮร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead, 1863—1931) ได้ชื่อว่าเป็นนักศึกษาด้านสังคมคนแรกที่ได้นำเอาจิตวิทยาเข้ามาเกี่ยวข้อง และด้วยเหตุนี้เขาจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ให้กำเนิด

วิชาจิตวิทยาสังคมสมัยใหม่ ดร. มีด ได้พัฒนาหลักการทางด้านชีวะ-สังคม (bio-social) ในแง่ของจิต (mind) และตน (self) ขึ้นมาด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ มุ่งศึกษาค้นคว้าจากพฤติกรรมของมนุษย์โดยยึดหลักแห่งความต่อเนื่อง (principle of continuity) ด้วยการเพ่งมองมนุษย์ ในฐานะที่เป็นการแสดงออกอย่างเด่นชัดของธรรมชาติประการหนึ่ง (a distinctive expression of nature) ด้วยเหตุนี้ ดร. มีด จึงได้ชื่อว่าเป็นนักธรรมชาตินิยม (naturalistic) ผู้ซึ่งยึดหลักการในเรื่อง “หน้าที่” (function) ของจิต ตน และสังคม (mind, self, and society) สำหรับเป็นแนวทางการศึกษาค้นคว้าของเขาตลอดมา ตามแนวคิดของ ดร. มีด จิตวิทยาสังคมเป็นการศึกษาถึงประสบการณ์และพฤติกรรมของบุคคลหรือของตน (self) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งหรือต้องพึ่งพิงกันอยู่กับกลุ่มสังคม (social group) ดร. มีด มองเห็นว่ามนุษย์แต่ละคนไม่สามารถมี “จิตใจ” โดยเอกเทศได้ เพราะตามความเป็นจริงแล้วมนุษย์เกิดและเติบโตมาในสังคม ตัวตนของเขาจึงเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และจิตใจของเขาก็เช่นกัน

ตามความเห็นของ ดร. มีด จิต (mind) ไม่ใช่วัตถุหรือสิ่งของ (substance) และไม่ได้อยู่ในส่วนใดส่วนหนึ่งของมันสมองมนุษย์ แต่เขากลับมองเห็นว่าจิตเป็นเรื่องของการทำหน้าที่ของสัญลักษณ์ที่สำคัญ (the functioning of significant symbols) มากกว่า และสัญลักษณ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ก็แต่ในกระบวนการทางสังคม (social process) อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น โดยนัยเดียวกัน ตัวตน (self) ก็ไม่ใช่เนื้อหา (content) หากแต่เป็นกิจกรรม (activity) มากกว่า เป็นกิจกรรมซึ่งสามารถจะทราบหรือกำหนดได้ด้วยการวิเคราะห์และการสร้างขึ้นมา (reconstruction) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่า จิตใจ (psychical) นั้น มิใช่เป็นตัวตน แต่เป็นกระบวนการต่อเนื่อง (continuous process) เป็นพฤติกรรมที่มีจุดหมายแบบหนึ่ง (purposive behavior) ซึ่งปรากฏอยู่ในธรรมชาติตามวิสัยของสิ่งมีชีวิตแบบหนึ่งซึ่งมีระบบประสาทที่สลับซับซ้อน ด้วยเหตุนี้ จิตใจจึงมีสิ่งที่เรียกว่าวิญญาณ (soul) ภูตผี (spirits) ซึ่งเชื่อว่ามีรูปร่างของตนเอง หากแต่เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นมาเพื่อมุ่งที่จะแก้ปัญหาต่าง ๆ มากกว่า ด้วยเหตุนี้ ดร. มีด จึงสรุปว่า กระบวนการแก้ปัญหาต่าง ๆ เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ และ/หรือเพื่อความมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงเป็นสิ่งที่เขาเรียกว่า “จิตใจ” (psychical) กระบวนการทางจิตนี้เป็นกระบวนการทางสังคมโดยแท้

แม้ว่ากระบวนการทางจิตจะเป็นกระบวนการทางสังคมก็ตาม แต่ ดร. มีด ก็ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์ถูกสังคมบังคับหรือบงการพฤติกรรมของเขาอยู่ตลอดเวลา ตรงกันข้ามมนุษย์มีส่วนช่วยเสริมสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่สังคม ด้วยการนำความเปลี่ยนแปลง

ต่าง ๆ มาสู่สังคมของตนเป็นครั้งคราวตามความจำเป็นอยู่เสมอมา ดังมีตัวอย่างปรากฏอยู่แล้วมากมายในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ด้วยเหตุนี้ ตามแนวคิดของ ดร. มีด มนุษย์กับสังคมจึงมีความสัมพันธ์ต่อกันและกันแบบถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันมากกว่า ที่จะเป็นแบบมนุษย์เป็นเพียงผู้รับความบงการจากสังคมตลอดเวลา สมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับสังคมของเขาจึงเรียกได้ว่าเป็นแบบ “กระทำต่อกันและกัน” (interacting) โดยแต่ละฝ่ายต่างก็มุ่งแก้ปัญหาต่าง ๆ ร่วมกันด้วยความจำเป็นเพื่อความอยู่รอดของทั้งสองฝ่าย ในการนี้ การใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ย่อมเป็นสิ่งจำเป็นยิ่ง

ในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคมนั้น ดร. มีด อธิบายออกมาในรูปของภาษา คือ ใช้ “I” (ประธาน) เป็นตัวแทนส่วนบุคคล หรือความเป็นคนในเบื้องต้น และใช้ “me” (กรรม) เป็นตัวแทนอิทธิพลของสังคมที่เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางจิตของแต่ละคน ในการตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ของแต่ละคนจึงประกอบด้วยส่วนผสม “I” และ “me” อยู่ด้วยเสมอ แต่ฝ่ายใดจะมากน้อยกว่ากันนั้นย่อมขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้สิ่งที่เรียกว่า “ตน” (self) นั้น ตามความเข้าใจของ ดร. มีด จึงประกอบด้วย “I” และ “me” เสมอ

“I” นั้นมีลักษณะที่ค่อนข้างจะเป็นอิสระเสรีอยู่มาก ยากแก่การพยากรณ์ เพราะมีจุดเริ่มต้นมาจากความต้องการทางร่างกายของแต่ละคนเป็นสำคัญ ส่วน “me” นั้นประกอบด้วยทัศนคติของบุคคลอื่นซึ่งตัวเราเข้าใจ หรือคิดว่าคนอื่นในสังคมมีอยู่ต่อเรา (คือเป็นทัศนภาพของเราว่าคนอื่น ๆ ในสังคมคิดเกี่ยวกับตัวเราว่าอย่างไร) “me” จึงมีลักษณะที่ค่อนข้างจะน่าเชื่อถือได้ มีวัตถุประสงค์ที่แน่นอน เป็นสิ่งที่สะท้อนสภาพสังคมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับตัวเรา แต่ “I” นั้น มีลักษณะของตนเอง (ซึ่งยากที่จะเหมือนกับคนอื่น) มีความรู้สึกอิสระเสรี มีความริเริ่ม แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่อยู่ภายใน “จิตใจ” ของตนเป็นสำคัญ

ดร. มีดเองอธิบายว่า ตัว “I” คือ ส่วนของคนที่ฝังรากอยู่ในลักษณะทางชีวภาพของแต่ละองค์กายพ ซึ่งเรารู้จักกันในนามของชีพจร เสรีภาพ การสร้างสรรค์ และความรู้สึกภายใน สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดพฤติกรรมซึ่งอาจขัดแย้งกับธรรมเนียมประเพณีของสังคม และด้วยเหตุนี้จึงเป็นตัวทำให้เกิดมีความเปลี่ยนแปลงขึ้นในทางสังคม ส่วน “me” นั้นย่อมได้แก่ทัศนคติที่บังว บทบาท ความหมาย ความกดดันและค่านิยมของคนอื่น ๆ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดเข้ามาสู่ตัวเราผ่านการแสดงบทบาทต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการใช้ภาษาสัญลักษณ์ ด้วยเหตุนี้ ทั้ง “I” และ “me” จึงเป็นส่วนประกอบที่จำเป็นสำหรับ “ตน” (self) ที่ได้รับการพัฒนาเต็มที่แล้ว “ประธานนั้นจะต้องเกี่ยวข้องกับกรรมอยู่เสมอ และจะมี

กรรมโดยไม่มีประธานนั้นย่อมไม่ได้เช่นเดียวกัน” (Pfoetzle, P.E., *Self, Society and Existence*, New York, Harper, 1961, pp. 90—91)

พิจารณาตามคำอธิบายของ ดร. มีด แล้ว จะเห็นว่า ไม่แตกต่างไปจากแนวคิดของ فروยด์ (Sigmund Freud) ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ Ego และ Superego เท่าใดนัก Ego หรือ Self ตามความคิดของ فروยด์ ก็พอจะเทียบได้กับ “I” และ Superego ซึ่งหมายถึงวัฒนธรรมและรวมทั้งทัศนคติของคนอื่น ๆ ก็คงจะพอเทียบได้กับ “me” ของ ดร. มีด แต่ ดร. فروยด์ดูเหมือนจะอธิบายให้เราเข้าใจได้ง่ายกว่าแนวคิดแบบ “I” และ “me” ของ ดร. มีด (ท่านผู้อ่านที่สนใจงานของ فروยด์เพิ่มเติม โปรดอ่าน Honigmann, John J., *Personality in Culture*, New York, Harper & Row, 1967)

ปัจจุบันนี้จิตวิทยาสังคมได้เป็นที่ยอมรับกันในวงวิชาการทางสังคมศาสตร์โดยทั่วไปแล้ว ส่วนมากมักจะถือว่าจิตวิทยาสังคมเป็นส่วนหนึ่งหรือสาขาหนึ่งของสังคมวิทยามากกว่าที่จะถือว่าเป็นสาขาหนึ่งของจิตวิทยา อย่างไรก็ตาม มีข้อที่น่าสังเกตว่า ปัจจุบันนี้สาขาวิชาต่าง ๆ ที่ศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์และสังคม อาทิ มานุษยวิทยา สังคมวิทยา และจิตวิทยา ได้ทำการแลกเปลี่ยนแนวคิด ทฤษฎี และวิธีการต่าง ๆ ระหว่างกันและกันมากขึ้นทุกที และดูเหมือนจะมีแนวโน้มที่จะขยับใกล้กันเข้ามามากกว่าที่จะแยกตัวห่างกันออกไป ในอนาคตสาขาวิชาเหล่านี้อาจจะรวมเข้าด้วยกันเลยก็เป็นได้ แม้แต่ในปัจจุบันการแบ่งแยกกันก็ดูเหมือนจะเป็นเรื่องของธรรมเนียมดั้งเดิม (tradition) มากกว่าเหตุผลในทางวิชาการเสียแล้ว การกำเนิดของจิตวิทยาสังคมจึงอาจจะเรียกได้ว่า เป็นความพยายามขั้นหนึ่งที่จะรวมวิชาการดังกล่าวมาไว้ด้วยกัน ดังเราจะเห็นได้ว่านักจิตวิทยาสังคมก็ศึกษามนุษย์และสังคมเช่นเดียวกับนักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยา แม้ว่านักจิตวิทยาสังคมจะเน้นหนักไปทางด้านกระบวนการทางจิต อาทิ การศึกษาเกี่ยวกับการจูงใจ (motivation) การเรียนรู้ (learning) ทัศนคติ (attitude) ทศนภาพ (perception) บุคลิกภาพ (personality) ความจำ (memory) ความคิดและภาษา (thought and language) และแม้แต่ในเรื่องของอารมณ์ (emotion) ก็ตาม ความรู้เหล่านี้ก็เป็นความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ในสังคมทั้งนั้น ซึ่งย่อมจะทำให้เราเข้าใจสภาพการทำงานของสังคมมนุษย์ได้ดียิ่งขึ้นเช่นกัน ถ้าหากว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้อง และนี่ก็เป็นเรื่องของการสร้างวิธีการศึกษา (method) ที่มีประสิทธิภาพขึ้นมา ปัจจุบันนี้เราต้องยอมรับว่า วิธีการศึกษาของนักจิตวิทยาสังคมยังจะต้องมีการพัฒนาอีกต่อไปอีกมาก แต่นี่ก็หาได้ทำให้จิตวิทยาสังคมเสื่อมค่าลงไปแต่อย่างใดไม่

ข. กลุ่มวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ (culture and personality) มีผู้กล่าวว่า “วัฒนธรรมและบุคลิกภาพ” เป็นวิธีการวิจัยแบบหนึ่ง ซึ่งนำเอาความรู้จากวิชามานุษยวิทยาและวิชา

จิตวิทยามารวมกันเข้า หรือถ้าจะกล่าวให้เฉพาะเจาะจงลงไปอีกก็คือว่า เป็นแหล่งที่นำเอา มานุษยวิทยา วัฒนธรรม และสังคมมาสัมพันธ์กับจิตวิทยาแห่งบุคลิกภาพ (psychology of personality) วัฒนธรรมนั้นเราก็อทราบแล้วว่า หมายถึงวิถีชีวิตทั้งหมดของประชากร กลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่งซึ่งแสดงออกมาเป็นแบบแผนต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากการเรียนรู้ของ มนุษย์ แบบแผนทางวัฒนธรรม ได้รับการรักษาไว้และถ่ายทอดกันเรื่อยมาจากชั่วอายุคน หนึ่ง ไปยังชั่วอายุคนรุ่นต่อ ๆ มา และในระหว่างนี้ก็อาจมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นบ้างเป็น ธรรมดา ส่วนบุคลิกภาพนั้นหมายถึงองค์การแห่งพลังที่มีความถาวรพอประมาณ (enduring organization of forces) ซึ่งมีอยู่ในตัวบุคคลแต่ละคน รวมทั้งทัศนคติ ค่านิยม (values) และทัศนภาพที่สม่ำเสมอ สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดมีพฤติกรรมที่สม่ำเสมอในตัว ของเอกชนแต่ละคน เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าบุคลิกภาพก็เช่นเดียวกับวัฒนธรรม คือ อาจเปลี่ยนแปลงได้

มีแนวทางศึกษา (approaches) ใหญ่ ๆ เกี่ยวกับการก่อกำเนิดของบุคลิกภาพอยู่ ๔ แนว ทางด้วยกัน คือ

๑. แนวคิดที่ว่าบุคลิกภาพเป็นผลมาจากรูปร่างหรือส่วนประกอบทางร่างกายของ มนุษย์แต่ละคน (physiological approach) ตามแนวนี้ถือว่า พันธุกรรม (heredity) และ องค์ประกอบทางร่างกายของมนุษย์แต่ละคนมีส่วนสำคัญที่ทำให้คนแต่ละคนมีบุคลิกภาพ ที่แตกต่างกันออกไป อย่างเช่น เชลคอน (W.H. Sheldon) ได้วิจัยพบว่าคนที่มีรูปร่างผอม บาง (thin) มีแนวโน้มที่จะเป็นคนเก็บตัว ซื่อาย (introvert) มักจะเป็นโรคผิวหนังบ่อย ๆ อ่อนเพลียและซึมเซาอยู่เสมอ คนที่มีรูปร่างล่ำสันแบบนักกีฬา มักจะมีแนวโน้มเป็นคน ขยันขันแข็ง รื่นเริง ชอบเสียงต่าง ๆ และการผจญภัย ชอบออกกำลังกลางแจ้ง ส่วนคน ที่มีรูปร่างค่อนข้างอ้วนหรืออ้วน มักจะพบว่าเป็นผู้ที่เปิดเผย และชอบการสมาคมกับคนอื่น (extrovert) ชื่นชมนิยมในอาหารรสต่าง ๆ ชอบคบเพื่อนและสิ่งแวดลอมที่ฟุ่มเฟือย ข้อ ค้นพบเหล่านี้ ทำให้เชลคอนเชื่อว่ามีสหสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอระหว่างรูปร่างของคนกับ อารมณ์ของคน แม้ว่าความสัมพันธ์นั้นจะไม่ปรากฏออกมาในอัตราหนึ่งต่อหนึ่งก็ตาม

๒. แนวคิดที่เชื่อในเรื่องอิทธิพลของประสบการณ์ในวัยเด็กที่มีต่อบุคลิกภาพของผู้ใหญ่ (childhood determination) กลุ่มนี้เชื่อว่า บุคลิกภาพของคนนั้นส่วนใหญ่จะถูกกำหนด ไว้ค่อนข้างแน่นอนแล้วตั้งแต่เป็นเด็กกระหว่างอายุ ๕-๖ ขวบ ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจาก ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้รับมาตั้งแต่เกิดจนถึงอายุ ๕-๖ ขวบ ตามแนวคิดนี้ การปฏิบัติ ในเรื่องของการให้เต็กอนนม (weaning) การฝึกอบรมเกี่ยวกับการขับถ่าย (toilet

training) และการวางวินัยทางค่านิยม (sexual disciplines) มีส่วนอย่างสำคัญต่อการเสริมสร้างบุคลิกภาพของเด็กที่กำลังจะโตขึ้นไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่ ส่วนประสบการณ์ในวัยต่อมา อย่างเช่น ในเรื่องสถานภาพและอาชีพ ไม่มีอิทธิพลต่อการสร้างบุคลิกภาพของคนเท่ากับประสบการณ์ต่าง ๆ ในวัยเด็กดังกล่าวมาแล้ว ถ้าหากแนวคิดนี้ถูกต้อง การจะเปลี่ยนบุคลิกภาพของผู้ใหญ่ด้วยวิธีการใดๆ ย่อมจะไร้ผล และในขณะที่เดียวกันก็ควรจะพึงเล็งในเรื่องของการอบรมเลี้ยงดูเด็กให้เป็นพิเศษเพื่อให้ได้ผู้ใหญ่ที่มีบุคลิกภาพที่เหมาะสมแก่การอยู่ร่วมในสังคมกับสมาชิกอื่น ๆ ได้ดียิ่งขึ้น แน่แน่นอนที่ว่ากลุ่มนี้ได้รับอิทธิพลทางค่านิยมคติมาจากซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) อย่างมากมาย

๓. แนวคิดแบบสถานการณ์ (situational approach) กลุ่มนี้เน้นถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมหรือสถานการณ์ปัจจุบันที่บุคคลแต่ละคนต้องเผชิญ หรือเกี่ยวข้องอยู่เป็นประจำ ซึ่งรวมทั้งบทบาท (role) ต่าง ๆ ที่เขาจะต้องเรียนรู้เพื่อ “แสดง” ให้ถูกต้อง กลุ่มอ้างอิงต่าง ๆ (reference group) และสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลที่เขาเกี่ยวข้องกับบุคคลต่าง ๆ ด้วย กลุ่มนี้อันที่จริงแล้วก็ไม่แตกต่างไปจากแนวคิดแบบจิตวิทยาสังคมเท่าใดนัก ผู้ที่นิยมแนวคิดแบบนี้ก็มี อาทิ ออลพอร์ต (Allport) ฟรอมม์ (E. Fromm) และฮอร์นี (Horney) เป็นต้น บางคนนิยมเรียกแนวคิดแบบนี้ว่า พวก “ฟรอยด์รุ่นใหม่” (neo-Freudian) ก็มี กลุ่มนี้ถือว่าสถานการณ์ปัจจุบันและองค์ประกอบทางสังคมต่าง ๆ อาทิ ชั้นชั้น (class) และระยะห่างทางสังคม (social distance) มีอิทธิพลต่อการสร้างบุคลิกลักษณะของคนมากกว่าประสบการณ์ในอดีต ตัวอย่าง เด็กที่เกิดมาในเขตสลัมย่อมจะพัฒนานิสัยที่ต่อต้านสังคมหรือชอบประพฤติตนเป็นปฏิปักษ์ต่อสังคมแบบเดียวกัน หรือการเป็นสมาชิกในกลุ่มใจกว้างต่าง ๆ หรือสโมสรผู้ดีอื่น ๆ ก็ย่อมมีส่วนทำให้บุคลิกภาพของตนแตกต่างกันไปได้ เช่นนี้เป็นต้น

๔. แนวคิดแบบโลกทัศน์ (concept of world view) แนวคิดนี้เน้นถึงอิทธิพลของค่านิยม ทศนคติ และฐานคติต่าง ๆ (assumptions) เกี่ยวกับชีวิต ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมโดยกำเนิดของแต่ละคน เมื่อคนเราเติบโตขึ้นมาเขาก็ได้เรียนรู้ธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของสังคมที่เขาเป็นสมาชิกอยู่ ซึ่งย่อมรวมทั้งการเรียนรู้เกี่ยวกับศาสนาและลัทธิความเชื่อของสังคม เกี่ยวกับการวางตัว แนวกำหนดมารยาท ระบบศีลธรรม และสิ่งที่เป็นที่ถือว่าเป็นความดี ความถูกต้อง กับความเลวทรามหรือความชั่วร้าย เป็นต้น เราย่อมทราบแล้วว่าระบบความรู้ในเรื่องดังกล่าวนี้ย่อมแตกต่างกันออกไปได้มากแล้วแต่วัฒนธรรมของแต่ละสังคม ผลรวมของค่านิยม ทศนคติและฐานคติเกี่ยวกับชีวิตเหล่านี้เมื่อเอา

มาแสดงออกเป็นภาพตัวแทนของวัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมแล้ว เราเรียกว่า โลกทัศน์ ซึ่งหมายถึงทรรศนะเกี่ยวกับชีวิตและโลกของคนในสังคมใดสังคมหนึ่งเป็นส่วนรวม

ความแตกต่างประการหนึ่งระหว่างแนวคิดแบบโลกทัศน์และแนวคิดแบบอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้วก็คือว่า โลกทัศน์มิได้แสดงให้เห็นลักษณะทุกประการของบุคลิกภาพ หากแต่เป็นการแสดงเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับค่านิยม ทศนคติ และฐานคติต่าง ๆ เกี่ยวกับชีวิตเท่านั้น แต่ที่ก็นับว่ามากพอแล้วที่จะทำให้เรามองเห็นภาพของพฤติกรรมส่วนรวมของมนุษย์ในวัฒนธรรมที่ต่างกััน ในบรรดานักสังคมศาสตร์ที่นิยมแนวคิดแบบนี้ ดูเหมือน โรเบิร์ต เรดฟิลด์ (Robert Redfield) จะเด่นกว่าเพื่อน โดยเฉพาะผลงานวิจัยเกี่ยวกับโลกทัศน์ของชาวบ้านนา (peasant world view) ของเขามีความละเอียดลึกซึ้งและทำให้เราเข้าใจถึงความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านนาต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องมากยิ่งขึ้น

เท่าที่ได้พรรณนามาโดยย่อถึงแนวทางการศึกษาแบบต่าง ๆ ของกลุ่มวัฒนธรรมและบุคลิกภาพนี้ ก็เพื่อมุ่งที่จะแสดงให้เห็นว่ากลุ่มนี้ได้แบ่งแยกตัวเองออกไปอย่างไรเท่านั้น รายละเอียดต่าง ๆ ของแต่ละแนวทางย่อมไม่อยู่ในวิสัยที่ผู้เขียนจะนำมาเสนอ ณ ที่นี้ได้ ผู้อ่านที่สนใจจะศึกษาเพิ่มเติมก็ย่อมจะติดตามอ่านได้จากหนังสือที่เกี่ยวข้องตามรายชื่อที่มีอยู่ท้ายเล่มและอื่น ๆ ต่อไป อย่างไรก็ตาม ใ้ใครจะขอย้ำว่า ตามปกติแล้วกลุ่มวัฒนธรรมและบุคลิกภาพจะไม่สนใจศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบทางร่างกายหรือระบบประสาทของมนุษย์เท่าใดนัก จุดสนใจสำคัญในการศึกษาของกลุ่มนี้อยู่ที่องค์ประกอบทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการเสริมสร้างบุคลิกภาพของคนเป็นส่วนรวมมากกว่าองค์ประกอบทางด้านชีววะ และก็อาจเป็นไปได้ว่า การรวมเอาแนวคิดต่าง ๆ ดังที่ได้เสนอไว้แล้ว มาทำการศึกษามุขภาพของคนก็ย่อมน่าจะทำได้ และบางทีอาจจะทำให้เราเข้าใจถึงเรื่องบุคลิกภาพของคนได้ดียิ่งขึ้นก็ได้ เพราะว่าคนเราย่อมจะตกอยู่ภายใต้สถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งเสมอ และแต่ละคนก็ย่อมจะมองดูสถานการณ์เหล่านั้นแตกต่างกันออกไปตามประสบการณ์ที่แต่ละคนได้รับมาในอดีต คนทุกคนย่อมมีระบบประสาทและร่างกายรวมทั้งวัฒนธรรม นอกจากนั้นผลจากประสบการณ์ในวัยเด็กก็มักจะติดอยู่กับคนแต่ละคนเป็นเวลานานเสมอ ดังนั้น บุคลิกภาพของคนแต่ละคนอาจจะมีส่วนมาจากสิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดดังที่กล่าวมาแล้วก็ได้ การใช้แนวคิดทั้งหมดมาร่วมกันศึกษาก็น่าจะดีที่สุด อย่างไรก็ตาม ปัญหาจะเกิดขึ้นอยู่ที่วิธีการศึกษามากกว่า เพราะว่าถ้าเราถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างอย่างสำคัญมีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพเท่าเทียมกันแล้วเราก็จะพบว่าเรากำลังเผชิญกับตัวแปรอิสระ (independent variable) ตั้งสี่ห้าตัวพร้อม ๆ กันทีเดียว และภาวะเช่นนี้ย่อมยากที่จะดำเนินการวิจัยออกมาได้ ด้วยเหตุนี้การจำกัดตัวแปรอิสระลงให้เหลือเพียงหนึ่งหรือสองตัวเป็นอย่างมากจึงจำเป็น ถ้าเราจะทำการวิจัยให้

ได้ผลต่อไป และผู้เขียนก็เชื่อมั่นว่าในระหว่างสาเหตุใหญ่ๆ สี่ห้าประการเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลิกภาพดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ น่าจะมีเพียงหนึ่งหรือสองสาเหตุที่มีความสำคัญเหนือสาเหตุอื่น ๆ ที่พอจะจัดว่าเป็นตัวแปรอิสระได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประสบการณ์ในวัยเด็กกับสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมที่ผู้ใหญ่แต่ละคนต้องเผชิญสถานการณ์ต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา นั้น น่าจะมีความสำคัญมากกว่าสาเหตุอื่น ๆ ความเชื่อของผู้เขียนเช่นนี้จะผิดหรือถูกอย่างไร การวิจัยอย่างละเอียดลึกซึ้งต่อไปข้างหน้า คงจะให้ความกระจ่างแก่ปัญหานี้ได้อย่างแน่นอน

สำหรับวิธีการศึกษาทางวัฒนธรรมและบุคลิกภาพนั้นก็ใช้วิธีการต่าง ๆ ทางจิตวิทยาผสมกับวิธีการวิจัยทางด้านมานุษยวิทยา อาทิ การใช้การทดสอบทางจิตแบบ TAT (Thematic Apperception Test) การใช้ Rorschach Test การวิเคราะห์ภาพวาด (drawing analysis) การวิเคราะห์ผลผลิตทางวัฒนธรรม อย่างเช่น นิทานพื้นบ้าน (folklore) การวิเคราะห์วิธีการเลี้ยงดูและอบรมเด็ก (child rearing and training techniques) ด้วยการสอบถามหรือสัมภาษณ์จากผู้ให้ข่าวสำคัญ (key-informant) และจากการสังเกตการณ์ด้วยตนเอง เป็นต้น วิธีการต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วแต่ละวิธีย่อมมีเทคนิคอันละเอียดอ่อนของตัวเอง และเป็นที่น่าเสียดายว่าไม่อาจจะนำรายละเอียดต่าง ๆ มาเขียนไว้ ณ ที่นี้ได้ ผู้ที่สนใจแนวการศึกษาทางด้านจิตวิทยาก็ควรไปหาอ่านเพิ่มเติมหรือศึกษาต่อไปจากสถาบันชั้นสูงที่มีชื่อเสียงทางด้านนี้ต่อไป

ข้อนำสังเกตที่สำคัญประการหนึ่งสำหรับวิธีการศึกษาที่มุ่งเน้นทางด้านจิตวิทยานี้ก็คือ นักศึกษากลุ่มนี้ได้นำเอากระบวนการทางจิตเข้ามาปะปนกับระบบวัฒนธรรมและกระบวนการทางสังคม (social process) เพื่อการศึกษาวิเคราะห์สังคมด้วย การทำเช่นนี้จึงเท่ากับเป็นการนำเอาระบบที่สลับซับซ้อนมากอีกระบบหนึ่งเข้ามาอยู่ในขอบเขตของการศึกษาสังคมด้วย ระบบนี้ก็คือ ระบบจิตใจ (psychological system) ของมนุษย์ เมื่อเป็นเช่นนั้น นักศึกษากลุ่มนี้จะต้องเผชิญกับระบบกระทำที่สลับซับซ้อนถึงสามระบบด้วยกัน คือ ระบบวัฒนธรรม (cultural system) ซึ่งบางครั้งก็เรียกละละลำกันไปกับระบบสังคม (social system) ว่าเป็น “ระบบสังคม—วัฒนธรรม” (sociocultural system) เพราะนักสังคมศาสตร์บางคนไม่เห็นประโยชน์หรือไม่ก็ยากที่จะแยกสิ่งที่เรียกว่า “สังคม” ออกจากสิ่งที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” อย่างไรก็ดี ผู้เขียนใคร่ขออย่าไว้ ณ ที่นี้ว่า วัฒนธรรมและสังคมไม่ใช่สิ่งเดียวกันดังที่เราได้พิจารณาจนมาแล้วในบทที่ ๑ ระบบที่สาม คือ ระบบจิตใจดังกล่าวมาแล้ว การศึกษาสามระบบอันสลับซับซ้อนพอ ๆ กันเช่นนี้ในขณะเดียวกัน จึงเท่ากับเป็นการฆ่าตัวตายโดยตั้งใจ คือว่า นอกจากจะไม่อาจศึกษาไปได้แล้ว ผู้ศึกษาวิจัยก็อาจ

พบความยุ่งยากใจถึงกับกลายเป็นโรคประสาท โรคจิต และอาจคิดฆ่าตัวตายไปเสียก่อนก็ได้

อาจจะเป็นเพราะเหตุนี้กระมัง นักศึกษาสังคมกลุ่มนี้จึงมุ่งศึกษาแต่เฉพาะระบบทางจิตใจ เป็นส่วนใหญ่ โดยถือว่าระบบวัฒนธรรมและสังคมเป็นพื้นฐาน หรือไม่ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่มาก่อนหรือมีอิทธิพลต่อระบบทางจิตเท่านั้น กลุ่มนี้จึงหาได้ศึกษาระบบทั้งสามพร้อมกันไปแต่อย่างใดไม่ นักสังคมศาสตร์กลุ่มนี้เชื่อว่า การศึกษาทางด้านจิตวิทยาสังคมและบุคลิกภาพย่อมจะเป็นกุญแจสำคัญที่จะไขไปสู่ปัญหาต่าง ๆ ในพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม หรือที่รู้จักกันในวงการวัฒนธรรมและบุคลิกภาพว่า “ลักษณะประจำชาติ” (national character) เป็นต้น นักศึกษากลุ่มนี้ไม่เชื่อว่าเราจะเข้าใจสังคมมนุษย์ได้ลึกซึ้งพอ จากการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมและกระบวนการทางสังคมเท่านั้น นักศึกษากลุ่มนี้ที่เด่น ๆ มี อาทิ รูธ เบนเนดิก (Ruth Benedict) มากาเรท มีด (Margaret Mead) ราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton) เอ็ดวาร์ด ซาเปียร์ (Edward Sapir) อะบราม คาร์ดีเนอร์ (Abram Kardiner) จอร์จ ซี โฮมัน (George C. Homan) และฟรานซิส ฮู (Francis Hsu)

๕. วิธีการศึกษาแบบรวมหลายวิธีเข้าด้วยกัน (Unified or Eclectic Approach)

วิธีการศึกษาแบบนี้เกิดขึ้นเนื่องจากแนวความคิดที่ว่า สังคมมนุษย์ประกอบด้วยลักษณะสลับซับซ้อนอันแตกต่างและเกี่ยวเนื่องกันมากมาย อาทิ ลักษณะทางด้านครอบครัว—เครือญาติ ทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา อนามัย การเมือง และความเชื่อต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้มนุษย์แต่ละคนยังมีจิตใจและร่างกายที่แตกต่างกันออกไปมากบ้างน้อยบ้าง สังคมมนุษย์ก็ตั้งอยู่บนพื้นผิวโลกที่มีลักษณะทางธรรมชาติ รวมทั้งมีดินฟ้าอากาศที่แตกต่างกันไปด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้จะใช้เพียงวิธีการใดวิธีการหนึ่งดังที่กล่าวมาแล้วมาทำการศึกษามนุษย์ย่อมจะไม่ได้ผลดี หรืออย่างน้อยก็ไม่ทำให้เราสามารถเข้าใจสังคมมนุษย์ได้ ทุกแง่ทุกมุม นักศึกษากลุ่มนี้จึงมีความคิดที่ว่า ทางที่ดีที่สุดก็คือการรวมเอาวิธีต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อศึกษาสังคมมนุษย์อย่างละเอียดถี่ถ้วน ก็จะได้ภาพอันแท้จริงของสังคมมนุษย์ ความพยายามดังกล่าวได้ปรากฏออกมาในหนังสือของอัลเฟรด คุห์น (Alfred Kuhn) ซึ่งตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๖๓ (The Study of Society: A Unified Approach) หนังสือเล่มนี้ได้พยายามที่จะมองสังคมมนุษย์แบบระบบประสมประสาน (integrated system) เน้นหนักในแง่ของสมรรถภาพในการทำงานของระบบสื่อสาร (communication system) โดยเฉพาะความสำคัญของกระบวนการข่าวสารของมนุษย์ (human information processes) นับตั้ง

แต่ระบบประสาทในร่างกายของมนุษย์ ระบบจิตใจ และเรื้อยขึ้นมาถึงระบบวัฒนธรรม หรือระบบการสื่อสารด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ (symbolic system)

การรวมเอาวิธีการต่าง ๆ มาศึกษาสังคมมนุษย์นั้น โดยอุทิศแล้ว ย่อมนับว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สุด แต่ปัญหาในทางปฏิบัติที่เกิดขึ้นตามมามีอยู่มากเกินไป อาทิ ปัญหาเรื่องความขัดแย้งในข้อสมมติฐาน ปัญหาเรื่องการรวมนักสังคมศาสตร์ให้มาทำงานร่วมกัน ปัญหาเรื่องเวลาและค่าใช้จ่ายจำนวนมาก และปัญหาเรื่องขอบเขตของความรู้ของนักศึกษาแต่ละคน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้วิธีการศึกษาสังคมแบบนี้จึงยังไม่ได้ปรากฏเป็นรูปเป็นร่างอย่างจริงจัง ในปัจจุบันนักศึกษาทางสังคมส่วนมากยังพอใจที่จะใช้วิธีที่ตนได้รับการฝึกฝนอบรมมาโดยตรงมากกว่าที่จะใช้วิธีการอื่นซึ่งตนรู้อ้างแต่ไม่เชี่ยวชาญ การทำงานเป็นหมู่เป็นคณะก็มักจะติดขัดเรื่องการยอมรับและเข้าใจความคิดอ่านของนักศึกษาต่างกลุ่ม ข้อนี้ น่าจะเป็นผลของการแบ่งแยกระบบวิธีการทางสังคมศาสตร์ในปัจจุบันมากกว่าอย่างอื่น นักประวัติศาสตร์มักจะไม่นิยมวิธีการทางสังคมวิทยา นักเศรษฐศาสตร์มักจะพอใจที่จะคิดสร้างตัวแบบคณิตศาสตร์มากกว่าจะสนใจกับปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ๆ ในโลกเศรษฐกิจ และนักรัฐศาสตร์ก็มักจะมองเห็นเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคมมนุษย์เป็นพฤติกรรมทางการเมือง ไปหมด เช่นนี้เป็นต้น ครอบงำจิตใจที่แนวคิดลำเอียงเข้าข้างวิชาการของตน (disciplinary bias) ยังคงครอบงำจิตใจของนักศึกษาทางสังคมศาสตร์ทั้งหลายอยู่เช่นในปัจจุบันนี้ การศึกษาแบบรวมหลายวิธีเข้าด้วยกันก็เกิดขึ้นได้ยาก แม้ว่าเราสามารถจะขจัดปัญหาข้อนี้เสียได้ เราก็จะต้องเผชิญกับปัญหาเรื่องการสร้างเทคนิคที่เหมาะสมขึ้นมาอีก เราไม่สามารถจะนำเอาวิธีการต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแต่ละสาขาวิชาในปัจจุบันมารวมกันศึกษาอย่างได้ผล เพราะวิธีการต่าง ๆ เหล่านี้ถูกสร้างขึ้นมาจากเฉพาะเพื่อศึกษาหาข้อมูลในแต่ละสาขาวิชา มิได้มุ่งที่จะเอาใช้แบบรวมกันทั้งหมด บางทีเราอาจต้องการแนวคิดนำทาง (guiding concept) แบบใหม่ เพื่อนำไปสู่การสร้างเครื่องมือในการศึกษาสังคมมนุษย์แบบใหม่ ที่สามารถทำให้เราเข้าถึงสัจจะของสังคมมนุษย์มากขึ้นกว่านี้ก็ได้ อย่างไรก็ตาม ใครขออย่าไว้ ณ ที่นี้ว่า วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์แบบรวมยังอยู่ในขั้นเริ่มต้นเท่านั้น แม้ว่าจะยังไม่มีหลักประกันถึงความสำเร็จของวิธีนี้ในปัจจุบัน แต่ก็นับว่าเป็นนิมิตติในวงการสังคมศาสตร์ และถ้าหากว่านักสังคมศาสตร์ทั้งหลายจะสลัดอคติทางวิชาการทิ้งเสีย แล้วหันหน้าเข้าหากันเพื่อพัฒนาวิธีการศึกษาสังคมที่ดีที่สุดขึ้นมาในอนาคต เราก็อาจจะได้เรียนรู้ถึงสัจจะต่าง ๆ ในสังคมมนุษย์มากยิ่งขึ้น ในที่สุดเราอาจสร้างทฤษฎีอันแท้จริงเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ขึ้นมาสักวันหนึ่งในอนาคตอันไม่นานนักก็ได้ ใครจะรู้

บทที่ ๓

สังคมในฐานะที่เป็นระบบกระทำการ

ในบทนี้ผู้เขียนพยายามที่จะมองสังคมมนุษย์ในฐานะที่เป็นระบบกระทำการแบบหนึ่ง โดยมุ่งที่จะวิเคราะห์ถึงแนวคิดเรื่องระบบอย่างละเอียดพอสมควร พร้อมทั้งแสดงให้เห็นว่าการใช้วิธีการศึกษาสังคมแบบการวิเคราะห์ระบบ (system analysis) นั้น เป็นวิธีที่ผู้เขียนเห็นว่าน่าจะทำให้เราเข้าใจการทำหน้าที่ของสังคมมนุษย์ได้ดีที่สุดวิธีหนึ่ง ปัจจุบันการนำเอาแนวคิดและวิธีการวิเคราะห์ระบบมาใช้ศึกษาสังคมมนุษย์หรือระบบย่อย (subsystems) ภายในสังคมมนุษย์ กำลังเป็นที่นิยมกันมากยิ่งขึ้นในวงการสังคมศาสตร์ ความจริงแล้วการใช้แนวคิดและวิธีการวิเคราะห์ระบบ ได้มีปรากฏอยู่ทางด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมานานแล้ว และเป็นผลดีแก่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติอย่างมาก โดยที่แนวคิดและวิธีการวิเคราะห์ระบบ ยังนับว่าเป็นของใหม่อยู่ในวงการสังคมศาสตร์ ผู้เขียนจึงใคร่ขอนำเอาแนวคิดและวิธีการวิเคราะห์ระบบที่สำคัญบางประการมาเสนอไว้ ณ ที่นี้ด้วย

สิ่งที่ใคร่จะขอชี้ไว้ ณ ที่นี้ก็คือน่าจะ การศึกษาแบบวิเคราะห์ระบบนั้น เป็นการศึกษาแบบสมมติว่าสังคมนั้นอยู่นิ่งในขณะการศึกษา (static or synchronic assumption) ผู้ศึกษา มุ่งที่จะแสวงหาความรู้เกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพระหว่างส่วนต่าง ๆ ของระบบว่ามีบทบาทหน้าที่ต่อกันและกันอย่างไรเป็นสำคัญ การศึกษาแบบนี้จึงไม่อาจแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่ต่อเนื่องกันแบบกระบวนการ (process) ได้ ถ้าเราต้องการทราบความเปลี่ยนแปลงที่ต่อเนื่องกัน เราก็ต้องหันมาใช้วิธีการแบบพลวัต (dynamic or diachronic) ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วพอสมควรในบทที่แล้ว อย่างไรก็ตาม การศึกษาแบบวิเคราะห์ระบบ ก็อาจทำให้เราทราบถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาหนึ่งได้เหมือนกัน หากเราสามารถนำเอาวิธีการศึกษาเปรียบเทียบที่ถูกต้องมาใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเราสามารถสร้างภาพของสังคมในอดีตขึ้นมาได้บ้างพอสมควร หรือถ้าเราสามารถหาตัวแบบของสังคมอดีตที่ยังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ได้บ้างมาเปรียบเทียบ (หมายถึงสังคมย่อยที่ห่างไกลจากอิทธิพลของสังคมสมัยใหม่และยังคงรักษาวินัยธรรมดั้งเดิมต่าง ๆ ของตนไว้ได้อยู่มาก) การสร้างกลุ่ม “ควบคุม” (controlled group) ขึ้นมาเพื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มที่ปรากฏอยู่ในสภาพจริงในปัจจุบัน ก็ช่วยทำให้เราสามารถเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงของระบบที่เราศึกษาได้ดีพอสมควร

แนวคิดเรื่องระบบ (System Concept)

รากเง้าของแนวคิดเรื่องระบบเกิดขึ้นมาจากความเชื่อมั่น (axiom) ในทางวิทยาศาสตร์ บางประการ (ความเชื่อมั่นนั้นไม่อาจพิสูจน์ได้โดยตรงว่าถูกหรือผิด แต่การดำเนินงานตามความเชื่อมั่นดังกล่าวในตอนต่อ ๆ มาอาจพิสูจน์ให้เห็นได้ว่า ความเชื่อนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความจริงหรือความเท็จ เพราะถ้าเป็นความเชื่อมั่นที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเท็จ ข้อสมมติฐานหรือทฤษฎีที่สร้างขึ้นต่อ ๆ มาก็คือผิดพลาดหมด) ข้อสำคัญที่ควรนำมากล่าวไว้ ณ ที่นี้ ได้แก่

๑. ได้มีการสันนิษฐาน (assume) ว่า นอกเหนือไปจากประสาทสัมผัส (sensations) ต่าง ๆ ของผู้สังเกตการณ์ (ซึ่งหมายถึงนักวิทยาศาสตร์) ย่อมจะมีแหล่งที่มาอันร่วมกันของประสาทสัมผัสต่าง ๆ เหล่านี้ แหล่งนี้ก็คือจักรวาล (universe) เชื่อกันว่าพฤติกรรมของจักรวาลมีความเป็นไปแบบสม่ำเสมอคงเส้นคงวาพอที่จะทำการพยากรณ์ได้

๒. ได้มีการสันนิษฐานเพิ่มเติมว่า ระบบประสาทและมันสมองของนักศึกษาที่มีความปกติย่อมจะมีการกระทำต่อจักรวาลในลักษณะที่สม่ำเสมอพอควร พอที่จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์กันโดยตรงระหว่างเหตุการณ์ต่าง ๆ ของจักรวาล กับความรู้ทางสัมผัสของระบบสมองและประสาท

จากความเชื่อมั่นใหญ่ ๆ ๒ ประการข้างต้น เราสามารถแยกสาระสำคัญที่แสดงถึงคุณลักษณะของระบบออกมาได้ดังนี้ คือ

- ก. ความสม่ำเสมอในพฤติกรรมของจักรวาล
- ข. ความคล้องจองกันระหว่างพฤติกรรมของจักรวาลกับระบบประสาทและสมองของมนุษย์
- ค. ความสม่ำเสมอ และความคล้องจองดังกล่าวทำให้มนุษย์สามารถพยากรณ์เหตุการณ์ต่าง ๆ ได้

เราจะเห็นได้ว่า หากระบบประสาทและสมองของมนุษย์ขัดแย้งหรือดำเนินไปในแนวทางที่ไม่กลมกลืนคล้องจองกับพฤติกรรมของระบบจักรวาลแล้ว (ซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะมนุษย์เป็นผลผลิตของธรรมชาติ ซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับระบบจักรวาล) ก็เป็นการยาก หรือไม่ก็เป็นไปไม่ได้เลยที่เราจะศึกษาความเป็นไปต่าง ๆ ของธรรมชาติได้

จากความเชื่อมั่นที่ว่า พฤติกรรมต่าง ๆ เป็นไปแบบสม่ำเสมอพอที่จะคาดคะเนทิศทางได้ นี้เอง ได้ก่อให้เกิดแนวคิดในเรื่องระบบขึ้น ตามความหมายที่กว้างที่สุด ระบบหมายถึง

สัมพันธ์ภาพระหว่างส่วนต่าง ๆ ของพฤติกรรมชุด (set) โคชุดหนึ่ง ดังเช่น สายไฟฟ้า หลอดเสียง ลำโพง และส่วนประกอบที่จำเป็นอีกบางส่วนรวมกันเข้ากลายเป็นระบบของเครื่องขยายเสียง หัวรถจักร รางรถ ตั๋วรถ การให้สัญญาณ การสับเปลี่ยนหลักและองค์ประกอบที่จำเป็นอีกบางประการ รวมกันเข้ามากลายเป็นระบบรถไฟ หรือตัวจรวด - ฐานสำหรับปล่อยจรวด เครื่องมือตรวจสอบ เครื่องคำนวณและสถานีควบคุม คือ ส่วนประกอบที่สำคัญของระบบจรวด หรือพรรคการเมือง รัฐธรรมนูญ การเลือกตั้ง การหาเสียง การเสนอชื่อผู้สมัครรับเลือกตั้ง คือ ส่วนประกอบที่สำคัญของระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย เช่นนี้เป็นต้น เราจะเห็นได้ว่า ระบบนั้นมีอยู่มากมายหลายร้อยหลายพันชนิด มีตั้งแต่ขนาดเล็กที่สุดไปจนถึงขนาดใหญ่ที่สุด อย่างไรก็ดี เราอาจจะแยกระบบออกได้ตามสภาพของมันเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ ระบบวิเคราะห์ (analytical system) กับระบบจริง (real system)

ระบบวิเคราะห์ คือ “ตัวแบบ” (model) นั้นเอง เราสร้างระบบวิเคราะห์ขึ้นมาเพื่อทำความเข้าใจ เพื่อพรรณนาภาพ เพื่อวิเคราะห์สัมพันธ์ภาพ และ/หรือเพื่อเตรียมแผนกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ระบบวิเคราะห์หรือตัวแบบอาจจะเหมือนกับของจริงมากหรือน้อยหรือไม่เหมือนเลยก็ได้ ส่วนระบบจริงนั้นมีปรากฏอยู่สองแบบ (คือ แบบที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (natural system) กับแบบที่มนุษย์สร้างขึ้น (manmade system) ระบบชีพจรของมนุษย์และสัตว์ ระบบสุริยจักรวาล เป็นระบบธรรมชาติ แต่ระบบการเมือง ระบบสื่อสาร ระบบจรวด เป็นระบบที่มนุษย์สร้างขึ้น

ระบบทั้งสองประเภท อาจปรากฏออกมาในรูปของขั้นตอนที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างกันและกันในแต่ละประเภทได้ อย่างเช่นระบบปรมาณูเป็นระบบย่อย (subsystem) ของระบบอนุ (molecule) ซึ่งเป็นรายย่อยของระบบการเดินของโลหิตซึ่งระบบย่อยของระบบมนุษย์ เป็นต้น ระบบธรรมชาติที่สำคัญมากระบบหนึ่ง ซึ่งอยู่ในความสนใจศึกษาของนักชีววิทยาได้แก่ ระบบนิเวศวิทยา (ecological system) ซึ่งแสดงถึงความเกี่ยวข้องของพืชอาศัยในการดำรงชีพซึ่งกันและกันระหว่างพืชกับสัตว์ เช่น ในระหว่างที่สัตว์มีชีวิตอยู่ก็กินพืชเป็นอาหาร แล้วสัตว์ก็ถ่ายของเสียออกมาเป็นส่วนทำนุบำรุงส่งเสริมพืช เมื่อตายไปซากของสัตว์ก็กลายมาเป็นส่วนของอาหารพืชอีก หมุนเวียนต่อเนื่องกันอยู่เช่นนี้เรื่อยไป ถ้าพิจารณากว้าง ๆ ออกไปอีกก็จะพบว่า พลังจากธรรมชาติโดยเฉพาะแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ ระบบการระเหยของน้ำซึ่งกลายมาเป็นน้ำฝน อากาศและดินบนพื้นผิวโลกย่อมมีส่วนก่อให้เกิดพืชและสัตว์ รวมทั้งมนุษย์ซึ่งดำรงชีพด้วยการรับประทานเนื้อสัตว์และพืชเป็นอาหารด้วย ระบบธรรมชาติจึงเป็นระบบที่มีความสลับซับซ้อนและสัมพันธ์ต่อ

เนื่องกันประจวบเหมาะ หลังจากมีมนุษย์และมนุษย์ได้เจริญขึ้นตามลำดับมา ระบบที่มีมนุษย์สร้างขึ้นจึงเกิดมีมากขึ้นและสลับซับซ้อนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ความสลับซับซ้อนของระบบจริง (คือทั้งระบบธรรมชาติและระบบมนุษย์สร้าง) ก่อให้เกิดความจำเป็นที่มนุษย์ต้องสร้างระบบวิเคราะห์ขึ้นมา เพื่อใช้ศึกษาระบบจริงต่าง ๆ ระบบวิเคราะห์หรือตัวแบบ ถ้าสร้างขึ้นมาอย่างประณีตและถูกต้องย่อมนำไปสู่ทฤษฎีในเรื่องที่เรามุ่งจะศึกษาได้ ตัวอย่างเช่น เราไม่สามารถมองเห็นปริมาณได้ด้วยตาเปล่า เพื่อที่จะให้คนทั่วไปเข้าใจลักษณะของปริมาณว่าเป็นอย่างไร เราก็สร้างตัวแบบขึ้น โดยใช้ลูกกลม ๆ เชื่อมโยงกันด้วยเส้นด้ายเป็นภาพตัวแทนของระบบปริมาณ หรือตัวแบบต่างๆ ที่นักเศรษฐศาสตร์สร้างขึ้นมาก็ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือที่จะให้เราเข้าใจสัมพันธ์ภาพของพฤติกรรมทางเศรษฐกิจในด้านต่าง ๆ เช่นนี้เป็นต้น

ระบบธรรมชาติหรือระบบมนุษย์สร้างซึ่งค่อย ๆ เจริญเติบโตขึ้นมาเรื่อย ๆ ตามกาลเวลาที่ผ่านไปนั้น เป็นระบบจริงที่เกิดขึ้นมาก่อน ต่อมานักวิเคราะห์ซึ่งอาจเป็นนักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือนักสังคมศาสตร์ก็ได้ จึงได้พยายามสร้างตัวแบบหรือระบบวิเคราะห์ขึ้นมาเพื่อทำความเข้าใจกับระบบจริงดังกล่าว อย่างเช่น ระบบรถไฟซึ่งค่อย ๆ ขยายตัวขึ้นทุกทีจนในที่สุดกลายเป็นระบบที่ครอบคลุมไปทั่วทั้งอาณาเขตของประเทศหรือระหว่างประเทศด้วยก็ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็มีความจำเป็นที่เจ้าหน้าที่ชั้นสูงซึ่งรับผิดชอบงานรถไฟจะต้องสร้างตัวแบบหรือระบบวิเคราะห์ขึ้นมาเพื่อช่วยทำให้เขาสามารถเข้าใจต่อการดำเนินงานต่าง ๆ ของรถไฟได้ดียิ่งขึ้น แต่ในทางกลับกัน บางครั้งระบบวิเคราะห์ก็จำเป็นต้องเกิดขึ้นมาก่อนดังเช่นในระบบจรวด เราจะเห็นว่าคณะเจ้าหน้าที่ผู้บริหารระบบนี้จะต้องพิจารณาตัวแบบหรือระบบวิเคราะห์ ซึ่งวิศวกรหรือสถาปนิกสร้างขึ้นมาก่อนกระดากเสียก่อน เมื่อเห็นว่าเหมาะสมถูกต้องพอที่จะดำเนินการไปได้ตามหลักวิชาและสถานการณ์แวดล้อมทั่วไป จึงได้ตัดสินใจสร้างระบบจริงขึ้นภายหลัง ด้วยเหตุนี้ เราจึงพอจะสรุปได้ว่าในระบบจริงที่มีมนุษย์สร้างนั้น ตัวแบบหรือระบบวิเคราะห์อาจจะเกิดขึ้นมาก่อนหรือภายหลังระบบจริงก็ได้

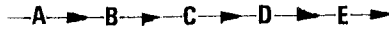
สังคมมนุษย์ก็เป็นระบบขนาดใหญ่ที่สลับซับซ้อนมากระบบหนึ่ง ซึ่งมีมนุษย์ได้สร้างขึ้นมาเป็นหน้าที่ของนักสังคมศาสตร์ที่จะต้องสร้างตัวแบบหรือระบบวิเคราะห์ขึ้นเพื่อทำความเข้าใจหรือเพื่ออธิบายการทำหน้าที่ การดำรงอยู่ รวมทั้งการเผชิญและแก้ปัญหาของสังคมต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ ระบบวิเคราะห์สังคมจึงมักจะเกิดขึ้นมาทีหลังระบบจริงเสมอ แต่ทั้งนี้ก็มีได้หมายความว่าเราจะสร้างตัวแบบของสังคมขึ้นมาก่อนไม่ได้ นักปรัชญาทางสังคมสมัยก่อนได้สร้างอุดมคติของสังคมมาแล้วหลายคน อาทิ เพลโต (Plato) โทมัส มัวร์ (Thomas Moore) และ คาร์ล มาร์กซ (Karl Marx) เป็นต้น แต่สังคมอุดมคติที่สร้างขึ้นมาก็มักจะเป็นเพียงตัวแบบที่ไม่อาจนำมาปฏิบัติได้จริง ๆ เสียเป็นส่วนมาก นอกเสียจากว่าเราจะสามารถ

หาพื้นที่ว่างเปล่าที่กว้างขวางพอ เราสามารถสร้างคนขึ้นมาใหม่ตามที่ใจเราปรารถนาได้ และเราสามารถสร้างหรือหาทรัพยากรอื่น ๆ เพื่อบ่อนการดำรงชีวิตของสังคมได้ตามที่เราต้องการ เราก็คงอาจจะสร้างตัวแบบของสังคมอุดมคติได้สำเร็จ แต่ตามภาวะการณ์ของโลก ปัจจุบัน การจะกระทำดังกล่าวย่อมยากยิ่งกว่าการผสมในมหาสมุทร บางทีเราอาจจะสร้างสังคมอุดมคติขึ้นในดวงดาวอื่นซึ่งยังไม่มีประชากรอาศัยอยู่เลยก็ได้ ใครจะรู้ เพราะปัจจุบันความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของมนุษย์ได้เจริญมากถึงขั้นสามารถออกเดินทางท่องเที่ยวไปสำรวจต่างดาวได้อยู่แล้ว

ต่อไปเราจะมาพิจารณาถึงระบบแบบต่าง ๆ ที่มีปรากฏอยู่จริง

ก. ระบบกระทำการอย่างง่าย หรือระบบที่ไม่มีการป้อนกลับของข่าวสาร (Simple Action Systems or Nonfeedback Systems)

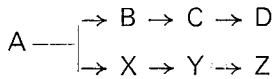
คงได้พิจารณากันมาแล้วว่า คำว่าระบบนั้น หมายถึงชุดของความเกี่ยวเนื่องกันหรือการกระทำต่อกัน (interaction) ระหว่างส่วนต่าง ๆ (components) ที่ประกอบกันเข้ามาเป็นชุด (set) ของสัมพันธ์ภาพอันนั้น ระบบกระทำการอย่างง่ายหรือระบบที่ไม่มีการป้อนกลับของข่าวสารย่อมหมายถึงระบบที่ข่าวสารหรือสัมพันธ์ภาพของส่วนประกอบต่าง ๆ ภายในระบบนั้นเดินไปในทิศทางเดียวเท่านั้น การกระทำต่อกันเริ่มขึ้นและมุ่งตรงผ่านส่วนต่าง ๆ ไปตามทิศทางเดียวกัน ไม่มีการย้อนกลับมาสู่จุดเริ่มต้นใหม่ ระบบแบบนี้แม้ว่าจะมีส่วนประกอบมากมายเพียงไรก็ตาม เราก็คือว่าเป็นระบบการกระทำการอย่างง่ายอยู่ดี ตัวอย่างของระบบกระทำการอย่างง่ายมี อาทิ ระบบทางเดินของแม่น้ำ ซึ่งย่อมไหลจากต้นน้ำเรื่อยไปตามสายของแม่น้ำจนลงทะเล โดยไม่อาจวกย้อนกลับไปต้นน้ำได้อีก ระบบของแม่น้ำเป็นระบบย่อยของระบบดินฟ้าอากาศ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติ หรือในกรณีการถ่ายรูปเราจะเห็นว่าแสงสว่างที่สะท้อนภาพของทิวทัศน์เข้าไปกระทบฟิล์มในกล้องถ่ายรูป และเมื่อเอามาอัดล้างเป็นรูปภาพในแผ่นกระดาษขึ้นมานั้นเป็นระบบกระทำที่ข่าวสารเดินไปในทิศทางเดียวโดยไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อภาวะความเป็นอยู่ของทิวทัศน์นั้นแต่ประการใดเลย (คือจะถ่ายรูปสักกี่ร้อยรูปกี่พันครั้งก็ไม่มีผลให้ทิวทัศน์นั้นเปลี่ยนแปลงไปแต่อย่างใด) แต่ถ้าไม่มีทิวทัศน์จริง ๆ เราก็คงไม่สามารถถ่ายรูปติดออกมาเป็นรูปทิวทัศน์ได้ การถ่ายรูปจึงเป็นการกระทำต่อทิวทัศน์ในทิศทางเดียวโดยทิวทัศน์มิได้มีการกระทำตอบ เราจะเห็นว่าส่วนประกอบ (components) ของระบบถ่ายรูปในกรณีนี้ย่อมได้แก่กล้องถ่ายรูป ฟิล์ม ทิวทัศน์ และคนถ่าย ถ้าเขียนออกมาเป็นภาพลักษณะการกระทำต่อเนื่องระหว่างส่วนต่าง ๆ ของระบบกระทำการอย่างง่าย ก็จะมีปรากฏดังนี้

A B C D E คือ ส่วนประกอบของระบบ

—————→ คือ ทิศทางของการกระทำ

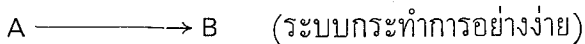
หากระบบแบบนี้มีส่วนประกอบเพียงสองอย่าง คือ A และ B และ A เป็นตัวกระทำต่อ B ระบบนี้ก็จะเป็นแต่เพียงสัมพันธ์ภาพระหว่างตัวเหตุ (cause) คือ A และตัวผล (effect) คือ B เท่านั้นเอง ระบบแบบนี้จะมีคุณค่าของความเป็นระบบเพิ่มมากขึ้นเมื่อมีส่วนประกอบเพิ่มมากขึ้น ดังภาพ

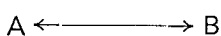
ไม่ว่าส่วนประกอบของระบบจะมีมากมายเพียงไร และไม่ว่าสายสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบเหล่านี้จะยาวมากน้อยแค่ไหนก็ตาม แต่โดยที่ระบบแบบนี้ไม่มีการป้อนกลับของข่าวสาร เราจึงพอใจจะเรียกระบบแบบนี้ว่าระบบกระทำการอย่างง่ายอยู่นั่นเอง

ข. ระบบที่มีการป้อนกลับของข่าวสาร (Feedback Systems)

ระบบที่มีการป้อนกลับของข่าวสาร ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกเพียงสั้น ๆ ว่า “ระบบป้อนกลับ” นั้น มีลักษณะแตกต่างไปจากระบบกระทำการอย่างง่าย. คือว่า ระบบกระทำการอย่างง่ายนั้น สัมพันธภาพระหว่างส่วนประกอบต่าง ๆ เป็นไปในทิศทางเดียว เป็นแบบเหตุและผลธรรมดา ไม่ว่าสายสัมพันธ์ที่มีต่อกันในระบบจะยาวขนาดไหน หรือสลับซับซ้อนเพียงไรก็ตาม ทิศทางของสัมพันธ์ภาพก็มุ่งตามกันหรือต่อเนื่องกันไปเรื่อย ๆ จากจุดเริ่มต้น ไปจนถึงจุดสุดท้าย ส่วนระบบป้อนกลับนั้น สัมพันธภาพระหว่างส่วนประกอบเป็นแบบเหตุและผลซึ่งกันและกัน (mutual cause-effect relation) สมมติว่าระบบมีส่วนประกอบเพียงสองอย่างคือ A และ B ในระบบกระทำการอย่างง่าย A กระทำต่อ B แต่ B ไม่ได้กระทำตอบต่อ A ส่วนระบบป้อนกลับ A กระทำต่อ B และ B ก็กระทำต่อ A ด้วยในขณะเดียวกัน ทิศทางของสัมพันธ์ภาพจึงมีลักษณะเป็นวงจรมากกว่าเป็นเส้นตรง ดังภาพ

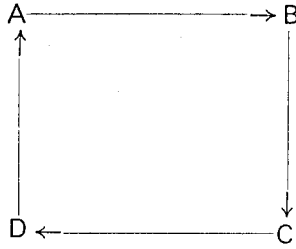

หรือ

ถ้าระบบป้อนกลับที่มีส่วนประกอบมากกว่าสอง สัมพันธภาพระหว่างส่วนประกอบอาจแสดงให้เห็นได้ดังภาพต่อไปนี้

ระบบป้อนกลับอาจแบ่งแยกออกได้เป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ ระบบที่ไม่มีการควบคุมตนเอง (uncontrolled system) และระบบที่มีการควบคุมตนเอง (controlled system) เราจะพิจารณาระบบทั้งสองประเภทนี้ให้ละเอียดต่อไปอีกสักเล็กน้อย ดังต่อไปนี้

๑) ระบบป้อนกลับที่ไม่มีการควบคุมตนเอง (Uncontrolled Feedback System)

ระบบป้อนกลับที่ไม่มีการควบคุม คือ ระบบที่ดุลยภาพ (equilibrium) ของระบบเกิดขึ้นเองได้ โดยไม่จำเป็นต้องจัดให้มีการควบคุมระหว่างส่วนต่างๆ ในระบบนั้นแต่อย่างใด อีกนัยหนึ่งก็คือว่า การควบคุมของระบบเป็นไปโดยสถานการณ์ภายนอกมากกว่าเป็นผลการทำงานของส่วนประกอบของระบบเอง ตัวอย่างเช่น ถังน้ำซึ่งเปิดข้างบนและมีท่อสำหรับน้ำไหลออกข้างล่าง เมื่อน้ำไหลเข้ามาสู่ถังจากเบื้องบนเพิ่มมากขึ้นก็จะสร้างความกดดันเพิ่มมากขึ้น ทำให้น้ำไหลออกทางท่อข้างล่างแรงขึ้น ยิ่งน้ำในถังสูงมากขึ้นเพียงไร ความแรงของน้ำที่ไหลออกก็จะเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เราจึงอาจกล่าวได้ว่ามีความสัมพันธ์เชิงบวก (positive correlation) ระหว่างอัตราการเพิ่มของน้ำในถัง กับอัตราความแรงของน้ำที่ไหลออกทางท่อเบื้องล่าง ในกรณีนี้เราสมมติว่า อัตราการไหลเข้าและไหลออกของน้ำไม่เท่ากัน คือ ตอนแรก ๆ ที่มีน้ำอยู่ในถังน้อย แรงกดดันของน้ำมีอยู่ต่ำ น้ำก็ไหลออกแต่เพียงเล็กน้อย แต่พอน้ำในถังสูงขึ้นเรื่อย ๆ แรงกดดันของน้ำก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เช่นกัน เป็นเหตุให้น้ำไหลออกทางท่อเบื้องล่างแรงและเร็วขึ้น จนในที่สุดเมื่อน้ำในถังสูงขึ้นถึงระดับหนึ่ง อัตราการไหลออกและไหลเข้าของน้ำจะเท่ากัน ปริมาณของน้ำก็จะไม่เพิ่มต่อไป เรียกว่าอยู่ในภาวะดุลยภาพ หากว่าน้ำข้างบนหยุดไหล ระดับของน้ำในถังก็จะค่อยลดลงไปเรื่อยๆ เพราะท่อข้างล่างยังไหลออกอยู่ ระดับของน้ำในถังจะลดลงจนถึงขีดที่ความกดดันของน้ำไม่มีผลต่อท่อข้างล่าง น้ำก็จะหยุดไหลออก ภาวะเช่นนี้ก็อาจเรียกได้ว่าเป็นภาวะดุลยภาพอีกเหมือนกัน แต่เป็นดุลยภาพที่ระบบหยุดกระทำ

ลองสมมติต่อไปว่า หากระบบแบบนี้ไม่มีดุลยภาพระหว่างเหตุ (cause) คือ น้ำไหลเข้า กับผล (effect) คือ น้ำไหลออก (บางคนนิยมเรียกว่า input และ output) อะไรจะเกิดขึ้น ? เราพอจะมองเห็นได้ทันทีว่าอย่างน้อยผลที่เกิดขึ้นจากการขาดดุลยภาพของ

ระบบจะมีสองประการ คือ ประการแรก ถ้าอัตราการไหลเข้าของน้ำมากกว่าอัตราการไหลออกเรื่อยไป โดยไม่มีคุณภาพ ในที่สุดเราก็จะพบว่าน้ำจะต้องล้นถังแน่ หรือในทางตรงกันข้าม หากว่าการไหลออกไม่มีการปรับตัวเอง เมื่อระดับน้ำลดลง ในที่สุดน้ำก็จะหมดถึงเป็นแน่

ด้วยเหตุนี้ระบบป้อนกลับจึงต้องมีภาวะคุณภาพในระบบเป็นเครื่องประกอบในการปฏิบัติงานของระบบอยู่ด้วย ระบบอาจขาดภาวะคุณภาพได้ในบางเวลา แต่จะไม่มีคุณภาพเสียเลยย่อมไม่ได้ ระบบป้อนกลับจะเข้าสู่คุณภาพในสถานการณ์บางประการ คือ ๑. ตัวเหตุหรือสิ่งที่ป้อนเข้าสู่การทำงานของระบบ (input) และตัวผลลัพธ์ (output) จะต้องมีระดับความสามารถในการปฏิบัติงานไม่แตกต่างกันมากนัก ถ้าถึงน้ำซึ่งมีอัตราการไหลออกขนาดธรรมดาทั่วๆ ไปต้องเผชิญกับการรับน้ำเข้าซึ่งมีปริมาณและความแรงคึกน้ำตกขนาดใหญ่ เราก็จะพบว่าถึงน้ำเช่นนั้นย่อมจะมีน้ำเต็มล้นอยู่ตลอดเวลา ในทางตรงกันข้าม หากว่าท่ออ่างล้างหน้าของเราปล่อยน้ำออกมากครั้งละหยดและเป็นเช่นนั้นตลอดเวลา เราก็จะพบว่าอ่างล้างหน้าของเราแห้งผากตลอดเวลาเช่นกัน ทั้งสองกรณีข้างต้นเราจะพบว่าตัวเหตุกับตัวผลมีความสามารถในการปฏิบัติงานแตกต่างกันมาก จึงไม่อาจสร้างภาวะคุณภาพขึ้นในระบบได้

๒. คุณภาพที่คงตัวพอสมควรจะเกิดขึ้น ได้ก็เฉพาะเมื่อสัมพันธ์ภาพระหว่างเหตุและผล (causal relation) เป็นแบบตามกันไปในทิศทางหนึ่ง และเป็นแบบสวนทางกันในอีกทิศทางหนึ่งเท่านั้น จากตัวอย่างเรื่องถึงน้ำข้างต้น เราพบว่าสัมพันธ์ภาพระหว่างอัตราการไหลออกของน้ำเป็นไปในทิศทางเดียวกับอัตราการเพิ่มขึ้นของระดับน้ำในถัง แต่ระดับความสูงของน้ำในถังกลับมีสัมพันธ์ภาพในทางตรงกันข้ามกับอัตราของการปล่อยน้ำเข้าถึง

ในระบบป้อนกลับทุกชนิดหากว่าสัมพันธ์ภาพระหว่างเหตุและผลเป็นไปในทิศทางเดียวกันทั้งสองกรณีแล้ว ระบบย่อมจะถูกทำลายลงในที่สุด

๒) ระบบไซเบอร์เนติก (Cybernetic System) หรือระบบป้อนกลับที่มีการควบคุมตนเอง (Controlled Feedback System)

ในระบบป้อนกลับที่ไม่มีการควบคุม เราจะเห็นว่าคุณภาพของระบบดำเนินไปโดยปราศจากการควบคุม คือ อาจมีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นหรือลดลงกว่าระดับเดิมได้แล้วแต่สิ่งที่ป้อนเข้าสู่ระบบ (input) หรือตัวเหตุ (cause) และผลหรือสิ่งที่ถ่ายออกจากระบบ (output) จะมีความเปลี่ยนแปลงไปเล็กน้อยเพียงไร ไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดในระบบที่จะทำหน้าที่ช่วยรักษาคุณภาพให้อยู่ในระดับเดิมตลอดไปในเมื่อตัวแปรอื่น ๆ ต้องเปลี่ยนไป ตัวอย่างเช่น ระบบเศรษฐกิจแบบเสรี เราจะพบว่าถ้าอุปสงค์ (demand) มาก แต่อุปทาน (supply)

มีน้อย ราคา ก็จะสูงขึ้น แต่ในทางกลับกัน หากว่าอุปสงค์มีน้อย และอุปทานมีมาก ราคาก็ย่อมจะต่ำลง การขึ้นลงของราคาในระบบเศรษฐกิจแบบเสรีจึงเป็นไปตามความผันแปรของอุปสงค์และอุปทาน ไม่มีการควบคุมราคาให้อยู่ในระดับหนึ่งระดับใดตลอดไป เพราะการควบคุมย่อมถือว่าเป็นสภาพที่ไม่พึงปรารถนาในระบบนี้

แต่ในระบบบ่อนกลับที่มีการควบคุมตนเองนั้น ระบบจะมีกลไกในตัวของมันทำหน้าที่รักษาคุณภาพของระบบให้อยู่ในระดับใดระดับหนึ่งเสมอไป ระบบแบบนี้ก็มี อาทิ ระบบควบคุมอุณหภูมิภายในบ้านและระบบการทำงานของถังน้ำในส้วม ซึมสมัยใหม่เป็นต้น ระบบดังกล่าวได้รับการออกแบบให้สามารถรักษาอุณหภูมิและน้ำไว้ในระดับคุณภาพคงที่ (คืออยู่ในระดับนั้นเสมอ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์ภายนอก) ระบบแบบนี้นิยมเรียกกันว่า ระบบ “ไซเบอร์เนติก” (Cybernetic) ซึ่งเป็นระบบที่มีการนำและควบคุมพฤติกรรม โดยเฉพาะคุณภาพของระบบโดยกลไกของตัวระบบเอง

คำว่า “ไซเบอร์เนติก” นี้ นอร์เบิร์ต ไวเนอร์ (Norbert Wiener) ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ให้กำเนิดวิทยาศาสตร์แขนงนี้ ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า “เป็นวิทยาศาสตร์ที่ว่าด้วยการควบคุมและการสื่อสารคมนาคมภายในสัตว์และเครื่องจักรกล” (the science of control and communication in the animal and machine)^๑ ระบบไซเบอร์เนติกในระดับสูงค่อนข้างจะสลับซับซ้อนและมักจะเกี่ยวข้องกับวิชาคำนวณชั้นสูงด้วย จึงจะไม่นำมากล่าวไว้ ณ ที่นี้ แต่สาระสำคัญของระบบนี้เราพอจะเข้าใจได้ ซึ่งเราจะได้พิจารณากันต่อไป

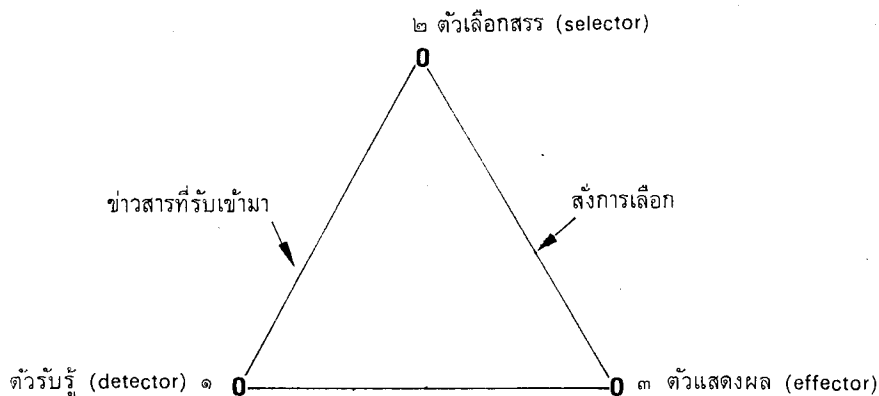
โดยที่การศึกษาถึงพฤติกรรมของมนุษย์และสังคมส่วนมากมักจะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมในด้านการปรับตัวเพื่อใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไป (adaptive behavior) พฤติกรรมดังกล่าวไม่ใช่การสนองตอบต่อสิ่งเร้าแบบธรรมดาสามัญเท่านั้น แต่มักจะมุ่งกระทำไปเพื่อให้บรรลุจุดหมายปลายทาง (goal) อย่างหนึ่งอย่างใดเสมอ เชื่อกันว่าระบบไซเบอร์เนติก หรือการเข้าใจกลไกของระบบนี้ อาจจะเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์พฤติกรรมของมนุษย์แบบดังกล่าว ได้เป็นผลดี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่า นักสังคมศาสตร์สมัยใหม่บางกลุ่มมีความเชื่อมั่นว่า อาจใช้แนวคิดแบบไซเบอร์เนติก เป็นเครื่องมือสำหรับวิเคราะห์พฤติกรรมสลับซับซ้อน (พฤติกรรมที่มุ่งสู่จุดหมายปลายทางหรือ goal-directed behavior) ได้ดี

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่า การกระทำต่าง ๆ นั้นย่อมมีสัมพันธ์ภาพแบบเหตุและผลเสมอ ถ้าไม่มีตัวเหตุ (cause) การกระทำ (action) ย่อมจะเกิดขึ้นไม่ได้ และเมื่อ

^๑ Norbert Wiener, *Cybernetics*, New York: John Wiley & Sons, 1961. หน้าปก (หัวเรื่องย่อย)

ไม่มีการกระทำ ผลก็ย่อมไม่มี ด้วยเหตุผลแบบเดียวกัน เราก็อาจกล่าวได้ว่า ระบบไซเบอร์เนติกก็คือ การเพิ่มเงื่อนไขหรือสภาพการณ์บางอย่างเข้าไปอีกเล็กน้อยเท่าที่จำเป็น เพื่อก่อให้เกิดมีการควบคุม การปรับตัว และการเลือกสรรพฤติกรรมบางอย่างประการที่เหมาะสม แต่ถ้าเราจะขยายความให้กว้างออกไปแล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่า ระบบไซเบอร์เนติกเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้น (prerequisite) ประการหนึ่งสำหรับการเรียนรู้ที่เดียว

ส่วนประกอบ (components) ของระบบไซเบอร์เนติกจะต้องมีอย่างน้อย ๓ ประการ คือ ๑. ตัวรับรู้ (a detector or sensor) ซึ่งจะต้องมีความรู้สึกสนองตอบหรือกระทำต่อความเปลี่ยนแปลงที่ควบคุมไว้ ๒. ตัวเลือกสรรหรือตัวจัดการ (a selector or governor) ซึ่งมีความสามารถในการที่จะเลือกเอาระหว่างการสนองตอบ ตั้งแต่สองหรือหลายประการ การเลือกสรรนี้จะตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่ง (ก) ข่าวสารที่ได้รับเข้ามาโดยผ่านทางตัวรับรู้ และ (ข) ความ “ถูกใจเป็นพิเศษ” (preference) ของตัวจัดการ และ ๓. ตัวแสดงผล (an effector) ซึ่งสามารถแสดงความเปลี่ยนแปลงบางประการออกมาได้ตามการรับเข้ามาโดยตัวรับรู้และการเลือกสรรโดยตัวจัดการ หน้าที่ของส่วนประกอบของระบบไซเบอร์เนติกดังกล่าว อาจแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ต่อกันได้ ดังรูปเส้นข้างล่าง

ในรูปข้างบน เส้นลูกศรแสดงถึงการสื่อสารระหว่างส่วนประกอบต่าง ๆ การสื่อสารนี้อาจเป็นไปในรูปของภาษา (language) การทำงานของเครื่องไฟฟ้า การติดต่อในระบบเครื่องกล การเปลี่ยนแปลงทางเคมี (chemical changes) หรือการสื่อสารในแบบอื่น ๆ

ในบรรดาระบบไซเบอร์เนติกด้วยกัน เราจะพบว่าระบบการทำงานของเครื่องควบคุมอุณหภูมิภายในบ้าน (thermostatic control) เป็นระบบไซเบอร์เนติกเครื่องกลที่รู้จักกันแพร่

หลายมากระบบหนึ่ง สมมติว่าอากาศข้างนอกบ้านหนาวเย็นมาก ถ้าเราเริ่มระบบด้วยการปล่อยให้เครื่องทำความร้อนหยุดทำงาน ไม่ช้าไม่นานอุณหภูมิภายในบ้านก็จะลดลงเรื่อย ๆ (ตามระดับของอุณหภูมิภายนอก) ตัวรับรู้ (detector) ในเครื่องเทอร์โมสแตทจะรับรู้สภาพความลดต่ำของอุณหภูมิและก็จะทำการเลือกสรรระหว่างการเปิดและการปิดเครื่องทำความร้อน ในภาวะที่อุณหภูมิลดต่ำลงกว่าระดับสมมูลเช่นนี้ ตัวรับรู้ก็จะทำการเปิดเครื่องทำความร้อนขึ้นใหม่ ซึ่งจะมีผลทำให้อุณหภูมิภายในบ้านค่อยสูงขึ้นจนถึงขนาดที่ตัวรับรู้เริ่มรู้สึกว่าคุณภูมิภายในบ้านสูงเกินกว่าระดับพอดีตามที่กำหนดไว้เสียแล้ว มันก็จะทำการปิดสวิทช์ไฟเสีย เป็นผลให้อุณหภูมิภายในบ้านค่อยลดต่ำลง ถ้าต่ำกว่าระดับสมมูลมันก็จะเปิดสวิทช์อีก มักจะทำหน้าที่เช่นนี้เรื่อยไปโดยอัตโนมัติ หรือโดยการควบคุมภายในระบบของมันเอง

ส่วนประกอบทั้งสามภายในระบบไซเบอร์เนติกทำหน้าที่ต่าง ๆ กันดังได้กล่าวมาแล้ว ในบางกรณีส่วนทั้งสามอาจรวมอยู่ในที่เดียวกันก็ได้ อย่างเช่น ตัวควบคุมอุณหภูมิในระบบเครื่องยนต์ของรถยนต์ซึ่งจะขยายตัวหรือหดตัวเมื่ออุณหภูมิเปลี่ยนแปลงไป แต่ส่วนมากแล้วส่วนประกอบทั้งสามมักจะแยกกันอยู่และทำงานตามหน้าที่ของตนเนื่องกันไป ในพฤติกรรมของมนุษย์ (โดยเฉพาะพฤติกรรมที่ต้องเรียนรู้) ระบบทัศนภาพ (perception system) ก็คือตัวรับรู้ ระบบสิ่งจูงใจ (motive system) ทำหน้าที่เป็นตัวเลือกสรร ระบบการทำงานหรือการแสดงออกของกล้ามเนื้อต่าง ๆ ในร่างกายจึงเท่ากับเป็นตัวแสดงผล การคมนาคมสื่อสารระหว่างส่วนต่าง ๆ ของระบบไซเบอร์เนติกมนุษย์ย่อมผ่านไปตามระบบประสาทของร่างกายนั่นเอง ส่วนในการทำงานขององค์กรต่าง ๆ นั้น การสื่อสารย่อมจะผ่านไปตามหน่วยงานย่อยหรือบุคคลต่าง ๆ ซึ่งทำหน้าที่ดังกล่าวอยู่ในองค์กรแต่ละแห่ง

ระบบไซเบอร์เนติกที่จัดให้มีการรักษาระดับไว้ ณ จุดใดจุดหนึ่ง อย่างเช่น ระบบรักษาอุณหภูมิภายในบ้านดังกล่าวมาแล้ว เรียกว่า ระบบโฮมีโอสแตติก (homeostatic system) ในร่างกายของมนุษย์เรามีระบบแบบโฮมีโอสแตติกอยู่หลายระบบ อาทิ ระบบรักษาอุณหภูมิภายในร่างกาย ระบบเลือด การรักษาน้ำตาล ปริมาณของออกซิเจน ปริมาณของกรดในกระเพาะและฮอร์โมน เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะถูกรักษาไว้ในระดับใดระดับหนึ่งเสมอเพื่อที่จะทำให้ร่างกายของมนุษย์สมบูรณ์หรืออยู่ในสภาพปกติ การที่จะทำให้เกิดมีความเปลี่ยนแปลงในระดับสมมูลภายในระบบแบบไซเบอร์เนติกนั้น ปรากฏว่ามีการทำกันได้เหมือนกัน นักเศรษฐศาสตร์ได้พยายามค้นหาวิธีการที่จะสร้างภาวะความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบที่เรียกว่า “การเติบโตแบบคงเส้นคงวา” (steady growth) อย่างเช่น มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจระหว่าง ๔ ถึง ๖ เปอร์เซ็นต์ต่อปี เป็นต้น หากเราสามารถ

ควบคุมพฤติกรรมทางเศรษฐกิจตามวิธีการไซเบอร์เนติกได้แบบนี้ เราก็จะสามารถขจัดปัญหาในเรื่องการที่ต้องเผชิญกับภาวะเศรษฐกิจรุ่งเรือง (boom) และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ (depression) ได้ ในทำนองเดียวกัน เราอาจใช้หลักการของระบบไซเบอร์เนติกกับพฤติกรรมทางสังคมอื่น ๆ ได้อีกในอนาคต ด้วยเหตุนี้ แนวคิดเรื่องระบบไซเบอร์เนติกจึงย่อมจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาและทำความเข้าใจสังคมมนุษย์อย่างยิ่ง

ลักษณะทั่วไปของระบบ (General Characteristics of a System)

ตัวอย่างต่าง ๆ ที่ได้ยกมากล่าวเกี่ยวกับเรื่องของระบบมักจะเป็นระบบทางค่านวัตกรรมเป็นส่วนใหญ่ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าเรามองเห็นส่วนประกอบต่าง ๆ ของระบบได้ง่ายกว่าเมื่อมองทางค่านวัตกรรม ที่เราสามารถจับต้องสัมผัสได้ ระบบต่าง ๆ ทางค่านวัตกรรมจึงช่วยให้เราเข้าใจถึงการทำงานของระบบได้ดีขึ้น เมื่อไม่นานมานี้การวิเคราะห์แบบระบบได้มีกรนำเอาไปใช้ในสาขาวิชาอื่น ๆ นอกจากฟิสิกส์ด้วย อย่างเช่น ทางด้านชีววิทยา จิตวิทยา และทางด้านสังคม เป็นต้น เป็นที่ยอมรับกันเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ว่า การวิเคราะห์แบบระบบนั้นมีประโยชน์มากและสามารถจะนำมาใช้กับปัญหาต่าง ๆ ได้มากมายทีเดียว ด้วยเหตุนี้จึงเป็นการเหมาะสมที่เราจะทำการพิจารณาถึงลักษณะทั่วไปบางประการที่สำคัญของระบบเสียด้วยดังต่อไปนี้

ประการแรกทีเดียว ใคร่ขอนำผู้อ่านมาพิจารณาถึงสัมพันธ์ภาพระหว่างระบบกับระบบย่อย (system and subsystem) เสียก่อน ดังที่ได้เคยกล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า สิ่งต่าง ๆ อาจประกอบด้วยลำดับชั้น (hierarchy) ที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกันจากต่ำไปหาสูงหรือจากเล็กไปหาใหญ่ได้เสมอ ระบบก็เช่นเดียวกัน ย่อมสามารถพิจารณาในแง่นี้ได้ คือย่อมมีระบบขนาดเล็กมากไปจนถึงระบบขนาดใหญ่ที่สุด คือ ระบบจักรวาล ดังเราจะพบว่าระบบของโลกเป็นระบบย่อยระบบหนึ่งของระบบสุริยจักรวาล (solar system) และระบบสุริยจักรวาลก็เป็นเพียงระบบย่อยระบบหนึ่งของระบบกาแล็กซี่ (galaxy) และต่อไปเรื่อย ๆ ในทำนองเดียวกัน เราก็จะพบสัมพันธ์ภาพแบบเดียวกันนี้ (ระบบและระบบย่อย) ในเรื่องทางชีววิทยา และสังคมวัฒนธรรม

ถ้าเราจะพิจารณาเฉพาะในระบบใดระบบหนึ่ง เราก็ควรจะทราบว่า มีระบบที่ใหญ่กว่าระบบที่เรา กำลังพิจารณาอยู่นี้ เราอาจเรียกไว้ว่าเป็น “สิ่งแวดล้อม” (environment) ของระบบนั้น แต่ระบบอื่น ๆ ที่เล็กกว่าระบบที่เรา กำลังพิจารณา เราก็อาจจะเรียกระบบย่อยเหล่านี้ว่าเป็น “ส่วนประกอบ” (components) ของระบบที่เรา กำลังพิจารณาได้ และเราก็ทราบแล้วว่าระบบจะต้องมีส่วนประกอบอย่างน้อยสองอย่าง หากไม่แล้วก็ไม่อาจทำหน้าที่

ของระบบได้ เพราะว่าการกระทำต่อกัน (interaction) ระหว่างส่วนย่อยภายในระบบ ถือเป็นสาระสำคัญของความเป็นระบบ

นอกจากนั้น สิ่งที่ควรทราบต่อไปก็คือว่า ระบบหนึ่งอาจเป็นส่วนประกอบของระบบอื่น ๆ มากกว่าหนึ่งระบบก็ได้ อย่างเช่น มนุษย์ (ระบบหนึ่ง) เป็นทั้งส่วนประกอบของระบบสังคม (social system) และระบบธรรมชาติหรือระบบชีวภาพ (natural or biological system) ความจริงแล้วระบบธรรมชาตินั้นใหญ่กว่าระบบชีวภาพเพราะรวมทั้งดินฟ้าอากาศและพลังต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ตามธรรมชาติ และกลายมาเป็นอาหารและสิ่งแวดล้อมของระบบชีวภาพไป ส่วนระบบสังคมนั้นเป็นระบบที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเองด้วยน้ำมือและมันสมองของเขา ได้มีการสะสมและถ่ายทอดเปลี่ยนแปลงบางประการอยู่เรื่อยไป

ในเรื่องสัมพันธ์ภาพระหว่างระบบกับระบบย่อยนี้จะหาตัวอย่างมาสนับสนุนได้มากมายไม่รู้จบสิ้น เพราะด้วยความคิดแบบระบบ ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลคงจะเป็นระบบไปเสียทั้งสิ้น ฉะนั้นในจักรวาลจึงประกอบด้วยระบบเล็กใหญ่มากมายไม่อาจเจงนับได้ แม้แต่ในร่างกายของมนุษย์แต่ละคนหรือสัตว์แต่ละตัว พืชแต่ละต้น ก็ประกอบด้วยระบบย่อยซึ่งมีลำดับชั้นแตกต่างกันมากมายดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ระบบย่อยต่างๆ เหล่านี้ย่อมมีหน้าที่กระทำต่อกันและกันเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมของระบบใหญ่เสมอ เพื่อผลในการวิเคราะห์เราอาจเรียกการกระทำต่อกันของระบบย่อยต่าง ๆ ภายในระบบใหม่แต่ละระบบว่าเป็น “พฤติกรรม” (behavior) ของระบบนั้นก็ได้ และด้วยเหตุผลแบบเดียวกันนี้เราก็อาจพูดถึงพฤติกรรมของจักรวาล หรือสิ่งแวดล้อมของระบบโลก ซึ่งหมายถึงพฤติกรรมของระบบที่ใหญ่กว่าโลกของเราได้

ขอบเขตของระบบ (Boundaries of a System)

ขอบเขตของระบบไม่ใช่เป็นสิ่งที่มืออยู่เองโดยธรรมชาติ หากแต่ว่าเป็นสิ่งที่นักศึกษานักวิจัยแต่ละคนกำหนดขึ้นหรือขีดค้นเอาเองเพื่อผลประโยชน์ตามความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้าของเขา เราอาจจะมองเห็นขอบเขตของระบบกระจ่างขึ้นหรือชัดเจนขึ้นในเมื่อเราสร้างคำจำกัดความของระบบที่เราต้องการศึกษาขึ้นมา การให้คำจำกัดความแก่ระบบก็คือการที่เราแสดงให้เห็นว่าระบบนั้นมีส่วนประกอบ (components) อะไรบ้าง และแตกต่างกันไปจากส่วนประกอบของระบบที่ใหญ่กว่าหรือ “สิ่งแวดล้อม” ของระบบนั้นอย่างไร ด้วยเหตุนี้เราจึงอาจกล่าวได้ว่า ขอบเขตของระบบนั้นอยู่ที่ความแตกต่างกันระหว่างสิ่งที่อยู่ภายในระบบกับสิ่งที่อยู่ภายนอกระบบนั่นเอง บางกรณีขอบเขตของระบบก็เป็นวัตถุ (physical) อย่างเช่น กำแพงของเซลล์ (cell wall) เป็นขอบเขตของเซลล์แต่ละเซลล์ แต่บางกรณี

ขอบเขตของระบบอาจเป็นแต่เพียงความจำกัดในพฤติกรรม หรือการทำหน้าที่ของส่วนประกอบของระบบนั้นเท่านั้นก็ได้ อย่างเช่น ระบบสื่อสารทางวิทยุในขณะใดขณะหนึ่งย่อมประกอบด้วยผู้ส่งและผู้รับฟังในขณะนั้นเท่านั้น บุคคลอื่น ๆ ที่ไม่ได้รับฟังอยู่ในเวลานั้นย่อมอยู่นอกระบบดังกล่าว เช่นนี้เป็นต้น หรือระบบการค้าข้าวย่อมประกอบด้วยผู้ขายข้าวและผู้ซื้อข้าวเท่านั้น บุคคลอื่น ๆ นอกจากนี้อ่อมถือว่าอยู่นอกระบบการค้าข้าว อย่างไรก็ดีจึงได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่าขอบเขตของระบบนั้นเป็นเรื่องของการกำหนดขึ้น จึงอาจแตกต่างกันไปแล้วแต่วัตถุประสงค์ของผู้ศึกษาวิเคราะห์แต่ละราย

ในเรื่องขอบเขตของระบบที่ว่าขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ หรือความมุ่งหมายของผู้ศึกษาเฉพาะรายไปนั้น อาจอธิบายให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นด้วยตัวอย่างดังต่อไปนี้ สมมติว่า เราสนใจมุ่งศึกษาถึงสัมพันธภาพระหว่างส่วนประกอบต่าง ๆ ภายในเซลล์กล้ามเนื้อของมนุษย์ ขอบเขตของระบบในกรณีนี้ก็ย่อมได้แก่กำแพงเซลล์ ส่วนเลือดที่ไหลผ่านไปมารอบเซลล์กล้ามเนื้อย่อมถือว่าเป็นสิ่งแวดล้อมของระบบ แต่ถ้าความสนใจของเราอยู่ที่การศึกษาถึงระบบการอาหาร (nutrition system) ของมนุษย์ ส่วนประกอบภายในของระบบนี้ย่อมได้แก่เซลล์กล้ามเนื้อ ระบบเลือด ทางเดินและทางย่อยอาหาร เป็นต้น แต่ระบบสมอง กระดูก และหู จะอยู่ภายนอกขอบเขตของระบบที่เราศึกษา ถ้าเราต้องการจะศึกษาถึงระบบการขนส่งโดยรถยนต์ เราก็จะพบวาร์ตเมนต์ ทางหลวงและสถานีเติมน้ำมัน เป็นส่วนประกอบของระบบที่เรามุ่งศึกษา ส่วนรถไฟและภาษีของรัฐย่อมจะอยู่นอกระบบดังกล่าว แต่ถ้าเราขยายความสนใจของเราออกไปจนกระทั่งคลุมถึงระบบการขนส่งทั้งหมด เราจะพบว่าระบบรถไฟและภาษีของรัฐเกี่ยวกับทางหลวง รถไฟ และรถยนต์ รวมทั้งน้ำมัน ได้กลายมาเป็นส่วนประกอบของระบบที่เรามุ่งศึกษาเพิ่มขึ้นอีกด้วย การศึกษาในปัญหาใดจะได้ผลดีเต็มที่ก็ต่อเมื่อผู้ศึกษารู้จักจัดขอบเขตของระบบที่ตนมุ่งศึกษาให้พอดีกับปัญหาที่ตั้งไว้ และด้วยเหตุผลทั้งปวงดังที่กล่าวมาแล้ว เราจึงกล้ายืนยันได้ว่า ขอบเขตของระบบนั้นไม่ใช่ของแท้จริงโดยธรรมชาติ หากแต่เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อความสะดวกและความเข้าใจในการวิเคราะห์ปัญหาที่ตนมุ่งศึกษาเป็นสิ่งสำคัญ

การกระทำใด ๆ ที่สิ่งแวดล้อมทำต่อหรือก่อให้เกิดผลกับระบบ ย่อมถือได้ว่าเป็นต้นเหตุ (cause) หรือเป็นสิ่งที่ใส่ลงไป (input) ในระบบ และในทำนองเดียวกัน การแสดงผลใด ๆ ออกมาจากระบบภายหลังจากนั้น ย่อมถือได้ว่าเป็นผล (effect or output) ของการทำงานของระบบนั้น ส่วนการที่ส่วนต่าง ๆ (components) ภายในระบบกระทำและแสดงผลต่อกันและกันนั้น เราถือว่าเป็นเรื่องของ “สัมพันธภาพในหน้าที่” (functional relation) ซึ่งเกิดขึ้นภายในระบบแน่นอน “สัมพันธภาพในหน้าที่” ย่อมส่งผลออกมาเป็นผลลัพธ์ที่

ระบบกระทำต่อสิ่งแวดล้อมอีกทีหนึ่ง ด้วยเหตุนี้เราจึงอาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ตัวเหตุหรือสิ่งที่สิ่งแวดล้อมบ่อนกลับเข้าสู่ระบบ และตัวผลหรือสิ่งที่ระบบบ่อนกลับออกไปสู่สิ่งแวดล้อมนั้นก็คือ “สัมพันธภาพในหน้าที่” ระหว่างระบบกับสิ่งแวดล้อมหรือระบบที่ใหญ่กว่านั่นเอง ภายในห้องที่อุณหภูมิถูกควบคุมโดยเครื่องเทอร์โมสแตท สัมพันธภาพระหว่างอุณหภูมิของตัวเทอร์โมสแตทและเครื่องทำความร้อน (furnace) ย่อมถือว่าเป็นส่วนประกอบของระบบที่มีสัมพันธภาพในหน้าที่ต่อกัน แต่การที่ความร้อนผ่านเข้าหรือผ่านออกจากห้องย่อมถือได้ว่าเป็นตัวเหตุและตัวแสดงผลของระบบ ซึ่งเป็นการแสดงสัมพันธภาพในหน้าที่ระหว่างระบบกับสิ่งแวดล้อม ถ้าเรามองเล็กน้อยไปอีกเราก็จะพบว่าภายในระบบควบคุมอุณหภูมิดังกล่าวยังมีระบบย่อยอยู่อีก อาทิ ตัวเครื่องทำความร้อน (furnace) ก็มีระบบภายในของมันเอง มีส่วนประกอบต่าง ๆ ซึ่งทำหน้าที่ควบคุมประสานงานซึ่งกันและกันโดยไม่เกี่ยวกับระบบควบคุมอุณหภูมิ (ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งแวดล้อมของระบบเครื่องทำความร้อน) เท่าไรเลย ต้นเหตุหรือสิ่งที่ระบบควบคุมอุณหภูมิกระทำต่อระบบทำความร้อนก็คือการเปิดสวิตช์ ซึ่งจะทำให้มีการผลิตความร้อนออกมาเป็นตัวแสดงผลส่งให้แก่สิ่งแวดล้อมด้วยการเพิ่มอุณหภูมิในห้องให้สูงขึ้น เช่นนี้เป็นต้น

ลักษณะการทำงานภายในระบบไซเบอร์เนติก โดยเฉพาะตัวเลือกสรรหรือตัวจัดการ (governor) นั้นมันจะมีการกำหนดจุดสมดุลหรือระดับที่ต้องการมาจากสิ่งที่อยู่ภายนอกระบบเสมอ อย่างเช่น กรณีของระบบเทอร์โมสแตทที่ทำหน้าที่ควบคุมอุณหภูมิให้อยู่ในระดับพอที่ สมมติว่า ๗๐°F . การกำหนดระดับอุณหภูมิ ๗๐°F . นี้มิได้กระทำมาจากภายในระบบควบคุมอุณหภูมิเอง หากแต่ถูกกระทำโดยมนุษย์ซึ่งมีความรู้สึกร้อนหนาวของตนเองเป็นเครื่องวัดว่าอุณหภูมิขนาดไหนจึงจะอยู่ได้อย่างสบาย โดยไม่รู้สึกร้อนหรือหนาวเกินไปหรือไม่กรณีตัวเลือกสรรหรือตัวกำหนดระดับอุณหภูมิปกติ (ระดับสมดุล) ภายในร่างกายของมนุษย์เรา ที่กำหนดว่าตามปกติแล้ว อุณหภูมิภายในร่างกายของมนุษย์จะอยู่ในระดับประมาณ ๙๘.๖°F . เสมอ การกำหนดอุณหภูมิภายในร่างกายมนุษย์เช่นนี้ก็มิได้กระทำลงไปโดยส่วนประกอบต่าง ๆ ของระบบชีวภาพของคน หากแต่ว่าได้ถูกกำหนดมาโดยระบบวิวัฒนาการทางร่างกายซึ่งเป็นระบบครอบคลุมระบบชีวภาพทั้งหมดเอาไว้อีกทีหนึ่ง ระบบศีลธรรมของแต่ละสังคมก็เหมือนกัน มิได้กำหนดมาจากภายในส่วนประกอบของระบบเองว่าพฤติกรรมอย่างไรนั้นถูกต้องและอย่างไรนั้นเรียกว่าผิดทำนองคลองธรรม ความถูกต้องหรือผิดศีลธรรมจะถูกกำหนดโดยระบบวัฒนธรรมของแต่ละสังคม ซึ่งเป็นระบบที่ใหญ่กว่าระบบศีลธรรม ด้วยเหตุนี้เราจึงอาจสรุปได้ว่า ระบบไซเบอร์เนติกนั้น ตัวเลือกสรรหรือตัวจัดการ

จะถูกกำหนดระดับสมมูลมาให้จากภายนอกหรือจากสิ่งแวดล้อมของระบบ เพื่อทำหน้าที่ให้เป็นเครื่องวัด (parameter) ประสิทธิภาพในการทำงานของระบบ

ระบบกับการเรียนรู้ (System and Learning)

การเรียนรู้ตามความเข้าใจของคนทั่วไป ย่อมหมายถึงการรับเอาข่าวสารใหม่ ๆ (new information) เข้ามา และเรามักจะถือกันว่าเฉพาะสิ่งมีชีวิตระดับสูงเท่านั้นจึงจะมีความสามารถในการเรียนรู้ในระดับที่สามารถเปลี่ยนแปลง หรือปรับปรุงระบบกระทำการของตนให้เหมาะสมหรือเข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ อย่างไรก็ตาม สำหรับนักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ การเรียนรู้อาจหมายถึงการที่ระบบแสดงปฏิกิริยาเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากสิ่งที่ใส่เข้าไปในระบบ (input) เปลี่ยนแปลงไปด้วยก็ได้ ดังนั้น โดยความหมายอย่างกว้าง การเรียนรู้ก็อาจมีอยู่ได้กับระบบของสิ่งไม่มีชีวิต แต่ในที่นี้ผู้เขียนมีความพอใจที่จะจำกัดขอบเขตของการเรียนรู้ให้อยู่แต่เฉพาะในอาณาจักรของระบบของสิ่งมีชีวิตและระบบที่สิ่งมีชีวิตเป็นส่วนประกอบด้วย (อาทิ ระบบสังคม วัฒนธรรม เป็นต้น) เท่านั้น ระบบเครื่องจักรกลต่างๆ ถือว่าเป็นระบบที่ไม่มีการเรียนรู้ แม้ว่าจะเป็นระบบแบบไซเบอร์เนติกก็ตาม

ในระบบกระทำการของมนุษย์ซึ่งเป็นระบบที่มีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา นั้น อาจประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ มากกว่าหนึ่งคนได้เสมอ อย่างเช่น ในการสงคราม ตัวรับรู้ (detector) อาจได้แก่หน่วยสอดแนมหรือฝ่ายสืบราชการลับ ผู้ซึ่งคอยส่งข่าวความเคลื่อนไหวหรือการปฏิบัติการต่างๆ ของฝ่ายศัตรูให้แก่ฝ่ายตน ข่าวสารต่างๆ ที่ฝ่ายสืบราชการลับส่งมาก็จะถูกถ่ายทอดไปยังแม่ทัพ หรือผู้บัญชาการทหารที่มีอำนาจตัดสินใจสั่งให้ดำเนินการต่างๆ ได้ ด้วยเหตุนี้ แม่ทัพหรือผู้บัญชาการทหารในกรณีนี้จึงเท่ากับทำหน้าที่เป็นตัวเลือกสรร (selector) ของระบบ โดยจะเป็นผู้กำหนดว่าควรจะทำปฏิบัติการอย่างไรลงไปตามข่าวสารที่ได้รับมาและตามจุดมุ่งหมายทางยุทธวิธี คำสั่งให้ปฏิบัติการของแม่ทัพก็จะถูกส่งไปให้เหล่าทหารผู้ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นฝ่ายปฏิบัติการหรือเป็นตัวแสดงผล (effector) ตามปกติแล้ว เราถือว่าระบบไซเบอร์เนติก ได้ปฏิบัติการครบรอบวงจรหนึ่ง เมื่อตัวรับรู้ของระบบได้รับข่าวของการปฏิบัติหน้าที่ของตัวแสดงผล แล้วส่งรายงานให้ตัวเลือกสรรทราบเพื่อจะได้พิจารณาดำเนินการต่อไป

เป็นที่ยอมรับกันในบรรดานักวิเคราะห์ระบบทั้งหลายแล้วว่า ระบบเรียนรู้กับระบบที่ไม่มีความสามารถในการเรียนรู้ นั้น มีความแตกต่างกันอย่างมากในความอยู่รอดของแต่ละระบบ ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่าในระบบเทอร์โมสแตท (ระบบไม่มีความสามารถในการเรียนรู้) ลักษณะการทำงานของระบบแสดงให้เห็นถึงขอบเขตจำกัดในความสามารถที่จะอยู่รอด คือ สามารถ

ปฏิบัติงานได้เฉพาะในสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปไม่รุนแรงนักเท่านั้น ถ้าหากสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงมากเกินไปแล้วระบบอาจเสีย อย่างเช่น อุณหภูมิภายนอกลดต่ำมากเกินไปจนเครื่องผลิตความร้อนผลิตอุณหภูมิได้ไม่พอระดับที่ต้องการ อาจทำให้เครื่องเสียได้เมื่อเป็นเช่นนี้ระบบก็หยุดทำงาน แต่สำหรับระบบเรียนรู้ เราจะเห็นว่า กลไกของระบบมีความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในระดับที่สูงกว่า อีกนัยหนึ่งก็คือว่า ระบบแบบนี้มีความยืดหยุ่นมากกว่า โอกาสในการอยู่รอดจึงมีมากกว่า กล่าวกันว่าในบรรดากระบวนเรียนรู้ด้วยกันแล้ว มนุษย์เป็นระบบที่มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ได้อย่างวิเศษที่สุด ดังนั้นมนุษย์จึงมีปรากฏอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของโลก ถึงแม้ว่าจะมีดินฟ้าอากาศและอุณหภูมิแตกต่างกันมากมายเพียงไรก็ตาม

สังคมมนุษย์ในฐานะที่เป็นระบบกระทำการที่มีความสามารถในการเรียนรู้ระบบหนึ่ง จึงเป็นระบบที่มีโอกาสในการอยู่รอดในระดับสูง ดังเราจะเห็นว่าสังคมเวียดนามซึ่งมีการรบราฆ่าฟันกันอย่างยาวนานใหญ่มาเป็นเวลานานสิบ ๆ ปี ก็ยังสามารถยืนหยัดอยู่ได้ แม้ว่าจะไม่สมบูรณ์เหมือนสังคมบางสังคมก็ตาม หรืออย่างสังคมชาวเขาเผ่าต่าง ๆ แม้ว่าจะระบบวิชาการ (technological system) จะล้าหลังมาก ก็ยังสามารถดำรงภาวะของความเป็นสังคมอยู่ได้ ดังนั้น ปัญหาของระบบสังคมที่สำคัญในปัจจุบันจึงไม่ใช่ปัญหาของความอยู่รอดของแต่ละสังคม หากแต่เป็นปัญหาเรื่องของการอุดมสมบูรณ์หรือเรื่องความเจริญก้าวหน้าของสังคมต่างหากที่เรามุ่งพิจารณาศึกษา นักสังคมศาสตร์สมัยใหม่มักจะสนใจถามปัญหาเรื่องนี้มากกว่าเรื่องอื่น ๆ อาทิ ทำไมบางสังคมจึงมีความก้าวหน้าในทางวิชาการในระดับสูง ในเมื่อสังคมอีกหลาย ๆ สังคมยังถูกเรียกว่าเป็น “สังคมด้อยพัฒนา” อะไรคือองค์ประกอบสำคัญของความพัฒนา เราจะสร้างสิ่งเหล่านี้ให้เกิดขึ้นในประเทศหรือสังคมด้อยพัฒนาได้หรือไม่ ?

การตอบปัญหาต่างๆ เหล่านี้มีใช้สิ่งที่จะทำได้ง่าย ๆ โดยปราศจากข้อโต้แย้ง ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า โดยทั่วไปแล้ว นักสังคมศาสตร์ส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจถึงการทำงานของระบบสังคมอย่างเพียงพอประการหนึ่ง และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือว่า สังคมเป็นระบบที่มีความเคลื่อนไหวและมีการปรับปรุงตัวเองอยู่ในระดับสูง ทั้งเป็นระบบขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยระบบย่อยมากมาย นอกจากนั้นยังมีส่วนประกอบต่างๆ (components) ที่มีลักษณะสลับซับซ้อนอยู่ในตัวเป็นอันมากอีกด้วย ส่วนประกอบที่สำคัญของระบบสังคมก็ได้แก่ สมาชิกของสังคมหรือคนซึ่งมีทั้งจิตใจ (psychological system) และร่างกาย (physical or biological system) ระบบวัฒนธรรม (cultural system) ซึ่งยังแยกออกได้เป็นระบบย่อย (subsystems) อีกมากมาย อาทิ ระบบครอบครัวและญาติ (family & kinship system) ระบบเศรษฐกิจ

(economic system) เป็นต้น (รายละเอียดของระบบย่อยต่างๆ ของสังคมมีพรรณนาไว้แล้วในบทที่ ๒) แม้ว่าสังคมจะเป็นระบบขนาดใหญ่ มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและมีความสลับซับซ้อนมากเพียงไรก็ตาม ผู้เขียนก็ยังมีความเชื่อมั่นว่าการใช้ระบบวิเคราะห์โดยการพยายามสร้างตัวแบบขึ้นมาวิเคราะห์การทำหน้าที่และโครงสร้างต่างๆ ของสังคมเป็นวิธีการศึกษาสังคมที่จะทำให้เราเข้าใจภาวะการทำงานของสังคมได้ดีที่สุดวิธีหนึ่ง แต่ถ้าเราต้องการทราบความเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามระยะเวลาที่ผ่านมาแล้ว ก็ควรใช้แนวคิดแบบวิวัฒนาการเข้ามาจับโดยอาศัยหลักฐานต่างๆ ทางประวัติศาสตร์เป็นเครื่องช่วย ก็จะทำให้เราเข้าใจสังคมมนุษย์ได้ดีขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบัน ความรู้ที่ถูกต้องเหล่านี้ย่อมจะช่วยให้เราพยากรณ์อนาคตหรือช่วยกำหนดนโยบายของนักบริหารสังคมในอนาคต ให้ใกล้เคียงความจริงได้มากที่สุด

ในบทต่อไปนี้ผู้เขียนจะพยายามเสนอตัวแบบวิเคราะห์สังคมไทยตามที่นักศึกษาสังคมไทยได้เคยเสนอมา พร้อมทั้งความคิดเห็นหรือคำวิจารณ์ของผู้เขียนเองด้วย

บทที่ ๔

นักสังคมศาสตร์ศึกษาสังคมไทย

นักสังคมศาสตร์จำนวนไม่น้อยทั้งที่เป็นชาวตะวันตกและชาวตะวันออกได้ทำการศึกษาสังคมไทยในแง่มุมต่าง ๆ ในจำนวนนี้มีทั้งนักประวัติศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ นักรัฐศาสตร์ นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยา โดยที่ผลงานของนักประวัติศาสตร์ส่วนมากมักจะเป็นการศึกษาแบบพรรณนาความและจำกัดอยู่เฉพาะช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่งเป็นสำคัญ ผู้เขียนจึงจะไม่นำมาพิจารณาวิพากษ์วิจารณ์ไว้ ณ ที่นี้ เพราะถือว่าการศึกษาแบบพรรณนาความ ไม่มีอำนาจในการอธิบาย (explanatory power) ถึงการทำหน้าที่ ความคงอยู่ และความเปลี่ยนแปลงของสังคมแต่อย่างใด การศึกษาแบบนี้จึงมีคุณค่าเฉพาะแต่เพียงการเสนอข้อเท็จจริงเท่านั้น แต่มีนักเศรษฐศาสตร์ นักรัฐศาสตร์ นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาบางคนได้พยายามเสนอตัวแบบ (model) สำหรับวิเคราะห์สังคมไทยขึ้นมาด้วย ผลงานของท่านเหล่านั้นเท่านั้น ที่ข้าพเจ้ามุ่งจะนำเอามาเสนอและวิพากษ์วิจารณ์อย่างละเอียดพอสมควรในบทนี้

ในบรรดาตัวแบบทั้งหลายที่นักสังคมศาสตร์ได้เสนอมาแล้วทั้งหมดในการศึกษาสังคมไทยนั้น ตามความเห็นของข้าพเจ้า พอจะแบ่งแยกออกได้เป็นประเภทใหญ่ ๆ เพียง ๕ ประเภทเท่านั้นคือ ๑) ตัวแบบทางเศรษฐกิจ (Economic Model) ๒) ตัวแบบที่โน้มเอียงไปทางต้านวิวัฒนาการ (Limited Evolutionary Model) ๓) ตัวแบบอิทธิพลของประวัติศาสตร์ (Historical Oriented Model) ๔) ตัวแบบทางค่านิยมโครงสร้าง (Structural Model) และ ๕) ตัวแบบทางค่านิยมบุคลิกภาพและจิตใจ (Personality - Psychological Model) ต่อไปนี้เราจะมาพิจารณาตัวแบบต่าง ๆ เหล่านี้โดยละเอียดต่อไป

๑. ตัวแบบทางเศรษฐกิจ (Economic Model)

นักเศรษฐศาสตร์ได้พากันแบ่งสังคมต่าง ๆ ในโลกออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ ๆ โดยถือเอาปัจจัยต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องวัดหรือเป็นตัวกำหนดที่สำคัญ ในบรรดาปัจจัยทางเศรษฐกิจต่าง ๆ เหล่านี้ ผลที่สุ่มมักจะมาลงเอยเอาที่จำนวนรายได้ต่อหัวต่อปี (per capita income) ของประชากรของแต่ละสังคม รายได้ต่อหัวต่อปีของประชากรนี้มีใช้รายได้จริง ๆ ที่ประชากรแต่ละคนได้รับ หากแต่เป็นรายได้ถัวเฉลี่ย ซึ่งได้มาจากการคำนวณทางสถิติที่

สลัซซ์ชอน (และยากที่จะทดสอบได้แน่นอนว่าถูกต้องจริงหรือไม่) จากการคำนวณหารายได้ต่อหัวต่อปีเช่นนี้ นักเศรษฐศาสตร์ก็สามารถแบ่งแยกสังคมต่างๆ ในโลกออกได้เป็น ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ ๑) สังคมที่เศรษฐกิจพัฒนาแล้ว (Economically Advanced Societies) มีรายได้ของประชากรต่อหัวต่อปีสูงที่สุด ๒) สังคมที่ภาวะเศรษฐกิจอยู่ในฐานะปานกลาง คือ ราษฎรมีรายได้ต่อหัวต่อปีอยู่ในระดับที่ไม่สูงมากแต่ก็ไม่ต่ำมาก และ ๓) สังคมที่ภาวะเศรษฐกิจยังค้อยพัฒนา หรือเรียกแบบใหม่ เพื่อเอาใจผู้คนของสังคมเหล่านั้นให้ไพเราะหน่อยว่า “สังคมที่เศรษฐกิจกำลังพัฒนา” (Economically Developing Societies) สังคมประเภทนี้เป็นสังคมที่ราษฎรมีรายได้ต่อหัวต่อปีต่ำและค่อนข้างต่ำมาก สังคมส่วนใหญ่ในโลกตกอยู่ภายใต้ข้อที่ ๓ นี้ คือว่าเป็นสังคมที่ภาวะเศรษฐกิจค้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา ประเทศไทยเราก็เป็นสังคมแบบนี้เช่นกัน

เมื่อพบว่า สังคมส่วนใหญ่ในโลกตกอยู่ในภาวะของความค้อยพัฒนา นักเศรษฐกิจก็พยายามที่จะหาเหตุผลต่าง ๆ มาอธิบายว่า เป็นเพราะเหตุใดสังคมเหล่านี้จึงค้อยพัฒนาหรือพัฒนาไปอย่างเชื่องช้า แม้ว่านักเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่จะจำกัดเหตุผลการอธิบายอยู่เฉพาะปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจก็ตาม แต่ก็มีนักเศรษฐศาสตร์บางคนที่มองเลยไปถึงปัจจัยทางด้านสังคมและจิตใจด้วยก็มี นักเศรษฐศาสตร์เหล่านี้มี อาทิ อัลเบิร์ต โอ. เฮิร์ชแมน (Albert O. Hirschman, *The Strategy of Economic Development*. A Yale Paperback, 1961) และอีเวอร์เรทท์ อี. เฮเกน (Everett E. Hagen, *On the Theory of Social Change*. Homewood, Ill. Dorsey Press, 1962) เป็นต้น

สำหรับสังคมไทยเรานั้นมีนักเศรษฐศาสตร์ท่านหนึ่ง ซึ่งพยายามหาเหตุผลมาอธิบายว่าทำไมประเทศไทยจึงยังคงเป็นประเทศค้อยพัฒนาอยู่ ทั้งๆ ที่มีองค์ประกอบทางเศรษฐกิจหลายประการ อันเป็นการได้เปรียบในเมื่อเปรียบเทียบกับบางสังคมในเอเชียด้วยกัน โดยเฉพาะญี่ปุ่น นักเศรษฐศาสตร์ผู้นี้ คือ อีไลเซอร์ บี. อายาล (Eliezer B. Ayal) ผู้ซึ่งยอมรับว่าองค์ประกอบทางด้านเศรษฐกิจแต่อย่างเดียวไม่สามารถที่จะอธิบายได้อย่างเพียงพอว่าทำไมเศรษฐกิจของบางสังคมจึงพัฒนา แต่เศรษฐกิจของอีกหลาย ๆ สังคมไม่พัฒนา อายาลมีความเห็นว่า “การที่จะเข้าใจได้อย่างเต็มที่ถึงสาเหตุและขบวนการของการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นต้องการความร่วมมือในวิชาการสาขาต่าง ๆ (interdisciplinary cooperation) ซึ่งเป็นที่หวังว่า จะนำไปสู่ทฤษฎีความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ลึกซึ้งได้” (*Journal of Social Issue*, Vol. 19, No. 1, Jan. 1963, p. 35 —แปลโดยผู้เขียน)

ตัวแบบซึ่งมุ่งอธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของสังคมไทยที่ผู้เขียนจะพิจารณาต่อไปนี้ จึงเป็นตัวอย่างตามข้อเสนอของอายาลเป็นสำคัญ หรือเราอาจจะเรียกสั้น ๆ ว่าเป็นตัวแบบ

ของอयाล (Ayal's Model) ก็ได้ อयाลก็เช่นเดียวกับนักสังคมศาสตร์อีกหลาย ๆ ท่านที่ ชอบเปรียบเทียบประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น โดยอयाลให้เหตุผลว่าเป็นการเปรียบเทียบ ที่มีส่วนที่หลายประการ ประการแรกก็คือว่า ไทยกับญี่ปุ่นเปิดประตูประเทศเข้าสู่วัฒนธรรมตะวันตกในระยะเวลาใกล้เคียงกัน และลักษณะของการติดต่อกับประเทศตะวันตกก็ คล้ายคลึงกันด้วย (คือไม่ได้ตกเป็นอาณานิคมของประเทศตะวันตกด้วยกัน) ประเทศทั้งสองจึงยังคงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวตะวันออกไว้ได้มาก เปรียบเทียบกับสังคมที่เป็นคริสเตียนตะวันตก (แต่ข้อนี้อयाลไม่ได้ระบุว่าวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น ถึงแม้ว่าจะเป็นวัฒนธรรมตะวันออกด้วยกัน ก็แตกต่างกันมากทีเดียว) โดยอयाลย้ำแต่เพียงว่าประเทศทั้งสองสามารถรักษาเอกราชทางการเมืองไว้ได้ตลอดมา ประเทศทั้งสองมีวัฒนธรรมใหญ่เพียงวัฒนธรรมเดียวภายในประเทศ (homogeneous culture) มีความรู้สึกถึงเอกลักษณ์แห่งชาติของตนอย่างเต็มที่ (awareness of national identity) มีระบบการปกครอง โดยรัฐบาลกลางที่มีอำนาจมาก และผู้ปกครองประเทศทั้งสองต่างก็รู้สึกได้คล้ายคลึงกันว่า ความอยู่รอดของชาติตนนั้นขึ้นอยู่กับการศึกษาการของฝ่ายตะวันตก นอกจากนี้ อयाลยังเห็นต่อไปอีกว่า แม้แต่องค์ประกอบทางเศรษฐกิจโดยตรงไทยและญี่ปุ่นก็มี เหมือนกันอย่างมาก คือว่า ทั้งสองประเทศมีสินค้าหลักที่ส่งออกไปจำหน่ายต่างประเทศ เพื่อหารายได้เข้าประเทศ ในระยะที่เริ่มเปิดประเทศเข้ารับวัฒนธรรมตะวันตกใหม่ ๆ แบบ เดียวกัน (คือ ญี่ปุ่นมีสินค้าไหม และไทยมีสินค้าข้าว) ด้วยเหตุผลต่าง ๆ เหล่านี้ อयाล จึงยกเอากรณีของประเทศไทยไปเปรียบเทียบกับประเทศญี่ปุ่น ว่าทำไมปัจจุบันประเทศ ญี่ปุ่นจึงมีอัตราการพัฒนาเศรษฐกิจที่สูงสุดในเอเชีย แต่ประเทศไทยซึ่งควรจะพัฒนาไป ใกล้เคียงกับญี่ปุ่น กลับยังคงอยู่ในภาวะด้อยพัฒนาอย่างชัดเจน

อयाลเชื่อว่าสาเหตุแห่งความแตกต่างของการพัฒนาเศรษฐกิจระหว่างไทยกับญี่ปุ่นนั้น คือ ระบบค่านิยม (value system) ซึ่งแต่ละสังคมมีอยู่แตกต่างกันเป็นสำคัญ ในการนี้เขา ได้เสนอว่า การพัฒนาทางเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นได้ ระบบค่านิยมของสังคมจะต้องทำหน้าที่ จำเป็นสองประการ คือ ประการแรก ระบบค่านิยมจะต้องกำหนดจุดหมายปลายทาง (goals) ไม่ว่าจะ เป็นในค่านิยมสาธารณะ (public) หรือในค่านิยมเอกชน (private) ก็ตาม เพื่อที่จะ สามารถทำให้การเพิ่มผลผลิตเป็นไปได้อย่างสะดวก จุดหมายปลายทางขั้นสุดท้าย (ultimate goals) ของสังคมอาจจะ เป็นเรื่องของเศรษฐกิจหรือไม่ก็ได้ แต่กิจกรรมทางเศรษฐกิจ (economic activities) จะต้องเป็นตัวปูพื้นฐานหรือเป็นหนทางนำไปสู่จุดหมายปลายทาง นั้น ประการที่สอง ระบบค่านิยมต้องส่งเสริมหรือรวมเอาวิธีการต่าง ๆ ที่จะทำใหบรรลุจุด หมายปลายทางนั้นเข้าไว้ด้วยกัน ระดับแห่งความเข้าใจใกล้เคียงจุดหมายปลายทางที่กำหนดไว้อาจ

แตกต่างกันสืบเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน อย่างเช่น สภาพทางด้านวัตถุ สถาบันต่าง ๆ และความรู้หรือวิชาการต่าง ๆ ที่มีอยู่ในขณะนั้น เป็นต้น ถ้าปราศจากระบบค่านิยมที่เหมาะสมแล้ว ย่อมเห็นว่าสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ แม้จะมีอยู่อย่างดีเพียงไรก็ไม่อาจทำให้สังคมนั้นพัฒนา (ทางด้านเศรษฐกิจ) ได้ ด้วยเหตุนี้ ระบบค่านิยมที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น (necessary condition) สำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจ แม้ว่ามันจะมีใช้สภาพการณ์ที่เพียงพอ (sufficient condition)

อะไรคือระบบค่านิยม? เราอาจตั้งปัญหาเบื้องต้นถามยอล ในเรื่องนี้ ยอลพยายามที่จะแยกแยะระบบค่านิยมออกเป็นส่วนประกอบ (components) ต่าง ๆ ที่สำคัญก็ได้แก่คำสอนทางศาสนาและจริยธรรม (religious and ethical system) ยอลบอกว่าลักษณะต่าง ๆ ของระบบค่านิยมจะมีปรากฏอยู่อย่างชัดเจนและเห็นได้ง่ายมากจากศาสนาสำคัญและขบวนการทางจริยธรรมของสังคม ด้วยแนวคิดดังนี้ ยอลก็ได้ทำการเปรียบเทียบค่านิยมไทยกับญี่ปุ่น เพื่อแสดงให้เห็นว่าระบบค่านิยมไทยมีอะไรบางอย่างที่ไม่ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ และระบบค่านิยมของญี่ปุ่นมีอะไรบางอย่างที่ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยที่หนังสือเล่มนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับสังคมไทยโดยเฉพาะ ผู้เขียนจึงจะกล่าวถึงแต่ระบบค่านิยมของสังคมไทยเป็นสำคัญ ระบบค่านิยมของสังคมญี่ปุ่นจะกล่าวถึงก็ โดยความจำเป็นเพื่อให้เข้าใจสภาพของสังคมไทยดีขึ้นเท่านั้น

สำหรับประเทศไทยนั้น ยอลเห็นว่าระบบค่านิยมของไทยไม่สามารถจะแยกออกได้จากศาสนาพุทธลัทธิเถรวาทหรือหินยาน ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติเรา ลักษณะต่าง ๆ ของระบบค่านิยมไทยจึงอาจศึกษาได้จากคำสอนทางพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ ยอลจึงกล่าวว่าระบบค่านิยมของไทยจึงมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ค่านิยมส่วนบุคคล (personal values) แตกต่างจากระบบค่านิยมของญี่ปุ่นที่เน้นหนักไปทางด้านค่านิยมทางการเมือง (political values) การที่ระบบค่านิยมของไทยเน้นหนักคุณค่าของบุคคล ก็สืบเนื่องมาจากคำสอนทางพุทธศาสนานั้นเอง คำสอนที่ว่าคนทุกคนมีกรรมเป็นของตนเอง ด้วยเหตุนี้ คนไทยจึงนิยมพึ่งตนเองและไม่ยอมผูกพันตนเอง ไม่ว่าจะด้วยอารมณ์หรือด้วยสาเหตุอื่นใดก็ตามกับบุคคลอื่นมากนัก นี่คือการสำคัญประการหนึ่งของระบบค่านิยมไทย ยอล (อ้างจากข้อเขียนของหลวงสุริยพงษ์) ว่า คนไทยมีความพอใจต่อสิ่งที่ตนหามาได้ คนไทยไม่ชอบต่อต้านผู้มีอำนาจ คนไทยทำงานเพื่อความสุขส่วนตัวมากกว่าทำเพื่อประโยชน์ทางวัตถุ นอกจากนั้นความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด มีหวังจะเกิดในชาติหน้า เป็นเหตุสำคัญให้คนไทยส่วนมากชอบใช้จ่ายเงินทองเพื่อการทำบุญทำทาน (merit making) ความวางเฉย (อุเบกขา) และการแสวงหาความสุขก็เป็นสาระสำคัญส่วนหนึ่งของระบบค่านิยมไทย

โดยสรุป อยาลกล่าวว่า ลักษณะทางจิตของคนไทยซึ่งแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมเด่นๆ หลายๆ อย่างนั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากคำสั่งสอนทางตันพุทธศาสนานิกายเถรวาทเป็นสำคัญ ระบบค่านิยมไทยเน้นความสำคัญของคุณค่าของคนแต่ละคน ซึ่งเป็นการนำไปสู่ลัทธิปัจเจกชนนิยม (individualism) คนไทยไม่มีใครผูกพันตนเองกับจุดหมายปลายทางของสังคม แม้ว่าสถานภาพของบุคคลจะถูกกำหนดโดยผลการทำงานหรือความสำเร็จมากกว่าโดยฐานะตามกำเนิดก็ตาม แต่ความสำเร็จก็ถูกมองไปในแง่ของความสามารถที่จะเอาคนอื่นมาไว้ใช้ตนมากกว่าที่จะเป็นความสำเร็จอันนำไปสู่ความเจริญงอกงามทางค่านิยมหรือที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยแท้จริง ด้วยเหตุนี้ อยาลจึงสรุปในที่สุดว่า การที่คนไทยให้ความสำคัญอย่างใหญ่หลวงต่อบุคคลแต่ละคนหรือลัทธิปัจเจกชน ซึ่งมีปรากฏอยู่ในระบบค่านิยมของไทยนั้น เป็นผลร้ายหรือเป็นตัวบ่อนทำลายความเจริญก้าวหน้าหรือพัฒนาการทางเศรษฐกิจของไทย ทำให้ประเทศไทยคงเป็นประเทศค้อยพัฒนาอยู่จนทุกวันนี้

สำหรับประเทศญี่ปุ่นนั้น อยาลเห็นว่า สาระสำคัญของระบบค่านิยมอยู่ที่การกระทำหน้าที่ต่าง ๆ ตามข้อผูกพันที่แต่ละคนมีอยู่กับสถานภาพทางชนชั้นของตนอย่างเต็มที่ พยายามแสวงหาความรู้และมีมือตามทางหน้าที่ของตนเพื่อความเป็นเลิศในทางวิชาชีพและวิชาการ ความขยันขันแข็งในการทำหน้าที่ถือเป็นสิ่งมีค่าสูง คนญี่ปุ่นไม่สนใจต่อพิธีกรรมทางศาสนาและคำอธิบายลึกลับซับซ้อน (metaphysical and doctrinal aspects of religion) มากนัก แต่มุ่งสนใจใช้ศาสนาเพื่อวัตถุประสงค์ในทางการเมืองมากกว่า ด้วยเหตุนี้ ค่านิยมทางการเมืองจึงเป็นจุดศูนย์กลางของระบบค่านิยมของญี่ปุ่น (แต่จุดศูนย์กลางของระบบค่านิยมไทยอยู่ที่ค่านิยมส่วนบุคคล) ด้วยเหตุนี้เศรษฐกิจญี่ปุ่นจึงพัฒนาไปไกลกว่าของไทยมาก เพราะคนญี่ปุ่นมีพฤติกรรมมุ่งสร้าง "ชาติ" ญี่ปุ่น มิใช่เพื่อผู้ยิ่งใหญ่คนใดคนหนึ่งเท่านั้น

ตามทรรศนะของผู้เขียน ตัวแบบของอียาลดูเหมือนจะมุ่งอธิบายว่าในสังคมหนึ่ง ๆ จะมีระบบค่านิยมแตกต่างกันออกไป ระบบค่านิยมส่วนใหญ่จะเป็นผลสืบเนื่องมาจากศาสนาและคำสั่งสอนทางจริยธรรมของแต่ละสังคม ระบบค่านิยมจะมีจุดศูนย์กลางหรือหัวใจของระบบอยู่ระบบละหนึ่งอย่าง อย่างเช่น จุดศูนย์กลางของระบบค่านิยมของไทยอยู่ที่คุณค่าส่วนบุคคลหรือลัทธิปัจเจกชนนิยม แต่ของญี่ปุ่นอยู่ที่ค่านิยมทางการเมือง การให้ค่านิยมส่วนบุคคลสูงมากเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของสังคมไม่พัฒนาไปเท่าที่ควร แม้ว่าจะมีสาระแห่งความจริงไม่น้อยในตัวแบบของอียาล ผู้เขียนก็ยังเห็นว่า คำอธิบายของอียาลในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นคำอธิบายที่ง่ายเกินไปและไม่ลึกซึ้งพอ ไม่แตกต่างไปจากแนวความคิดที่ รัท เบเนดิก (Ruth Benedict) ได้เสนอไว้ในหนังสือเรื่อง *Patterns of Culture* ซึ่งได้ตีพิมพ์มานานประมาณครึ่งศตวรรษแล้ว เท่าใดนัก

๒. ตัวแบบวิวัฒนาการอย่างจำกัด (Limited Evolutionary Model)

ตัวแบบนี้เป็นของศาสตราจารย์ เฟรด คัลเบิลยู ริกส์ (Fred W. Riggs) นักรัฐศาสตร์มีชื่อเสียงจากมหาวิทยาลัยอินเดียนา (Indiana University) ปัจจุบันสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยอาไวโอ ดร. ริกส์คุ้นเคยกับเมืองไทยเป็นอย่างดี เขียนหนังสือเกี่ยวกับเมืองไทยไว้หลายเล่ม ส่วนมากมักจะหนักไปทางด้านการเมืองและการปกครอง ดร. ริกส์ติดกับนักรัฐศาสตร์แบบดั้งเดิม (traditional political scientists) ที่สำคัญประการหนึ่ง คือว่า เขาพยายามศึกษาและทำความเข้าใจแนวคิดและวิชาการทางสังคมศาสตร์ท่านอื่น ๆ ด้วย ศึกษาจากข้อเขียนต่าง ๆ ของเขา เรวพอจะอนุมานได้ว่า เขาได้อ่านและพยายามจะทำความเข้าใจแนวคิดและวิธีการวิจัยทางด้านมานุษยวิทยา สังคมวิทยา และเศรษฐศาสตร์รวมอยู่ด้วย ดร. ริกส์มีความเห็นว่า ตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อที่จะทำให้เราเข้าใจหน้าที่และโครงสร้าง (function and structure) ของสังคมได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง แม้ว่า ดร. ริกส์ จะให้คำจำกัดความของคำว่า “หน้าที่และโครงสร้าง” ของสังคมค่อนข้างแคบและไม่เป็นไปตามแนวโน้มในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเท่าใดนักก็ตาม (โปรดดู “A Model for Study of Thai Society” *Thai Journal of Public Administration*. Vol. 1, No. 4, April 1961, p. 86) แต่ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่า อย่างน้อย ดร. ริกส์ก็ยอมรับว่า วิธีการศึกษาแบบโครงสร้างหน้าที่เป็นวิธีการที่จะทำให้เข้าใจสังคมได้ดีที่สุดวิธีหนึ่ง ที่นักสังคมศาสตร์น่าจะลองนำเอามาใช้ดู นอกจากนั้น ดร. ริกส์ยังเป็นนักรัฐศาสตร์รุ่นแรก ๆ ที่ยอมรับอย่างหน้าขึ้นตาบานว่าการจะเข้าใจสังคมมนุษย์ได้ตามความเป็นจริงนั้นจะต้องรู้จักดึงเอาความรู้จากสังคมศาสตร์สาขาต่าง ๆ มาประสมประสานเข้าด้วยกัน มิใช่หลับหูหลับตาหลงคิดอยู่แต่ในกรอบอันจำกัด (ที่ถูกสร้างขึ้น) โดยลักษณะวิชา (discipline) ของตัวท่านนั้นมองในแง่นี้ ผู้เขียนขอยกย่อง ดร. ริกส์ ในฐานะเป็นผู้มีความคิดริเริ่มที่ถูกต้องผู้หนึ่ง ความเป็นนักวิชาการที่แท้จริงของ ดร. ริกส์อยู่ตรงนี้

สำหรับตัวแบบของ ดร. ริกส์ ซึ่งความจริงแล้วเรียกว่า ตัวแบบปริสมา (Prismatic Model) แต่ผู้เขียนจักให้อยู่ในประเภทตัวแบบวิวัฒนาการอย่างจำกัดนั้น เป็นเพราะว่าหลังจากได้พิจารณาศึกษาแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังตัวแบบปริสมาแล้ว ก็พอจะสรุปได้ว่า ดร. ริกส์ได้ใช้แนวคิดแบบวิวัฒนาการ (evolutionary concept) เป็นพื้นฐานในการสร้างตัวแบบนี้ โดย ดร. ริกส์มองเห็นว่าสังคมมีอยู่สามแบบใหญ่ ๆ คือ สังคมแบบเกษตรกรรม (Agraria or Fused) สังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง (Prismatic or Transitional) และสังคมอุตสาหกรรม (Industria or Refracted) สังคมแบบปริสมาจึงเป็นสังคมที่อยู่ระหว่างสังคมแบบเกษตรกรรม (โบราณ) กับสังคมอุตสาหกรรม (สมัยใหม่) สังคมปริสมาอย่างแท้จริง

(ideal type of Prismatic Society) จะถูกสมมติว่าอยู่ตรงกึ่งกลางพอดีระหว่างสังคมเกษตรกรรมและสังคมอุตสาหกรรมแน่นอน ดร. ริกส์ มองเห็นว่าสังคมไทยเป็นสังคมแบบปริสมา แต่มีที่อยู่ค่อนข้างมาทางค่านเกษตรกรรมโบราณ มากกว่าทางค่านสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่

การที่ ดร. ริกส์ มองเห็นว่าภาวะของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นกระบวนการ (process) ที่ต่อเนื่องกัน โดยมีพลังจากภายนอก (exogenetic forces) และพลังจากภายใน (endogenetic forces) เป็นตัวช่วยกระตุ้นความเปลี่ยนแปลงนั้น (นักศึกษาผู้สนใจในเรื่องของ exogenetic and endogenetic forces โปรดอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก F.W. Riggs, *Prismatic Society : A Paradoxical Model and Financial Administration*, โรเนียว สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ๑๙๕๙) ย่อมถือได้ว่าเป็นการเอาแนวคิดทางด้านวิวัฒนาการมาใช้ แต่เป็นการเอามาใช้อย่างค่อนข้างจำกัด (คือ มุ่งพิจารณาเฉพาะสังคม ๓ แบบดังกล่าวเท่านั้น) ความจริงแล้ว สังคมมนุษย์มีวิวัฒนาการมาอีกมากก่อนที่จะมาถึงสังคมเกษตรกรรมโบราณ การที่ ดร. ริกส์ จำกัดการพิจารณาศึกษาอยู่เฉพาะความเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมมาสู่สังคมอุตสาหกรรม ผู้เขียนจึงขอขานนามตัวแบบของ ดร. ริกส์ ว่าเป็นตัวแบบวิวัฒนาการอย่างจำกัด แต่เพื่อความประหยัดในการเขียนและเพื่อเป็นการให้เกียรติแก่ ดร. ริกส์ ผู้ซึ่งอุตสาหะคิดชื่ออันน่าทึ่งขึ้นมาสำหรับตัวแบบของเขา ผู้เขียนจะขอใช้คำว่า “ตัวแบบปริสมา” (Prismatic Model) แทนคำว่า ตัวแบบวิวัฒนาการอย่างจำกัด ในการพิจารณารายละเอียดตัวแบบของ ดร. ริกส์ต่อไป

ตัวแบบปริสมาตามความมุ่งหมายของริกส์นั้น เป็นตัวแบบทางทฤษฎี (theoretical) ที่สร้างขึ้นมาเพื่อมุ่งอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคมที่อยู่ในภาวะเปลี่ยนแปลงหรือสังคมด้อยพัฒนา โดยพยายามที่จะให้เข้าใกล้กับความเป็นจริง (empirical image) มากที่สุด การที่ ดร. ริกส์เลือกใช้คำว่า prismatic นั้น เขามีเหตุผลอยู่ ๒ ประการ คือ ๑) ต้องการจะหลีกเลี่ยงจากการใช้คำที่มีอยู่แพร่หลายแล้ว เพราะจะทำให้คนเข้าใจไขว้เขวระหว่างความหมายของคำตามธรรมดา กับความหมายทางวิชาการ และ ๒) เขาต้องการที่จะใช้คำที่มีความหมายตรงกับแนวคิดที่เขาจะพรรณนาอย่างมากที่สุด

ตัวแบบปริสมาจึงเป็นแนวคิดที่สืบเนื่องมาจากการมองเห็นว่ามีสังคมแบบเบ็ดเสร็จ (fused) อยู่ข้างหนึ่ง กับสังคมแบบแบ่งแยกหน้าที่ตามความถนัด (refracted) อยู่อีกข้างหนึ่ง และมีสังคมแบบปริสมาอยู่ระหว่างกลาง คำว่า fused, prismatic และ refracted จึงเป็นคำที่ ดร. ริกส์ คิดขึ้นมาแทนแนวคิดที่เขามีอยู่ในใจ (theoretical terms) โดยมุ่งที่จะใช้

อธิบายพฤติกรรมทางสังคมของสังคมแบบเกษตรกรรม (Agraria) สังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง (Transitional Society) และสังคมอุตสาหกรรม (Industria) ตามลำดับ ตั้งภาพข้างล่าง

ภาพสะท้อนความจริง
Images

ตัวแบบ
Models

สังคมเกษตรกรรม
Agraria

เบ็ดเสร็จ
Fused

สังคมกำลังเปลี่ยนแปลง
Transitional Society

ปริสมา
Prismatic

สังคมอุตสาหกรรม
Industria

แบ่งแยกตามถนัด
Refracted

(จาก F.W. Riggs, *Prismatic Society : A Paradoxical Model and Financial Administration*. หน้า 2)

ดร. ริกส์ เขียนว่า “ในการสร้างตัวแบบของเราสำหรับศึกษาสังคมไทย ข้าพเจ้าจะใช้ประโยชน์จากแนวทางศึกษาแบบที่เรียกว่า “หน้าที่โครงสร้าง” (Riggs, *op. cit.*, 1961, p. 87) แล้วเขาก็เริ่มให้คำจำกัดความของคำว่า “หน้าที่” (function) และโครงสร้าง (structure) ซึ่งเป็นคำจำกัดความที่ค่อนข้างแคบตามความหมายทางสังคม-มานุษยวิทยา แต่ดูเหมือนจะเป็นที่ใช้กันอยู่แพร่หลายในทางรัฐประศาสนศาสตร์ ซึ่ง ดร. ริกส์ ค้นเคยอยู่มาก

คำว่า “หน้าที่” ตามความเข้าใจของ ดร. ริกส์ หมายถึงผลต่างๆ (consequences) ที่เกิดขึ้นจากโครงสร้างในเมื่อมันกระทบต่อระบบซึ่งเป็นส่วนโครงสร้าง (ทางสังคม) เขายกตัวอย่างเรื่อง การกระทำหน้าที่ขององค์การที่เกี่ยวข้องกับการค้าข้าวว่า ย่อมต้องมีหน้าที่อำนวยความสะดวก (facilitate) การขายข้าว การวางกฎเกณฑ์ทางด้านราคา การรักษาคุณภาพข้าว ฯลฯ (ผู้เขียนรู้สึกว่ ริกส์เข้าใจความหมายของ function อย่างเดียวกับคำว่า duty ในภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นความหมายที่แคบ สำหรับภาษาไทย ทั้งคำว่า function

และ duty เราแปลว่า “หน้าที่” ซึ่งไม่รัดกุมพอ ในทางสังคม—มานุษยวิทยา คำว่า function มีความหมายกว้างกว่าคำว่า duty แน่นนอน และมักจะรวมถึงสัมพันธ์ภาพของการทำหน้าที่ของส่วนต่าง ๆ เพื่อความคงอยู่และเจริญเติบโตของระบบมากกว่าหน้าที่ที่โต ๆ แต่ละอัน โปรตคดู อย่างเช่น S.F. Nadel, *The Theory of Social Structure*, New York, Free Press, 1967 และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง Robert K. Merton, “Manifest and Latent Functions” ใน *On Theoretical Sociology*, 1967)

สำหรับคำว่า โครงสร้างนั้น ริคกส์ หมายถึง “แบบแผนของพฤติกรรมใด ๆ ที่เกิดขึ้นซ้ำซาก (repetitive) ในสังคมหนึ่ง” ความจริงคำว่า “ที่เกิดขึ้นซ้ำซาก” ไม่จำเป็นต้องเขียนก็ได้ เพราะคำว่า “แบบแผน” (pattern) ก็คือพฤติกรรมที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่านั่นเอง โดยสาระสำคัญคำจำกัดความนี้พอจะไปกันได้กับความหมายทางคำค้นสังคม—มานุษยวิทยา แต่ก็ต้องการขยายความมากกว่าที่ริคกส์เสนอในข้อเขียนของเขา นอกจากนั้นคำจำกัดความของคำว่า “สังคม” (society) และชุมชน (community) ของเขาก็นับว่ายุ่งเหยิงไม่น้อย (โปรตจำไว้ง่าย ๆ แต่เพียงว่า ในสังคมหนึ่งอาจมีชุมชน (communities) ได้หลายชุมชน ก็พอแล้วสำหรับวัตถุประสงค์ของเรา ณ ที่นี้) อย่างไรก็ตาม เราไม่อาจวิจารณ์โดยละเอียด ณ ที่นี้ได้ นักศึกษาผู้สนใจโปรตอ่านเพิ่มเติมจากข้อเขียนของ ดร. ริคกส์ เองโดยตรงได้

สาระสำคัญของตัวแบบปริสมา ของริคกส์ ซึ่งเขาเชื่อว่าเป็นตัวแทนอันแท้จริงของสังคมที่กำลังอยู่ในภาวะเปลี่ยนแปลง (รวมทั้งสังคมไทยเราด้วย) นั้น มีอยู่ ๔ ลักษณะซึ่งจะได้นำมาพิจารณาด้วยกันโดยย่อ ดังต่อไปนี้

๑. ชุมชน (communities) มีลักษณะเป็นแบบ “พหุ-ชุมชน” (Poly-Communalism) ในเรื่องนี้ ดร. ริคกส์ พยายามจะแสดงให้เห็นถึงลักษณะอันแตกต่างกันของชุมชนในสังคม ๓ แบบ ริคกส์กล่าวว่า ในสังคมแบบเกษตรกรรมโบราณโดยทั่ว ๆ ไปอาจจะมีเพียงหนึ่ง (หรือมากกว่า) ชุมชนใหญ่ (great communities) แต่จะมี “ชุมชนเล็ก” (small communities) เป็นจำนวนมาก และชุมชนทั้งสองแบบนี้แทบจะไม่มี การติดต่อกันเลยก็ว่าได้ ด้วยเหตุนี้ เราจึงอาจศึกษาถึง “แบบธรรมเนียมอันยิ่งใหญ่” (great traditions) ของชุมชนใหญ่ได้จากวรรณคดี ศิลปะ ปรัชญา และประวัติศาสตร์ของสังคม แต่ชุมชนเล็ก ๆ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากมักจะไม่มี การกล่าวถึงทั้งในวรรณคดีและประวัติศาสตร์ของชาติ (ชุมชนใหญ่) เท่าใดนัก ด้วยเหตุนี้ ริคกส์ จึงเห็นว่าเป็นการเหมาะสมถูกต้องแล้วที่นักมานุษยวิทยาศึกษาธรรมเนียมประเพณีหรือชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนเล็ก ๆ เหล่านี้เพื่อเผยแพร่ให้โลกทราบ

ส่วนสังคมอุตสาหกรรมหรือสังคมที่มีการแบ่งแยกระบบต่าง ๆ ออกตามหน้าที่ถนัด เฉพาะอย่างเต็มที่ (refracted) แล้วนั้น ลักษณะของชุมชนกลับเป็นตรงกันข้ามกับสังคม เกษตรกรรม คือ บุคคลแทบทุกคนในสังคมมีการเคลื่อนไหว (mobilized) โดยข่าวสารแบบ สื่อมวลชน (mass communications) ด้วยเหตุนี้จึงมีการประสมประสานทางธรรมเนียม ประเพณี มีการเคลื่อนไหวเข้าสู่วัฒนธรรมใหญ่ของชาติอย่างเต็มที่ในสังคมแบบนี้ เราจึงอาจ กล่าวถึง “ชุมชนแห่งชาติ” (national community) ซึ่งมีขอบเขตพอ ๆ กับสังคมโดยส่วน รวมนั่นเอง ที่เป็นเช่นนั้นได้ก็เพราะได้มีการพัฒนาขึ้นมาซึ่งระบบสื่อสารมวลชนที่ทั่วถึงเป็น สำคัญ

แต่ลักษณะของชุมชนแห่งสังคมปริสมานั้น เรียกว่ายังอยู่ในภาวะครึ่ง ๆ กลาง ๆ มี การนำระบบสื่อสารมวลชนและระบบการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาใช้ แต่ก็ยังไม่แพร่หลาย เต็มที่ การที่บุคคลจะปั่นป่วนบันไดของสังคมขึ้นไปสู่กลุ่มผู้มีอำนาจ (elite group) ยังเป็น ไปอย่างเชื่องช้า แต่ขณะเดียวกัน การเคลื่อนไหวเคลื่อนย้ายที่ของบุคคล (แต่ไม่เปลี่ยนแปลง สถานภาพทางสังคม) ก็กลับมีมากขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏว่า มีชุมชนใหญ่เพิ่มมากขึ้น ชุมชนใหญ่ของกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคมย่อมเด่นกว่าเพื่อน นอกจากนั้นก็จะมีปรากฏมีชุมชน ใหญ่กลุ่มต่อต้านผู้มีอำนาจ (counter-elites) ขึ้นมาอีก กลุ่มนี้ อาจเรียกว่าชุมชน “นอกกรีต” (deviant) ผู้มีปัญญาบางคนพบว่าตนไม่อาจเข้าไปเป็นสมาชิกของกลุ่มผู้มีอำนาจได้ก็เกิด ปฏิกริยาต่อต้านในลักษณะต่าง ๆ นับตั้งแต่การแสดงความเฉื่อยชา (apathy) และไม่ให้ความร่วมมือเรื่อยไปจนถึงการแสดงความต่อต้านอย่างเปิดเผยรุนแรงและการปฏิวัติ ฉะนั้น โดยสรุปภาวะของชุมชนแห่งสังคมปริสมา จึงเป็นแบบขัดแย้งกันเองระหว่างชุมชนใหญ่ ต่าง ๆ แทนที่จะมีชุมชนใหญ่ระดับชาติแบบสังคมอุตสาหกรรม สาเหตุ (causes) แห่งความ ขัดแย้งมีอยู่หลายประการ แต่ไม่อาจนำมากล่าวโดยละเอียด ณ ที่นี้ได้

๒. โครงสร้างของชนชั้น (class structure) เป็นแบบกระจัดกระจายหลายชั้นตอน (Kaleidoscopic Stratification) ในเรื่องนี้ ดร. ริคส์มุ่งพิจารณาเฉพาะระบบค่านิยมเป็น สำคัญ (set of values) โดยเฉพาะค่านิยมเกี่ยวกับทรัพย์สินสมบัติ (wealth) อำนาจ (power) เกียรติศักดิ์ (prestige) ความถูกต้องดีงาม (righteousness) และอื่น ๆ ที่แบ่งแยกสมาชิก ของสังคมออกเป็นชนชั้นระดับต่าง ๆ

ในสังคมแบบเกษตรกรรมโบราณ ริคส์เห็นว่า มีระบบธรรมเนียมประเพณี ข้อห้าม (taboos) ต่าง ๆ สลับซับซ้อนมาก พฤติกรรมทางสังคมต่าง ๆ ของคนในสังคมแบบนี้จึง มักจะเป็นไปตามธรรมเนียมประเพณีของสังคมอย่างเคร่งครัด บุคคลจึงมีเสรีภาพน้อยมาก

ที่จะกระทำอะไรนอกแบบแผนของธรรมเนียมประเพณี เพราะความกดดันทางสังคมมีอยู่ทั่วไป และสม่ำเสมอตามสถานภาพของแต่ละคน

ในทางตรงกันข้าม สังคมแบบอุตสาหกรรมสมัยใหม่กลับปล่อยให้สมาชิกแสวงหาทรัพย์สินสมบัติได้โดยไม่มีข้อจำกัด ใครมีสมบัติมากหรือร่ำรวยมากก็มักจะมีเกียรติศักดิ์สูง หรือทรัพย์สินสมบัติกับเกียรติศักดิ์ (prestige) มักจะไปด้วยกัน นอกจากนี้ผู้คนยังมีโอกาสแสวงหาความรักโรแมนติก (romantic love) ได้ตามความพอใจของตนอีกด้วย การแต่งงานก็เป็นไปตามความรักของกลุ่มสมรส มากกว่าจะถือเป็นหน้าที่ผูกพันทางครอบครัว สรุปก็คือว่า สังคมแบบนี้เน้นหนักในเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคลมากกว่าการยึดมั่นในธรรมเนียมประเพณี

สำหรับสังคมปริศมานั้นแล้ว ลักษณะทางด้านชนชั้นเป็นอย่างไร ริคกส์ บอกว่า การผสมปนเปกันไประหว่างค่านิยมส่วนตัว (private values) คือ การแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และทางเพศเพื่อตนหรือครอบครัวตนเป็นสำคัญกับปทัสถาน (norm) ของสังคมยากที่จะแยกออกจากกันได้ ด้วยเหตุนี้พฤติกรรมทางสังคมของผู้คนในสังคมปริศมาจึงมีปรากฏออกมาแตกต่างกันมากมายหลายแบบ ประชาชนที่ยังอยู่ตามหมู่บ้านชนบทในไร่นาห่างไกลอารยธรรมเมือง ก็ยังคงเคร่งครัดต่อธรรมเนียมประเพณีเดิมอยู่ แต่พวกที่ร่ำรวยขึ้นมาใหม่ ๆ เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ (พวกนี้ส่วนใหญ่จะอยู่ในเมืองต่าง ๆ) ก็สร้างชนชั้นใหม่ของตนขึ้นมาค่านิยมแบบใหม่ (ผสมตะวันตกกับของเดิม) นอกจากนี้ยังมีพวกชุมชนต่างค้ำวที่เข้ามาค้าขายทำธุรกิจอีกแล้ว พวกผู้ดีเก่า ผู้มีอำนาจต่าง ๆ จึงประกอบกันเข้ามาเป็นแบบที่ริคกส์เรียกว่า "Kaleidoscopic stratification" คือ แบบกระจายหลายชั้นตอน

๓. องค์การ (organization) แบบ "เคล็คท์" (clecets) คือ องค์การที่เป็นแบบญาติพี่น้องผสมกับแบบสมาคมอาชีพแท้ ๆ ของสังคมอุตสาหกรรม การทำงานร่วมกันระหว่างญาติพี่น้องเป็นลักษณะของสังคมเกษตรกรรม และการทำงานโดยสมาคมทางอาชีพอาศัยฝีมือและความรู้ทางวิชาการเป็นเกณฑ์เป็นลักษณะของสังคมอุตสาหกรรม แต่ในสังคมปริศมาซึ่งอยู่ในภาวะเปลี่ยนแปลง การจัดองค์การต่าง ๆ ยังอยู่ในลักษณะสับสน จะเป็นแบบอุตสาหกรรมก็ได้ แต่ก็ไม่ใช่แบบเกษตรกรรมดั้งเดิม ความรักและห่วงใยในญาติพี่น้องของตนยังมีอยู่มาก จึงมักจะเอาญาติเข้ามาทำงานมากกว่าการคำนึงถึงฝีมือและความรู้ทางวิชาการ การเลือกสรร การปูนบำเหน็จความชอบก็หนีไม่พ้นในเรื่องความเป็นญาติ หรือนับถือเสมือนญาติ

๔. ค่านิยม (values) เป็นแบบ "หลายกฎเกณฑ์" (Polynormatism) คือ มีการผสมปนเปกันระหว่างเรื่องที่ดีกว่าศักดิ์สิทธิ์ (sacred) และเรื่องที่เป็นความนิยมในทางโลก

(secular) พฤติกรรมทางค่านิยมพิธีกรรม (ritual) ก็มีอยู่ปนเปกกับพฤติกรรมที่เป็นเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ (rational) ระดับแห่งความยอมรับและปฏิบัติตามค่านิยมต่าง ๆ เหล่านี้แตกต่างกันออกไปภายในส่วนต่าง ๆ ของประชากรในสังคมแบบปริสมา

โดยที่สังคมไทยอยู่ในตัวแบบปริสมา ฉะนั้นสังคมไทยย่อมจะมีลักษณะต่าง ๆ ตามแบบที่ริกส์พรรณามา ข้อที่น่าสังเกตก็คือว่า สังคมแบบปริสมานั้น ก็มีอยู่หลายระดับแตกต่างกัน แล้วแต่ว่าจะอยู่ใกล้ไปทางค่านิยมเกษตรกรรมหรือสังคมอุตสาหกรรมมากกว่ากัน (ผู้สนใจรายละเอียดเพิ่มเติม โปรดอ่าน ชูบ กาญจนประกร, "การบริหารพัฒนาตามวิธีศึกษาของริกส์" ใน *ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ* (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ ๒) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๕)

ผู้เขียนเห็นว่าตัวแบบของริกส์ในการศึกษาสังคมไทยนั้น มีลักษณะทางทฤษฎีที่ครบถ้วนดีกว่าตัวแบบของฮายาล ที่มุ่งเฟื่องเลี้ยงแต่เฉพาะค่านิยมเด่นเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามความบกพร่องทางวิชาการในตัวแบบของริกส์ก็มีอยู่ไม่น้อย อย่างเช่น

๑. ฐานคติ (assumption) ใหญ่ที่อยู่ภายใต้การสร้างตัวแบบปริสมาของริกส์ (แม้จะไม่ได้เขียนไว้) ก็พอจะมองเห็นได้ว่า เขาเชื่อว่าสังคมมนุษย์ก้าวหน้าไปตามแบบเส้นตรง (linear progression) คือจากสังคมเกษตรกรรมโบราณสู่สังคมแบบปริสมา และในท้ายที่สุดก็มาสู่ภาวะของสังคมอุตสาหกรรม ข้อนี้ผู้เขียนสงสัยนัก เพราะผู้เขียนไม่เคยคิดว่าสังคมไทยในอนาคตจะมีภาวะต่าง ๆ เหมือนกับสังคมอุตสาหกรรมตะวันตกปัจจุบัน สังคมไทยในอนาคตอาจไม่เหมือนสังคมใด ๆ เลยก็ได้

๒. ภายในฐานคติของความก้าวหน้าแบบเส้นตรง (linear progression) นี้ ย่อมหมายความว่าสังคมทุกสังคมจะมีวิวัฒนาการไปแบบนี้ ฉะนั้น แนวคิดทางวิวัฒนาการของริกส์จึงจัดว่าเป็นพวกวิวัฒนาการสายเดียว (unilinear evolution) ซึ่งปัจจุบันนี้ได้เสื่อมความนิยมไปมากแล้ว นักวิวัฒนาการสังคมส่วนใหญ่ในปัจจุบันยอมรับกันว่าสังคมมนุษย์ไม่จำเป็นต้องผ่านขั้นตอนแบบเดียวกัน และอาจวิวัฒนาการไปแตกต่างกันได้ แล้วแต่ภาวะแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม (multilinear evolution)

๓. การที่ริกส์กล่าวว่าสังคมไทยกำลังอยู่ในภาวะเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นการอ้างที่ไม่ได้อธิบายอะไรเลย เพราะถ้าเราจะพิจารณากันตามความเป็นจริงแล้ว เราก็จะพบว่าสังคมทุกสังคมย่อมตกอยู่ภายในภาวะที่กำลังเปลี่ยนแปลงทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็สังคมเกษตรกรรมหรือสังคมอุตสาหกรรมก็ตาม เพราะภาวะต่าง ๆ ของสังคมเหล่านี้หาได้คงที่อยู่ตลอดเวลาไม่ นอกจากนั้น การที่ริกส์กล่าวว่า สังคมเกษตรกรรมเป็นแบบเบ็ดเสร็จ (fused) ก็เป็น

การกล่าวอ้างที่รวบรัดเกินไป ข้อเท็จจริงในทางมานุษยวิทยาได้แสดงให้เห็นแล้วว่า แม้แต่ในสังคมที่ริกส์ขนานนามรวมกันว่า “สังคมเกษตรกรรม” ก็มีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมแตกต่างกันมากมาย ครอบครัวก็ไม่ได้เป็นแบบขยาย (extended family) ทั้งหมด โครงสร้างทางสังคม (social structure) ก็ไม่ใช่แบบเบ็ดเสร็จ (fused) เพราะอย่างน้อยองค์การทางเศรษฐกิจ การเมือง และศาสนา ก็มีอยู่ในทุกสังคม แม้ว่าจะไม่มีการแบ่งแยกหน้าที่ชัดเจนแบบสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ก็ตาม

๔. ด้วยเหตุนี้จึงอาจสรุปได้ว่า ตัวแบบของริกส์เป็นตัวแบบที่ขาดข้อเท็จจริงสนับสนุนอยู่มาก เป็นตัวแบบที่สร้างอย่างรวบรัดเกินไป จึงขาดอำนาจในการอธิบายไปอย่างน่าเสียดาย ริกส์มุ่งหวังที่จะใช้การศึกษาแบบโครงสร้างหน้าที่ แต่โดยแท้จริงแล้วเขากลับใช้เฉพาะหลักในทางวิวัฒนาการเท่านั้นเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อเท็จจริง นอกจากนี้เขาก็ไม่ได้อธิบายถึงภาวะความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของไทยโดยตรงเท่าใดนักด้วย

๓. ตัวแบบทางประวัติศาสตร์ (Historical Model)

นักศึกษาสังคมคนสำคัญที่นำเอาตัวแบบทางประวัติศาสตร์เข้ามาใช้ศึกษาสังคมไทย ได้แก่ แก์ นอร์มัน เจคอบส์ (Norman Jacobs) ความจริง เจคอบส์ เป็นนักสังคมวิทยาและเขาก็อ้างว่าเขาศึกษาสังคมไทยตามหลักในทางสังคมวิทยา เป็นการวิเคราะห์แบบสังคมวิทยา (sociological analysis) แต่ได้ใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ คือ ข้อเขียนต่าง ๆ ของนักประวัติศาสตร์และนักรัฐศาสตร์เกี่ยวกับภาวะการเมืองและการปกครองของไทยในอดีตมาเป็นหลักฐานสนับสนุนข้อเสนอทางวิชาการของเขา เราเรียกพยานหลักฐานเหล่านี้ว่าเป็น “ข้อมูลทางสังคมวิทยา” (sociological facts) ด้วยเหตุนี้แม้ว่าเจคอบส์จะอ้างว่าการศึกษาของเขาเป็นการศึกษาตามวิธีการทางสังคมวิทยาก็ตาม แต่เป็นสังคมวิทยาที่โน้มเอียงไปทางประวัติศาสตร์อยู่มาก ผู้เขียนจึงขอยกตัวแบบของเจคอบส์ว่าเป็นตัวแบบทางประวัติศาสตร์เพื่อให้แตกต่างไปจากตัวแบบของนักศึกษาสังคมไทยอื่น ๆ ที่ได้เสนอมมาแล้วและที่กำลังจะเสนอต่อไป

ข้อศึกษาสังคม ไทยของเจคอบส์ปรากฏอยู่ในหนังสือซึ่งเขาเพิ่งจะเขียนขึ้นมาเร็ว ๆ นี้เอง คือ *Modernization Without Development : Thailand as an Asian Case Study* (Praeger, New York, 1971) ในหนังสือเล่มนี้ เจคอบส์พยายามจะแสดงให้เห็นว่า ประเทศหรือสังคมมนุษย์ระดับประเทศนั้น อาจสร้างทันสมัย (modernization) ขึ้นมาได้ โดยไม่จำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนา (ทางเศรษฐกิจ) อย่างจริงจังก็ได้ แล้วเจคอบส์ก็ยกตัวอย่างให้ดูว่า

สังคมแบบจังก่ล่าวก็คือ ประเทศไทยนั่นเอง การที่เป็นดังนี้ เจคอบส์เห็นว่า เป็นเพราะประเทศไทยในอดีต (ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์) ตกอยู่ภายใต้ลัทธิการปกครองแบบ “บิทรอูปัตถัมภ์” (patrimonialism) ผลของการปกครองแบบนี้ทำให้ประเทศไม่พัฒนา แม้ว่าจะมีความทันสมัยเกิดขึ้นมาแล้วก็ตาม ตรงกันข้ามประเทศที่ในอดีตปกครองตามลัทธิ “เจ้านคร” (feudalism) อย่างเช่นประเทศญี่ปุ่น สังคมกลับมีการพัฒนาทางเศรษฐกิจและมีความทันสมัยไปด้วยกันได้ การที่เจคอบส์มองเห็นประเทศไทยว่าเป็นสังคมบิทรอูปัตถัมภ์ (patrimonial society) เราจึงอาจเรียกตัวแบบของเจคอบส์ได้อีกชื่อหนึ่ง คือ ตัวแบบปาตริโมเนียล (patrimonial model) หรือ ตัวแบบบิทรอูปัตถัมภ์

เจคอบส์เป็นนักศึกษาสังคมอีกผู้หนึ่งที่สนใจเปรียบเทียบสังคมไทยกับสังคมญี่ปุ่นเนื่องจากมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันหลายประการระหว่างประเทศทั้งสอง ในระยะเวลาตอนกลางศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ประเทศทั้งสองพยายามจะทำสังคมของตนให้ทันสมัย (ตามแบบตะวันตก) โดยเจคอบส์พรรณนาว่า ประเทศทั้งสองต่างก็เป็นเอกราชและมีวัฒนธรรมใหญ่เพียงวัฒนธรรมเดียว (ในแต่ละประเทศ) ประเทศทั้งสองต่างก็ตระหนักดีถึงเอกลักษณ์ของชาติตนอย่างเต็มที่ ทั้งสองประเทศมีกลุ่มผู้นำที่สามารถ (brilliant elites) ซึ่งอยู่ในฐานะที่จะตัดสินใจปัญหาสำคัญต่าง ๆ ของประเทศให้เหมาะสมกับภาวะเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ ระบบราชการของประเทศทั้งสองก็เป็นปีกแผ่นเท่าเทียมกัน และต่างก็รู้ซึ่งถึงเจตนาารมณ์ของชาวตะวันตก (โดยเฉพาะชาวยุโรป) ในขณะนั้นเป็นอย่างดี เหล่านี้คือลักษณะที่สำคัญบางประการที่เจคอบส์กล่าวถึงว่ามีอยู่คล้ายคลึงกันระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในตอนกลางของศตวรรษที่ ๑๙ แต่แล้วปัจจุบันนี้ ญี่ปุ่นพัฒนาไปไกลมาก ส่วนประเทศไทยกลับไม่พัฒนาเลย (ทั้ง ๆ ที่นักสังเกตการณ์ชาวต่างประเทศส่วนใหญ่ในศตวรรษที่ ๑๙ เชื่อกันว่าประเทศไทยจะต้องพัฒนาไปได้ และญี่ปุ่นนั้นไม่อาจพัฒนาได้ กล่าวกันว่าชาวยุโรปผู้หนึ่งถึงกับแนะนำให้ญี่ปุ่นส่งคณะเจ้าหน้าที่ชุดหนึ่งมาyingประเทศไทยเพื่อเรียนรู้ถึงความลับในการพัฒนาประเทศจากชาวสยาม แต่คณะผู้สังเกตการณ์ญี่ปุ่นก็อยู่กรุงเทพฯ ได้ไม่นาน เพราะทนต่อกลิ่นเหม็นของกรุงเทพฯ ไม่ไหว อันนี้อาจจะเป็นโชคดีของชาวญี่ปุ่นก็ได้ เพราะหากว่าอยู่นานไปอาจเอาค่านิยมแบบไทยไปเผยแพร่ที่ญี่ปุ่นจนไม่อาจพัฒนาเหมือนอย่างประเทศไทยปัจจุบันก็ได้)

อะไรคือสาเหตุสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยไม่พัฒนา ในเมื่อไทยมีสภาพการณ์ต่าง ๆ คล้ายคลึงกับญี่ปุ่นมากในระยะที่เริ่มติดต่อกับวัฒนธรรมตะวันตก? เจคอบส์พยายามค้นหาเหตุผลมาอธิบาย ในที่สุดเขาก็พบว่าสาเหตุสำคัญคือ สังคมทั้งสองเป็นสังคมคนละแบบ มีประวัติศาสตร์ หรือความเป็นมาที่แตกต่างกันมาก แม้ว่ามองดูลักษณะภายนอกในระยะหนึ่ง

(คือตอนศตวรรษที่ ๑๙) จะคล้ายคลึงกันมากก็ตาม แต่ความเป็นมาในอดีตก่อนนั้นแตกต่างกันมาก ความแตกต่างกันในอดีตย่อมจะทำให้ทิศทางในอนาคตเบนเบี่ยงออกจากกันไปได้ และด้วยเหตุนี้ไทยจึงทันสมัย แต่ไม่พัฒนา เพราะมีความเป็นมาแบบ “บิทรูปถัมภ์” (patrimonial) ส่วนญี่ปุ่นนั้นทั้งทันสมัยและพัฒนา เพราะมีความเป็นมาแบบ “เจ้านคร” (feudal)

ข้อนำสังเกตประการหนึ่งในเรื่องตัวแบบของเจคอบส์ก็คือว่า เจคอบส์ได้ให้คำจำกัดความ คำว่า “ความทันสมัย” (modernization) และ “พัฒนาการ” (development) ไม่ใคร่จะตรงกับที่คนส่วนมากเข้าใจกันเท่าใดนัก ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นที่เราควรจะทำ ความเข้าใจกับคำสองคำนี้ตามคำนิยามของเจคอบส์เสียก่อนว่าเขาหมายถึงอะไรกันแน่

คำว่า “ความทันสมัย” (modernization) นั้น เจคอบส์หมายถึง “การใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่จากความสามารถของสังคมที่มีอยู่ภายใต้ขอบเขตของจุดหมายปลายทางและโครงสร้างพื้นฐาน (หรือแบบต่าง ๆ) ของสังคม (the maximization of the potential of the society within the limits set by the goals and the fundamental structure (or forms) of the society)” เจคอบส์มีความเห็นว่า ความทันสมัยอาจเกิดขึ้นมาได้ด้วยการมองเห็นทางหรือวิธีการใหม่ ๆ ที่จะทำงานให้สำเร็จหรือที่จะปรับปรุงการทำงานต่าง ๆ เพื่อให้การควบคุมสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่มีอยู่ได้ผลดีขึ้น แรงผลักดันให้เกิดมีการสร้างความทันสมัยให้แก่สังคมอาจมาจากภายนอก และ/หรือภายในสังคมนั้นเองก็ได้ โดยเฉพาะในเอเชียแล้ว แรงผลักดันภายนอกส่วนใหญ่มักจะมาจากประเทศตะวันตก คือ ชาวเอเชียมักจะมุ่งเปลี่ยนแปลงประเทศตามแบบของประเทศตะวันตก (westernization)

ส่วนคำว่า “พัฒนาการ” (development) นั้น เจคอบส์หมายถึง “การใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่จากความสามารถของสังคมที่มีอยู่โดยไม่พะวงถึงขอบเขตหรือข้อจำกัดแห่งจุดหมายปลายทางหรือโครงสร้างพื้นฐานของสังคมในปัจจุบัน” (the maximization of the potential of the society, regardless of any limits currently set by the goals or fundamental structure of the society) ตามทรรศนะดังกล่าว พัฒนาการจึงเป็นการกระทำการใด ๆ ก็ได้ที่มุ่งก่อให้เกิดมีการเปลี่ยนแปลงในผลผลิต (productive change) โดยไม่คำนึงถึงว่าอะไรจะเกิดขึ้นกับจุดหมายปลายทางของสังคมที่กำหนดไว้ในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้พัฒนาการจึงขึ้นอยู่กับจุดหมายปลายทางที่ต้องการ (objectivity) มากกว่าจุดหมายปลายทางของสังคมที่ได้ยอมรับแล้วว่าเป็นไปเพื่อการใช้ประโยชน์จากความสามารถของสังคมที่มีอยู่ (อาจจะซ่อนเร้นอยู่และไม่อาจมองเห็นตามจุดหมายปลายทางของสังคมปัจจุบันก็ได้) อย่างเต็มที่

เจคอบส์ใช้คำว่า “จุดหมายปลายทางที่กำหนด” (objectivity) แทนคำซึ่งนักสังคมศาสตร์ส่วนมากชอบใช้อยู่ คือ คำว่า “ความมีเหตุผล” (rationality) ซึ่งมีผู้เข้าใจสับสนกันมาก และแฝงไว้ซึ่งอคติของแนวคิดแบบตะวันตก ไม่เหมาะกับการนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมของคนในเอเชีย เพราะความมีเหตุผลของคนตะวันตกมักจะจำกัดอยู่เฉพาะความได้หรือเสียทางเศรษฐศาสตร์เป็นพื้น คนตะวันออกคิดมากหรือไกลกว่านั้น แต่ก็มีได้หมายความว่าคนตะวันออกจะไม่มีเหตุผล (ถ้าว่าไม่มีเหตุผลแบบคนตะวันตกละก็ใกล้เคียงความจริง) ด้วยเหตุนี้เจคอบส์จึงเลือกใช้คำว่า objectivity (จุดหมายปลายทางที่กำหนดไว้โดยชัดแจ้ง) แทนคำว่า rationality ซึ่งมีความสับสนน่าเวียนหัว

เมื่อได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “ความทันสมัย” และ “พัฒนาการ” ไว้แล้ว เจคอบส์ก็อธิบายต่อไปว่า จากคำจำกัดความดังกล่าว ความทันสมัยจึงอาจรวมเข้ามาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของขบวนการพัฒนาการ (an integral part of the process of development) แต่ไม่จำเป็นที่ว่าจะต้องมีแบบตรงข้าม คือ พัฒนาการเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการแห่งความทันสมัย (ข้อนี้ผู้เขียนเชื่อเหลือเกินว่านักสังคมศาสตร์จำนวนไม่น้อยอาจไม่เห็นคล้อยตามแนวคิดของเจคอบส์ ผู้เขียนก็เป็นคนหนึ่งละที่ไม่เห็นด้วย) เจคอบส์พยายามอธิบายต่อไปว่า เขาถือว่าพัฒนาการเป็นกรณีพิเศษของความทันสมัย เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะกับสังคม (ที่มีความเป็นมา) แบบฟิวคัลเท่านั้น และเท่าที่เป็นมาแล้วจนถึงปัจจุบันนี้พัฒนาการไม่เกิดขึ้นเลยในสังคม (ที่มีความเป็นมา) แบบปาตริโมเนียล

เมื่อเป็นเช่นนี้ เจคอบส์ จึงเห็นว่า ๑) ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมสองแบบ (feudal & patrimonial) จึงมิใช่เป็นขบวนการที่ขนานกัน (คือ มีทิศทางไปแตกต่างกันมากเนื่องจากมีความเป็นมาหรือพื้นฐานคนละแบบ) ๒) ด้วยเหตุนี้ฐานคติ (assumption) ที่ว่าสังคมต้องพัฒนาต่าง ๆ ซึ่งเป็นสังคมแบบบิทรอูปถัมภ์ กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่พัฒนาการที่ทันสมัยนั้น จึงไม่ถูกต้อง (ในข้อนี้ก็เท่ากับว่าเจคอบส์มองเห็นว่าสังคมแบบบิทรอูปถัมภ์นั้น ไม่มีโอกาสจะพัฒนาตามคำจำกัดความของเขาเลยทีเดียว)

ข้อแตกต่างอีกประการหนึ่งที่เจคอบส์เห็นว่าสำคัญระหว่างความทันสมัย กับพัฒนาการตามแนวคิดของเขาก็คือว่า ความทันสมัยนั้นถือว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงทางด้านปริมาณ (quantitative change) เป็นส่วนใหญ่ คือ เป็นแต่เพียงการเพิ่มปริมาณของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วแต่เดิมให้มากขึ้น (และบางกรณีก็มีการปรับปรุงคุณภาพด้วย) เท่านั้น ส่วนพัฒนาการนั้นเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางด้านคุณภาพ (qualitative change) เพราะพัฒนาการย่อมมีการรับเอาสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาก่อนให้เกิดมีการเปลี่ยนโครงสร้างพื้นฐานของสังคมได้ มิได้เป็นการปรับปรุงเพื่อสนองเจตนารมณ์ดั้งเดิมของสังคมเท่านั้น

สิ่งที่เราควรพิจารณาต่อไปก็คือว่า “สังคมบิทรอุปถัมภ์” และสังคม “เจ้านคร” มีลักษณะแตกต่างกันในสาระสำคัญอย่างไรบ้าง ในเรื่องนี้เจคอบส์อธิบายว่า ลักษณะสำคัญของสังคมบิทรอุปถัมภ์ (เปรียบเทียบกับสังคมเจ้านคร) มีลักษณะสำคัญโดยย่อ ดังต่อไปนี้

- ที่ดินมิได้ตกทอดผ่านมือมาจากมรดกตามตระกูลขุนนางอย่างในสังคมเจ้านคร แต่มีการยกให้เนื่องจากการปฏิบัติหน้าที่ที่มีความดีความชอบเป็นพิเศษ (patrimonially)
- อำนาจไม่ได้ตกอยู่ในกำมือของบุคคล คณะทหาร หรือความเป็นใหญ่ในทางการเมือง ในอาณาเขตจำกัดโดยมีการแข่งขันชิงอำนาจระหว่างผู้ครองนครต่าง ๆ ตลอดจนหากแต่มาได้มาโดยการเป็นสมาชิกอยู่ในโครงสร้างของทางราชการ แสดงความจงรักภักดีต่อองค์ประมุขผู้มีอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน

จากลักษณะสำคัญสองประการข้างต้น เจคอบส์ได้แบ่งแยกเพื่อพิจารณาโดยละเอียดต่อไปอีก เป็น ๗ ลักษณะ คือ

๑. ในเรื่องของการใช้อำนาจ (authority)
๒. การเศรษฐกิจ (economy)
๓. การอาชีพ (occupation) ซึ่งเจคอบส์หมายถึง ความชำนาญพิเศษหรือความถนัดเฉพาะอย่างของบุคคลในการแสวงหาเกียรติยศในสังคม
๔. การจัดลำดับชั้น (stratification)
๕. ความเป็นญาติและการสืบสายโลหิต (kinship and descent)
๖. ศาสนา (religion) และ
๗. ระเบียบของสังคมเพื่อช่วยให้การเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้น เราจะมาพิจารณาลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้โดยย่อต่อไป

ประการแรกที่เกี่ยวข้องในเรื่องของการใช้อำนาจ (authority) นั้น เจคอบส์บรรยายว่า ในสังคมบิทรอุปถัมภ์นั้น ไม่มีข้อตกลงในเรื่องของการใช้อำนาจแบบสัญญาอันชัดแจ้ง ความจงรักภักดีและความรับผิดชอบต่าง ๆ เป็นไปตามตัวบุคคล หรือเป็นเรื่องระหว่างบุคคลต่อบุคคลมากกว่าที่จะเป็นเรื่องการปฏิบัติตอบแทนกันระหว่างตำแหน่งต่าง ๆ ตามทางการ แม้แต่การเข้ามาดำรงตำแหน่งราชการก็ถือว่าเป็นเรื่องส่วนตัว สัมพันธภาพระหว่างการเมืองกับเศรษฐกิจเป็นไปในรูปของการเงินและหนี้สินในทางเกษตรกรรม ไม่มีทาสติดที่นา (serfs) สำหรับขุนนาง (Lord) แบบในสังคมเจ้านคร การเป็นเช่นนี้เป็นเพราะในสังคมบิทรอุปถัมภ์นั้น ได้มีการพัฒนาขึ้นมาซึ่งระบบการปกครองโดยส่วนกลางเร็วเกินไป

ส่วนในเรื่องของเศรษฐกิจ (economy) นั้น ก็ปรากฏว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือข้าราชการชั้นสูงในสังคมบิทรูปถัมภ์ มีสิทธิและความผูกพันทางการเมืองที่จะจัดการในเรื่องการผลิตและการจำหน่ายเศรษฐกิจทรัพย์ของสังคมได้ตามที่ตนเห็นสมควร แต่มักจะมีการกล่าวอ้างว่าเป็นไปเพื่อความผาสุกของราษฎรเสมอ ด้วยเหตุนี้ ผู้มีอำนาจทางการเมืองจึงมีอำนาจทางเศรษฐกิจของสังคมด้วย และมักจะมีการกล่าวอ้างว่า ถ้ารัฐบาลไม่ยื่นมือเข้ามาจัดการทางด้านเศรษฐกิจด้วยแล้ว ภาวะเศรษฐกิจก็จะดำเนินไปไม่ราบรื่น

สำหรับการอาชีพ (occupation) นั้น ในสังคมบิทรูปถัมภ์ มีการแบ่งอาชีพบางประเภทออกเป็นอาชีพจำเป็นแก่สังคม (primary or essential) และอาชีพอื่น ๆ ที่มีความสำคัญรองลงมา (secondary) ในระยะแรกของสังคมแบบนี้ อาชีพจำเป็นย่อมได้แก่การปกครองประเทศและการทำไร่นา อาชีพอื่น ๆ นอกจากสองอย่างนี้ แม้ว่าจะมีประโยชน์ต่อสังคมเพียงใดก็ถือว่าเป็นแต่เพียงอาชีพชั้นรองเท่านั้น ลักษณะสำคัญของผู้ปกครองประเทศ คือ ต้องมีความฉลาดรอบรู้และมีคุณธรรมประจำใจสูง ส่วนชาวไร่ชาวนาจะต้องเป็นผู้ผลิตที่ขยันขันแข็ง ผลิตอาหารให้ได้มากเหลือกินเหลือใช้

การจัดลำดับชั้นภายในสังคม (stratification) เป็นแบบผู้ปกครองประเทศที่มีความฉลาดรอบรู้และมีคุณธรรมสูง ย่อมมีอภิสิทธิ์เหนือคนธรรมดา จัดว่าอยู่สุดยอดของบันไดสังคม (social ladder) เพราะเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบสูง สังคมจะเจริญก้าวหน้าหรือเสื่อมขึ้นอยู่กับบุคคลกลุ่มนี้ การให้ตำแหน่งหน้าที่สูง ๆ ในการปกครองประเทศจึงมักจะตกอยู่กับบุคคลชั้นนี้เท่านั้น เพราะถือว่าเป็นผู้ที่ได้รับการฝึกฝนให้มีคุณธรรมสำหรับการปกครองประเทศมาแล้ว บุคคลชั้นอื่นนอกจากนี้จึงย่อมไม่เหมาะสม

ระบบญาติและการสืบสายโลหิต (kinship and descent) ในสังคมบิทรูปถัมภ์ เป็นแบบของการแบ่งแยกสมบัติสำคัญโดยเฉพาะที่ดินให้เป็นชั้นเล็กชั้นน้อย ด้วยเหตุนี้บุคคลรุ่นต่อมาก็จะมีทรัพย์สินสมบัติน้อยกว่าบุคคลรุ่นเก่าเสมอ

ส่วนศาสนาในสังคมแบบนี้ก็ทำหน้าที่แต่เพียงสอนให้คนปฏิบัติตนโดยชอบตามระเบียบดั้งเดิมของสังคมเป็นส่วนใหญ่ ไม่มีบทบาทในการเสริมสร้างทัศนคติเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ

โดยสรุปก็คือว่า สังคมบิทรูปถัมภ์มีระเบียบแบบแผนที่ถูกต้องรวมเป็นอย่างเดียวกัน การจะเปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผนดั้งเดิม จะต้องมาจากกลุ่มผู้นำชั้นผู้กุมอำนาจปกครองเท่านั้น สังคมแบบนี้จึงยากที่จะพัฒนา (ผู้สนใจที่จะศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับสังคมบิทรูปถัมภ์)

อุปถัมภ์ โปรดอ่าน Jacobs, Norman. *Modernization Without Development: Thailand as an Asian Case Study*. New York, Praeger, 1971)

ผู้เขียนมีความเห็นว่า ตัวแบบปาตริโมเนียลของเจคอบส์มีข้อจำกัดอยู่หลายประการ อาทิ

๑. เจคอบส์ติดข้องอยู่กับเหตุการณ์ในอดีตมากเกินไปในแง่ที่ว่า เขาเชื่อว่าเหตุการณ์ในอดีตจะเป็นเครื่องพยากรณ์หรือชี้ทางอนาคตของสังคม อันนี้เป็นคติของนักประวัติศาสตร์ส่วนมาก แต่ผู้เขียนไม่เห็นด้วย เพราะแม้ว่าสังคมไทยในอดีตจะเป็นแบบปาตริโมเนียลตามค่านิยมของเจคอบส์ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ จะเกิดขึ้นไม่ได้ จากการติดต่อกับภาวะเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบด้าน ทั้งจากฝ่ายตะวันตกและสังคมตะวันออกด้วยตนเอง ผู้เขียนเชื่อว่า คนไทยรุ่นใหม่มีความเปลี่ยนแปลงไปจากแนวเชื่อและการปฏิบัติแบบดั้งเดิมแล้ว ไม่น้อยทีเดียว ผู้เขียนไม่เชื่อว่าสังคมไทยจะคงเป็นแต่เพียงสังคมทันสมัย แต่ไม่พัฒนาตลอดไปตามข้อเสนอของเจคอบส์

๒. ข้อมูลต่าง ๆ ที่เจคอบส์นำมาเสนอในหนังสือของเขาเป็นข้อมูลเพียงบางส่วนเท่านั้น และส่วนมากมักจะเกี่ยวข้องกับเรื่องทางค่านิยมภาพ (normative patterns) มากกว่าทางด้านพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจริง ๆ ผู้เขียนสงสัยว่าเจคอบส์ไม่เข้าใจสังคมไทยอย่างแท้จริงเท่าที่ควร

๓. ด้วยเหตุผลดังกล่าวในสองหัวข้อข้างต้น ผู้เขียนจึงสงสัยในคุณค่าทางวิชาการของตัวแบบปาตริโมเนียลของเจคอบส์ ถ้าเปรียบเทียบกับตัวแบบของริกส์จะเห็นได้ว่า ริกส์มีเหตุผลในทางวิชาการสนับสนุนมากกว่า แม้ว่าตัวแบบของเจคอบส์จะมีขอบเขตกว้างขวางกว่าของอียาล (ซึ่งมุ่งในแง่ค่านิยมอย่างเดียว) แต่เจคอบส์ก็มีอคติ คือ ให้ความสำคัญแก่อดีตมากเกินไป ข้อที่น่าสังเกตก็คือว่า สังคมฟิวต์ล ก็ไม่ได้ทันสมัยและพัฒนาเหมือนอย่างสังคมญี่ปุ่นเสมอไป (อาทิ สเปน) เจคอบส์จะอธิบายความไม่พัฒนาของสังคมฟิวต์ลเหล่านั้นได้อย่างไร?

๔. ตัวแบบโครงสร้างหลวม (Loosely Structured Model)

ตัวแบบนี้เป็นของจอห์น เอฟ. เอ็มบริ (John F. Embree) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน จอห์น เอ็มบริ ได้มาศึกษาสังคมไทยภายหลังจากที่เขาได้ศึกษาสังคมบางสังคมในทวีปเอเชียมาแล้ว โดยเฉพาะสังคมญี่ปุ่นและเวียดนาม ความแตกต่างทางพฤติกรรมระหว่างคนไทยกับคนญี่ปุ่นและเวียดนามนั้นมียุ่อย่างน่าพิศวงและขัดแย้งมาก จนกระทั่งทำให้เอ็มบริสรุป

ว่า สังคมและวัฒนธรรมไทยนั้นน่าจะเป็นคนละแบบกันกับสังคมและวัฒนธรรมของญี่ปุ่น และเวียดนาม และแล้วเขาก็ขนานนามสังคมไทยว่าเป็นระบบสังคมประเภทโครงสร้างหลวม (loosely structured social system) ซึ่งมีลักษณะพฤติกรรมเด่น ๆ หลายประการ ตรงกันข้ามกับลักษณะพฤติกรรมของระบบสังคมประเภทโครงสร้างกระชับ (closely structured social system) อันได้แก่สังคมญี่ปุ่น และเวียดนาม เป็นต้น

ความจริงถ้าจะพิจารณากันอย่างตรงไปตรงมาแล้ว เราก็อาจจะกล่าวได้ว่า เอมบริ เป็น นักสังคมศาสตร์คนแรกที่น่าเอาแนวคิดและวิธีการวิจัยแบบโครงสร้าง—หน้าที่ (structural functional studies) มาใช้สำหรับศึกษาสังคมไทยและสังคมอื่น ๆ ด้วย เอมบริได้เขียนเรื่อง สังคมโครงสร้างหลวม คือ สังคมไทย ลงพิมพ์ครั้งแรกในวารสาร *American Anthropologist* เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๐ ต่อมาข้อเขียนของเขาเรื่องนี้ได้เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในวงการมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา จนกระทั่งเป็นผลให้มีการพิมพ์หนังสือเล่มหนึ่งขึ้นในเวลาต่อมา (ค.ศ. ๑๙๖๘) เพื่อการวิพากษ์วิจารณ์ผลงานของเอมบริในเรื่องระบบสังคมโครงสร้างหลวมนี้โดยเฉพาะ คือ *Loosely Structured Social Systems : Thailand in Comparative Perspective*. Yale University Cultural Report, No. 17.

การที่เอมบริขนานนามสังคมไทยว่า เป็นระบบสังคมประเภทโครงสร้างหลวมนั้น เขาหมายความว่าสังคมที่วัฒนธรรมของสังคมนั้นเปิดโอกาสให้บุคคลเลือกตัดสินใจกระทำการแตกต่างกันออกไปได้ในสถานการณ์อย่างเดียวกัน คือ สังคมไม่มีการบีบบังคับทางธรรมเนียมประเพณีว่า ในกรณีอย่างนั้นอย่างนี้จะต้องปฏิบัติอย่างหนึ่งอย่างใดเพียงอย่างเดียว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่า สังคมถือว่า พฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไปบ้างในสถานการณ์อย่างเดียวกันนั้นเป็นไปได้ เป็นของถูกต้อง สังคมยอมรับให้ปฏิบัติได้ (a culture in which considerable variation of individual behavior is sanctioned) พฤติกรรมทำนองนี้ผิดกับพฤติกรรมของคนในสังคมอีกแบบหนึ่งซึ่งเอมบริเคยรู้จักเคยศึกษามา คือ สังคมญี่ปุ่น ซึ่งเอมบริเรียกว่าเป็นสังคมที่มีโครงสร้างกระชับแน่น (closely structured) ก็คือว่าพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นไปตามแบบอย่างของข้อกำหนดทางสังคม (ธรรมเนียมประเพณี) อย่างเคร่งครัดมาก ในสังคมแบบนี้ยากที่บุคคลจะประพฤติดิถีผิดไปจากกฎเกณฑ์ทางสังคม สิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ที่บุคคลจะพึงปฏิบัติต่อกันในสถานการณ์ต่าง ๆ นั้นมีกำหนดไว้อย่างชัดเจน และทุกคนก็ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

เอมบริ ได้ยกตัวอย่างแสดงความแตกต่างระหว่างพฤติกรรมของคนในสังคมโครงสร้างหลวม คือ สังคมไทย กับสังคมโครงสร้างกระชับ อาทิ สังคมญี่ปุ่นไว้มากมาย แต่จะนำ

มากล่าวไว้ ณ ที่นี้เพียงตัวอย่างเดียว เพื่อเป็นการเสริมสร้างความเข้าใจของผู้อ่านในแนวคิดเรื่องโครงสร้างหลวมเท่านั้น ในตัวอย่างนี้ เอมบริบรรยายถึงการประกวดโคลงกลอนของญี่ปุ่นกับของไทย เอมบริบอกว่า ในประเทศญี่ปุ่นนั้น ในการแสดงการหรือการประกวดประชันทางกาพย์กลอน คนญี่ปุ่น (ผู้ที่แข่งขัน) จะต้องท่องจำโคลงกลอนเก่าแก่สมัยต่างๆ มาจนขึ้นใจ เป็นจำนวนหลายร้อยหลายพันบท เมื่อคู่แข่งคนใดคนหนึ่งกล่าวโคลงกลอนบทใดออกมากว้างไว้กลางบท คู่แข่งขันอีกคนหนึ่งก็ต้องสามารถกล่าวต่อส่วนที่เหลือไปจนจบบทหรือตอน โดยไม่ให้ผิดเพี้ยนจากของเดิมที่กวีเขียนไว้เลย แม้ว่าในท้องถิ่นชนบทบางแห่งเนื้อหาของโคลงกลอนเก่าแก่อาจผิดเพี้ยนไปบ้าง แต่ก็จะต้องยังคงรักษาเนื้อมาตรฐานไว้ได้อยู่

ในประเทศไทยก็มีการประกวดประชันทางด้านกาพย์กลอนเหมือนกัน แต่เราไม่ได้อักษาเนื้อเดิมของโคลงกลอนไว้เป็นสำคัญ เราเพียงแต่รักษารูปแบบของกาพย์กลอน คือว่า จะใช้คำกี่ป่า สัมผัสตรงไหน เสียงสูงต่ำอย่างไรให้เป็นไปตามลักษณะของโคลงกลอนแต่ละชนิดเท่านั้น ส่วนเนื้อนั้นเราไม่ชอบท่องจำจากของเก่า แต่เรามักนิยมแต่งกันเองเดี๋ยวนั้นมากกว่า คือเรานิยมว่า “กลอนสด” มากกว่าการท่องจำจากของเก่า ยิ่งกว่านั้น แม้ว่าแบบของโคลงกลอนจะผิดเพี้ยนไปบ้าง เราก็ไม่ใคร่ถือสาักันมากนัก ด้วยเหตุนี้แม้ว่าประเทศทั้งสองจะมีการประกวดประชันแข่งขันโคลงกลอนด้วยกัน แต่ก็ผิดกันมากในทางปฏิบัติ กล่าวคือ คนญี่ปุ่นปฏิบัติตามแบบและเนื้อเรื่องเดิมไม่มีการแต่งเติมเสริมต่อ แต่คนไทยกลับเน้นหนักในแง่ความสามารถในการแสดงออกเฉพาะบุคคล คงรักษาไว้แต่เพียงหลักเกณฑ์สำคัญ ๆ ในโคลงกลอนเท่านั้น

เอมบริมองเห็นว่า สังคมโครงสร้างหลวมนั้น มีสัมพันธภาพอยู่อย่างใกล้ชิดกับบุคลิกภาพแบบ “ปัจเจกชนนิยม” (individualism) เขาถึงกับเขียนว่า ลักษณะประการแรกของวัฒนธรรมไทยที่คนต่างประเทศโดยเฉพาะชาวตะวันตก ญี่ปุ่น และเวียดนามจะสังเกตเห็นได้โดยง่ายก็คือ พฤติกรรมที่มีลักษณะเฉพาะตนของคนไทย ยิ่งอยู่เมืองไทยนานเท่าใดก็ยิ่งจะสังเกตเห็นพฤติกรรมแนวนี้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ คนไทยนั้นขาดความสม่ำเสมอ ขาดระเบียบวินัยโดยตั้งใจ ไม่ชอบทำงานร่วมกับคนอื่นอย่างเห็นได้ชัด เปรียบเทียบกับญี่ปุ่น ประเทศไทยขาดความเป็นระเบียบและขาดวินัย เปรียบเทียบกับคนอเมริกัน คนไทยไม่เคารพในกฎเกณฑ์ของฝ่ายบริหาร และไม่มีควมสำนึกในเรื่องเวลาแบบสังคมอุตสาหกรรม

อย่างไรก็ตาม เอมบริสรุปว่า สังคมทั้งสองแบบ คือ สังคมโครงสร้างกระชับและสังคมโครงสร้างหลวม ต่างก็มีคุณค่าในการดำรงอยู่ด้วยกันทั้งนี้ (ข้อนี้ทำให้เห็นได้ชัดเจน

ว่า เอมบริเป็นนักโครงสร้างหน้าที่นิยมโดยแท้จริง แม้ว่าจะอยู่ในรุ่นแรก ๆ ซึ่งแนวคิดในเรื่องระบบยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควรก็ตาม) สังคมแบบไทยสามารถที่จะปรับตัวรับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงภายนอกได้โดยไม่รู้สึกรบกวนกระทบกระเทือนต่อโครงสร้างเดิมของตนเท่าใดนัก (อันนี้น่าจะหมายความว่า แม้เหตุการณ์ภายนอกเปลี่ยนแปลงไป ประเทศไทยก็สามารถปรับตัวรับเหตุการณ์นั้นได้ โดยไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนโครงสร้างเดิม หรือว่าไม่สูญเสียเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเดิมของตน การที่ไทยสามารถรักษาวัฒนธรรมเดิมไว้ได้เรื่อยมาเป็นเหตุให้นักสังคมศาสตร์บางคน ดังเช่น เจคอบส์ หว่าว่าสังคมไทยไม่มีโอกาสพัฒนาแม้จะทันสมัยก็ตาม—ผู้เขียน)

ในที่สุด เอมบริได้เตือนผู้อ่านแนวคิดเรื่องสังคมโครงสร้างหลวมของเขาไว้อย่างน่าฟังว่า การที่เขาเรียกสังคมไทยว่าสังคมโครงสร้างหลวมนั้น เขามีได้หมายความว่า สังคมไทยมีการรวมตัว (ระหว่างส่วนต่าง ๆ) อย่างลวก ๆ ก็หาไม่ได้ การรวมกันอย่างลวก ๆ เป็นลักษณะของความหยابหรือแบบที่คนไทยเราเรียกพฤติกรรมแบบนี้ว่า “สุกเอาเผากิน” คือ ไม่ประณีต บรรจง ละเอียดอ่อน การรวมตัวกันอย่างลวก ๆ จึงมีหวังแตกสลายขาดสัมพันธ์ภาพหรือหลุดขาดจากกันได้ง่าย แต่สังคมโครงสร้างหลวมหามีลักษณะเช่นนี้ไม่ ตรงกันข้ามความหลวม คือ ความไม่กระชับแน่นนั้น หมายถึง ความยืดหยุ่น (flexibility) มากกว่า ซึ่งก็ย่อมหมายความว่าไปได้อีกว่า เพราะสังคมไทยมีความยืดหยุ่นมากนี้เองจึงทำให้คนที่มาจากสังคมแบบกระชับพากันตั้งข้อสังเกตว่าสังคมไทยขาดระเบียบวินัย เอมบริเองก็ได้แสดงความเห็นแบบนี้ไว้อย่างชัดแจ้งในข้อเขียนของเขา (ซึ่งเป็นการใช้อคติของชาวตะวันตกอย่างชัดแจ้ง ภาษาของเขาหลายตอนเต็มไปด้วยถ้อยคำที่แฝงไว้ด้วยค่านิยมส่วนตัวซึ่งเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมตะวันตก) เอมบริ ตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า สังคมสองแบบ คือ โครงสร้างหลวมและโครงสร้างกระชับนี้ดูเหมือนจะไม่มีสัมพันธ์ภาพต่อกันเสียเลย คล้าย ๆ กับว่าเป็นสังคมคนละแบบที่ไม่มีทางจะเปลี่ยนเข้าสู่กันได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นจิตใจของคนในสังคมสองแบบนี้จึงอาจแตกต่างกันมากก็ได้ แม้กระนั้น เอมบริก็ไม่สู้จะแน่ใจนักว่าข้อสังเกตประการสุดท้ายของเขาจะเป็นจริงเพียงไรหรือไม่ เขาจึงแสดงความหวังไว้ว่า การศึกษาสังคมสองแบบนี้เพิ่มขึ้น อาจจะช่วยให้ความกระจ่างแก่ปัญหาข้อนี้ได้บ้างกระมัง?

ตามความเห็นของผู้เขียน ผู้เขียนมีความรู้สึกที่ว่าตัวแบบสังคมโครงสร้างหลวมของจอห์น เอมบริ มีคุณค่าในทางวิชาการไม่มากนัก ลักษณะของตัวแบบก็เป็นตัวแบบในทางพรรณนาความ (descriptive model) มากกว่าจะเป็นตัวแบบอธิบายความ (explanatory model) สิ่งที่เอมบริได้ทำให้แก่วงการสังคมศาสตร์ก็มีเพียงการคิดตั้งชื่อคำว่า “สังคมโครงสร้างหลวม” และพรรณนาว่า สังคมแบบนี้มีพฤติกรรมเด่น ๆ อะไรบ้างเท่านั้น แม้เอมบริจะเป็น

นักโครงสร้าง—หน้าที่นิยม แต่เขาก็ไม่ได้ใช้แนวคิดและวิธีการวิเคราะห์แบบระบบอย่างลึกซึ้งแต่อย่างใด นอกจากนั้น ข้อความหลายตอนที่ปรากฏอยู่ในข้อเขียนของเขาก็เต็มไปด้วยอคติของสังคมตะวันตกและสังคมญี่ปุ่นแม้ว่าเขาจะสรุปในที่สุดว่า สังคมโครงสร้างหลวมจะสามารถปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกได้ก็ เขาก็ไม่ได้แสดงให้เห็นว่าการปรับตัวนั้นมีวิธีการหรือกรรมวิธีทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร ฉะนั้นการที่ว่าสังคมโครงสร้างหลวมสามารถปรับตัวได้ดีกว่า จึงเป็นแต่เพียงข้อเสนอยิ่งไม่ได้มีการพิสูจน์กันจริงจังเลย จึงอาจจะจริงหรือไม่จริงก็ได้ การเอาสังคมไทยไปเปรียบเทียบกับสังคมญี่ปุ่นและอเมริกานั้น แม้ว่าจะทำให้เรามองเห็นแบบแผนที่แตกต่างกันทางพฤติกรรมและวัฒนธรรมก็ตามที่ แต่ก็ไม่ได้ช่วยทำให้เราเข้าใจขึ้นได้เลยว่า อะไรคือสาเหตุ (causes) ของพฤติกรรมที่แตกต่างกันเหล่านั้น หรือทำไมจึงเป็นเช่นนั้น? จะเห็นได้ว่า เอมบริตอปปัญหาไม่ได้ ถ้าจะตอบก็คงตอบได้แต่เพียงว่า ที่เป็นเช่นนั้นเพราะสังคมไทยเป็นแบบโครงสร้างหลวม ญี่ปุ่นเป็นแบบโครงสร้างกระชับ แล้วสหรัฐอเมริกาเล่า เป็นแบบอะไร? เอมบริไม่ได้ตั้งชื่อให้ ตามความเห็นของผู้เขียน สังคมสหรัฐอเมริกาคงไม่ใช่แบบโครงสร้างกระชับแน่ และก็ไม่ใช่แบบโครงสร้างหลวมด้วย ถ้าจะมีการตั้งชื่อให้ ก็คงจะเป็นโครงสร้าง “ครึ่ง ๆ กลาง ๆ” (“in-between” structured social system กระมัง?) จะเห็นได้ว่าการตั้งชื่อให้ว่าอย่างนั้นอย่างนี้ มิได้เป็นการอธิบายให้เราเข้าใจพฤติกรรมต่าง ๆ ได้แต่อย่างใดเลย ด้วยเหตุนี้ ตัวแบบโครงสร้างหลวมจึงมีคุณค่าในทางทฤษฎีแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

๕. ตัวแบบทางด้านบุคลิกภาพและจิตใจ (Personality-Psychological Model)

ตัวแบบนี้เป็นการศึกษาของนักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ๒ ท่านรวมกัน คือ รูธ เบนเนดิกท์ (Ruth Benedict, *Thai Culture & Behavior*, 1948 และเฮอรัลด์ บี. ฟิลลิปส์ (Herbert P. Phillips, *Thai Peasant Personality*, 1965) นักมานุษยวิทยาทั้งสองท่านนี้สนใจทางด้านบุคลิกภาพและ “จิตใจ” ของกลุ่มชนเป็นพิเศษ รูธ เบนเนดิกท์ นั้น ถือได้ว่าเป็นผู้ริเริ่มศึกษาทางด้านวัฒนธรรมและบุคลิกภาพด้วยผู้หนึ่ง ท่านผู้นี้ไม่เคยมาประเทศไทยเลย แต่ก็เขียนหนังสือเกี่ยวกับบุคลิกภาพของคนไทยซึ่งเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมไทยได้ถูกต้องในหลายแง่หลายมุม (เขียนจากการค้นคว้าทางวรรณกรรมและเอกสารต่าง ๆ) ส่วน เฮอรัลด์ บี. ฟิลลิปส์ นั้นมาเมืองไทยหลายครั้ง ค้นเคยกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ในประเทศไทยดี สนใจศึกษาทางด้านบุคลิกภาพของชาวนาไทย และได้เลือกศึกษาหมู่บ้านชาวนาที่บางชันร่วมกับคณะนักวิจัยมหาวิทยาลัยคอร์เนล (Cornell University) และจากตัวอย่างชาวนาไทยที่บางชันนี้ ฟิลลิปส์ ได้สร้างภาพของบุคลิกภาพส่วนรวมของคนไทยขึ้น (คนไทยแบบดั้งเดิมซึ่งทำนาข้าวเป็นวิถี

ชีวิต ไม่ใช่คนไทยในเมืองสมัยใหม่) วิธีการสำคัญที่เขาใช้แสวงหาข้อเท็จจริงเป็นวิธีการทางจิตวิทยา เรียกว่า “การทดสอบด้วยการให้ต่อประโยค” (Sentence Completion Test หรือ SCT) ผู้สนใจทราบรายละเอียดเกี่ยวกับ SCT โปรดศึกษาได้โดยตรงจากหนังสือของ Herbert P. Phillips, *Thai Peasant Personality*.

บุคลิกลักษณะของชาวนาไทยซึ่งได้มาจากการศึกษาของ เซอร์เบิร์ต ฟิลลิปส์ พอจะสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑. ทักษะคติที่มีต่อเจ้าหน้าที่หรือผู้มีอำนาจปกครอง (Attitudes toward Authority) ในเรื่องนี้ ฟิลลิปส์ พบว่าชาวนาไทยมีความรู้สึกต่อผู้มีอำนาจปกครองหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลว่าบุคคลเหล่านี้เป็น “เจ้านาย” พวกเขา พวกเขาจึงมักจะมีอารมณ์อ่อนแอและเชื่อฟังผู้มีอำนาจปกครองหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ ความสัมพันธ์ดังกล่าว ฟิลลิปส์ เรียกว่าเป็นความสัมพันธ์แบบ “Superordination and Subordination” ซึ่งสามารถสังเกตเห็นได้จากโครงสร้างทางภาษาที่ใช้อยู่ อย่างเช่น ชาวบ้านนาพูดถึงนายกรัฐมนตรี (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) ว่า “ท่านเป็นเจ้านายของพวกเรา ท่านดีต่อเรา และมีความเมตตากรุณาต่อพวกเรา มาก ท่านจึงเป็นเสมือนพ่อของพวกเรา และพวกเรา ก็เปรียบประดุจลูกหลานของท่าน” (Phillips, p. 143. — แปลโดยผู้เขียน)

นอกจากนั้น ฟิลลิปส์ยังพบอีกว่า ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวของชาวนาไทยก็เป็นไปในแบบเดียวกันนี้ คือ จะต้องเป็นผู้เหนือกว่าและผู้ต่ำกว่าเสมอ แม้แต่ลูกฝาแฝดที่เกิดต่างกันเพียงไม่กี่นาทีก็จะต้องมีคนหนึ่งซึ่งมีอำนาจเหนือคนที่หนึ่ง ชาวบ้านนาโดยส่วนรวมยอมรับนับถือความมีอำนาจเหนือตนของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง โดยทั่วไปผู้มีอำนาจค้อยกว่าย่อมจะให้ความเคารพนับถือ นิยม และแสดงความคารวะต่อผู้มีอำนาจเหนือกว่ารวมทั้งยอมตัวรับใช้ด้วย ในขณะที่เดียวกันพวกเขาก็สันนิษฐานหรือคาดหวังว่าผู้ใหญ่หรือเจ้านายจะต้องอุปการะหรือช่วยเหลือพวกเขาเมื่อคราวทุกข์ยากหรือเดือดร้อนจำเป็น

๒. ความคิดเกี่ยวกับเรื่อง “ความพึ่งพิงได้” หรือการยึดเอาเป็นที่พึ่ง (dependency) ในเรื่องนี้ ฟิลลิปส์พบว่าชาวบ้านที่บางชั้นไม่ใคร่คิดหวังในเรื่องการพึ่งพาอาศัยผู้อื่นเท่าใดนัก มีทัศนคติแบบที่ว่า “ถ้าเขาไม่ยอมยกมือ เราก็ไม่จำเป็นต้องง้อเขา” คือ การพึ่งพาอาศัยเป็นเรื่องถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกันมากกว่าเป็นหน้าที่หรือสิทธิของผู้ใดผู้หนึ่งที่จะต้องให้ความอุปการะหรือที่พึ่งแก่บุคคลอื่นหรือต้องพึ่งบุคคลอื่นเสมอไป

๓. ความคิดหรือความรู้สึกต่อบุคคลอื่น (Orientation toward Others) ชาวบ้านนาที่บางชั้นประเมินคุณค่าของผู้อื่นด้วยการดูที่สัมพันธ์ภาพที่ผู้อื่นมีอยู่กับตัวเขา ชาวบ้านนาไม่

สามารถจะแยกความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างเขากับผู้อื่นออกได้ (interpersonal is the major component of their evaluation) ชาวบ้านนาส่วนมากมีความรู้สึกทำนองที่ว่าใครอยากจะทำอะไรก็เชิญตามสบาย ถ้าการกระทำของเขาไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน นอกจากนั้นยังปรากฏว่าชาวบ้านนาส่วนมากนิยมยกย่องผู้ที่สามารถเก็บความรู้สึกหรือระงับอารมณ์ไว้ไม่ให้ดูว่าเป็นผู้ที่ช่วยรักษาความสงบในสังคมไว้ได้ (คือ ไม่ต้องไปทะเลาะทูปตีทำร้ายกันโดยใช้เหตุ)

๔. ความกังวลใจและปฏิกิริยาต่อเหตุร้ายต่าง ๆ (Anxiety and Reactions to Crises) เป็นการมุ่งแสวงหาคำตอบที่เป็นการแก้ความกังวลใจ รวมทั้งบ่อเกิดแห่งความกังวลใจทั้งหลายด้วย นอกจากนั้น เมื่อตกอยู่ในภาวะที่มีเหตุวิกฤติต่างๆ เกิดขึ้น ชาวบ้านนามีปฏิกิริยาได้ตอบในเรื่องนี้อย่างไร

ฟิลลิปส์พบว่าชาวบ้านบางชั้นมีความทุกข์ทางใจ หรือความกังวลใจในเรื่องต่างๆ น้อยมาก (ในเมื่อเทียบกับคนอเมริกัน) พวกเขาบ้านนาไม่มีความรู้สึกถึงความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขาเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความกังวลใจอย่างใหญ่หลวงแต่ประการใด ส่วนมากมักจะมุ่งคำนึงถึงเรื่องความอยู่ดีกินดี คือ มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง และมีทรัพย์สินพอสมควรก็เป็นทีพอใจแล้ว ฟิลลิปส์มีความเห็นว่า ชาวบ้านนาแห่งบางชั้นมิได้คาดหวังอะไรจากกันและกันมากนักในการดำรงอยู่ของแต่ละคน ด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงไม่มีความกังวลใจเกี่ยวกับเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (interpersonal relationship) ข้อนี้ผิดกับคนอเมริกันผู้ซึ่งมีความกังวลใจในเรื่องสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลมาก เพราะคาดหวังกัน (ในสังคมอเมริกัน) ว่าความเป็นอยู่ที่ดีของตนหรือความก้าวหน้าของตนขึ้นอยู่กับความสามารถของตนตามที่คนอื่นมองเห็น (other-directed) ฟิลลิปส์จึงมีความเห็นว่าชาวบ้านบางชั้นมีพื้นฐานทางจิตใจมั่นคงมาก (กว่าคนอเมริกัน?)

แต่เมื่อถูกถามว่าถ้าต้องเผชิญกับภาวะวิกฤติหรือเหตุอันตรายร้ายแรงเฉพาะหน้า จะทำตนอย่างไร? ชาวบางชั้นส่วนใหญ่ตอบในทำนองว่าต้องพยายามทำจิตใจให้เข้มแข็ง โดยการยอมรับและอดทนเผชิญต่อสภาพอันตรายนั้น ๆ จนกว่ามันจะผ่านพ้นไป ข้อนี้ฟิลลิปส์เห็นว่าเป็นการตอบที่ไม่ใคร่สร้างสรรค์นัก (non-constructive) แต่เขาก็เห็นว่าลักษณะของคำตอบกลมกลืนไปกับลักษณะทางจิตอื่น ๆ โดยเฉพาะการมองโลกในแบบปล่อยไปตามยถากรรม (passive view)

๕. การก้าวร้าวรุกราน : สาเหตุและปฏิกิริยา (Aggression : Causes and Reactions) ฟิลลิปส์พบว่า ในเรื่องของก้าวร้าวรุกรานนั้น ชาวบ้านบางชั้นไม่ชอบแสดงออกอย่าง

ตรงไปตรงมาซึ่งหน้า มักจะนิยมใช้วิธีการทางอ้อมต่าง ๆ (เขาเปรียบเทียบว่าเหมือนกับการแสดงออกทางเพศของคนอเมริกัน)

ชาวบ้านบางชั้นมีแนวโน้มที่จะควบคุม ปฏิเสธและไม่ใคร่จะปล่อยให้พฤติกรรมก้าวร้าวรุกรวนแสดงออกมาต่อคนอื่น ทั้งนี้มีได้หมายความว่าชาวบ้านบางชั้นไม่มีความรู้สึกก้าวร้าวรุกรวน พวกเขามีความรู้สึกประเภทนี้เหมือนคนทั่วไป แต่แทนที่จะปล่อยให้มันแสดงตัวออกมาเป็นแบบเปิดเผยต่อคนอื่น พวกเขากลับกดมันไว้ ซุ่มซ่อนเอาไว้ภายใน ถ้าโกรธจัด กิริยาอาการภายนอกอาจแสดงออกมาเป็นแบบเฉยเมย หรือไม่พอใจเท่านั้นเอง หรือไม่พวกเขาก็อาจหาทางแก้ไขเอาเอง (แบบที่คนไทยเรานิยมพูดกันว่า “เอาทางพระเจ้า ช่ม” กระมัง ?)

๖. ความต้องการและความปรารถนาที่เด่น ๆ (Dominant Drives and Wishes) มีอยู่หลายประการ แต่ส่วนใหญ่ก็พอจะสรุปได้ว่า ชาวบ้านบางชั้นนั้นคิดปรารถนาอยาก รวย และอยาก ดี เป็นส่วนใหญ่ สิ่งที่ต้องการก็คือ เงิน และ บุญกุศล สองอย่างนี้คือสิ่งที่พวกเขาต้องการมากที่สุดในชีวิต ที่สำคัญมากก็คือว่า ถ้าไม่มีข้าวกินแล้ว ชีวิตนี้ก็สุดแสนจะทนทาน คนยากคือคนที่ไม่มีสมบัติอะไร วนไปเวียนมากก็ไม่พ้นความต้องการอยากรวย มีความสุข และได้ทำบุญกุศลมาก ๆ (เมื่อตายไปแล้วชาติหน้าจะได้ร่ำรวยมีความสุขอีก)

ผู้เขียนมีความรู้สึกที่ ตัวแบบในทางจิตวิทยาสังคมของ เซอร์เบิร์ต พิลลิปส์ นี้ แม้ว่าข้อมูลที่นำมา จะมาจากหมู่บ้านชานาภาคกลางของประเทศเพียงหมู่บ้านเดียว แต่ก็เป็นการแสดงให้เห็นบุคลิกภาพของคนไทย โดยเฉพาะชาวนาไทยได้หลายแง่หลายมุม แม้เราอาจไม่แน่ใจว่าข้อมูลเหล่านี้จะถูกต้องตรงกับภาคอื่นหรือหมู่บ้านอื่นของชาวนาไทยหรือไม่ก็ตาม แต่ความแตกต่างที่มีก็คงเป็นเรื่องของระดับและคงไม่มากนัก เพราะต่างก็ตกอยู่ภายใต้อาณาเขตของวัฒนธรรมไทยด้วยกัน ข้อเสียของตัวแบบของฟิลลิปส์มีอยู่ว่า เราไม่อาจทราบการทำงานของสังคมไทยส่วนรวมได้จากการศึกษาแบบนี้ ด้วยเหตุนี้ การศึกษาทางจิตวิทยาจึงมีคุณค่าอยู่ตรงที่ช่วยให้ความ กระฉับกระเฉง เพิ่มเติมแก่การศึกษาแบบระบบวิเคราะห์มากกว่าการที่จะทำให้เราเข้าใจสังคมโดยตรง

บทที่ ๕

บทสังคาย

จากการเสนอตัวของนักสังคมศาสตร์หลายท่านที่ได้ศึกษาสังคมไทยมาแล้วในบทก่อน เราพอจะมองเห็นได้ว่า ตัวแบบต่าง ๆ เหล่านี้นั้นย่อมมีข้อบกพร่องอยู่ด้วยกันทั้งนั้น ไม่มากก็น้อย จุดอ่อนที่ทุกตัวแบบมีอยู่รวมกัน ได้แก่ ความไม่เป็นตัวแทนที่แท้จริงของสังคมไทย คือ ตัวแบบแต่ละอันไม่สามารถสร้างภาพอันแท้จริงและครบถ้วนพอสมควรของสังคมไทยขึ้นมาได้ ดังเราได้พิจารณากันมาแล้วว่า บางตัวแบบก็เน้นหนักไปในแง่ของค่านิยมใหญ่เพียงอย่างเดียว บางตัวแบบก็เน้นหนักไปทางด้านการเมืองและการปกครองในอดีต บางตัวแบบก็เน้นหนักเฉพาะความคิดอ่านและความรู้สึกของชาวบ้านนาเท่านั้น แต่ไม่ครอบคลุมไปถึงลักษณะทางจิตและแนวคิดหรือค่านิยมของชนชั้นปกครองและชนชั้นอื่น ๆ ด้วย อย่างไรก็ตาม ความไม่สมบูรณ์ของตัวแบบต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วหาได้ทำให้ตัวแบบเหล่านั้นไร้คุณค่าทางวิชาการโดยสิ้นเชิงก็หาไม่ได้ ตรงกันข้าม ตัวแบบต่าง ๆ เหล่านี้ได้ให้ความรู้เรื่องสังคมไทยในแง่มุมต่าง ๆ ที่เป็นจริงอยู่ไม่น้อย และถ้าเรารวมเอาตัวแบบต่าง ๆ เหล่านี้มาพิจารณาพร้อมกันแล้ว เราก็จะรู้จักสภาพของสังคมไทยทั้งในอดีตและปัจจุบันได้ไม่น้อยทีเดียว

ความไม่สมบูรณ์ของตัวแบบต่าง ๆ เหล่านี้ อยู่ที่การไม่อาจเสนอภาพของสังคมไทยในฐานะที่เป็นระบบกระทำการชนิดหนึ่ง ได้อย่างละเอียดพอนั่นเอง ส่วนประกอบต่าง ๆ (components) หรือระบบย่อย (subsystems) ของสังคมไทยมิได้มีการพิจารณาเสนออย่างถูกต้องและครบถ้วนเท่าเทียมกัน ภาพของสังคมไทยที่ปรากฏอยู่ในตัวแบบแต่ละตัวจึงเป็นแต่เพียงภาพบางส่วนหรือบางตอนของสังคมไทยเท่านั้น หาใช่ภาพอันแท้จริงของสังคมไทยไม่ แม้ว่าเราจะศึกษาตัวแบบเหล่านั้นบางอันก็ยังไม่ได้ภาพอันแท้จริงโดยส่วนรวมของสังคมไทยอยู่นั่นเอง เพราะตัวแบบเหล่านั้นบางอันก็เสนอออกมาเพื่อที่จะให้แต่ละอันมีความถูกต้องสมบูรณ์อยู่ในตัว โดยไม่ต้องอาศัยตัวแบบอื่นแต่อย่างใด

ผู้เขียนมีความเห็นว่า การที่เราจะสร้างระบบวิเคราะห์สังคมหรือตัวแบบอันเป็นตัวแทนการทำงานของสังคม ได้อย่างแท้จริงนั้น ผู้สร้างควรวีเคราะห์หลักการวิเคราะห์ระบบเป็นสำคัญ ตัวแบบที่ดีควรแสดงให้เห็นถึงการทำหน้าที่และโครงสร้างของสังคมได้อย่างชัดเจนเพียงพอ

และจะต้องแสดงถึง โครงสร้างและการทำหน้าที่ของระบบย่อยต่าง ๆ ภายในสังคม รวมทั้งสัมพันธ์ภาพระหว่างระบบย่อยต่าง ๆ เหล่านี้ด้วย ว่ามีอยู่ต่อกันและกันอย่างแน่นแฟ้นหรือหละหลวมเพียงใดด้วย ด้วยเหตุนี้ตัวแบบของสังคมที่เหมาะสมที่สุด (เพื่อที่จะสามารถทำให้เราเข้าใจถึงวิธีการทำงานของสังคม) จึงเป็นตัวแบบที่สร้างขึ้นตามวิธีการศึกษาสังคมแบบโครงสร้าง—หน้าที่ (structural-functional study) โดยการนำเอาแนวคิดและวิธีการวิเคราะห์ระบบสมัยใหม่มาใช้อย่างเต็มที่

ในการนี้จะต้องมีการศึกษาถึงโครงสร้างและหน้าที่ของระบบย่อยต่าง ๆ ภายในสังคม เริ่มตั้งแต่ระบบครอบครัวและญาติพี่น้อง (family and kinship system) ระบบการศึกษา (educational system) ระบบอนามัย (health system) ระบบเศรษฐกิจ (economic system) ระบบการเมืองและการปกครอง (political system) และระบบความเชื่อหรือศาสนาของสังคม (belief system) นักศึกษาสังคมที่ควรจะเข้าใจถึงโครงสร้างและการทำหน้าที่ของระบบย่อยเหล่านี้อย่างละเอียดและถูกต้องพอสมควร นอกจากนั้นยังจะต้องศึกษาหาสัมพันธ์ภาพของระบบย่อยเหล่านี้ด้วย อย่างน้อยก็จะต้องรู้ว่าระบบย่อยใดที่มีอิทธิพลเหนือระบบย่อยอื่น ๆ มากน้อยเพียงไร หากไม่แล้วเราก็ไม่อาจจะเข้าใจโครงสร้างและการทำหน้าที่ของสังคมใหญ่ได้เต็มที่เลย

เราจะเห็นว่าการศึกษาที่นักศึกษาคนใดคนหนึ่ง จะทำการศึกษาสังคมทุกระบบย่อยด้วยตัวเองคนเดียวย่อมไม่อาจทำได้ ด้วยเหตุนี้ เราจึงต้องพึ่งความรู้บางส่วนจากเพื่อนนักศึกษาอื่น ๆ ที่สนใจศึกษาระบบย่อยที่เขาสนใจ และเพื่อที่จะให้มองเห็นภาพรวมของสังคมได้อย่างถูกต้องแน่นอน ความร่วมมือกันระหว่างนักสังคมศาสตร์ทั้งหลายจึงเป็นสิ่งที่ไม่หลีกเลี่ยงได้ ดังนั้น นักมานุษยวิทยาจึงควรร่วมมือกับนักสังคมวิทยา นักรัฐศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ และนักสังคมศาสตร์สาขาอื่น ๆ เพื่อสร้างภาพของสังคมไทยโดยส่วนรวมออกมาให้ใกล้เคียงต่อสภาพความเป็นจริง หรือพฤติกรรมจริง ๆ ของคนไทยส่วนใหญ่ให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ถ้าเราทำได้อย่างนี้ บางทีเราก็อาจจะได้ภาพของสังคมไทยที่สมบูรณ์ขึ้น ถูกต้องมากยิ่งขึ้นกว่าเดิมเป็นแน่

สำหรับนักศึกษาที่สนใจทางด้านความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม วิธีการศึกษาสังคมแบบวิวัฒนาการตามแนวคิดของกลุ่มวิวัฒนาการหลายสาย (multilinear evolution) ดูเหมือนจะเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในปัจจุบัน นอกจากนั้นการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชุมชนขนาดย่อยแบบที่เราอาจสร้างกลุ่มควบคุม (control group) ได้ ก็น่าจะเป็นวิธีที่ทำให้เรามองเห็นความเปลี่ยนแปลงในแง่มุมต่าง ๆ ได้ดีอีกวิธีหนึ่ง

โดยสรุปก็คือว่า ถ้าเราอยากทราบการทำหน้าที่ต่าง ๆ และโครงสร้างของสังคมเราก็ควรจะใช้วิธีการศึกษาแบบโครงสร้างหน้าที่ด้วยการนำเอาวิธีการวิเคราะห์ระบบมาใช้อย่างเต็มที่ แต่ถ้าเราต้องการทราบความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม เราก็ควรจะใช้วิธีการศึกษาตามแนวคิดแบบวิวัฒนาการ ในขณะที่เดียวกันก็โปรดอย่าลืมว่า การศึกษาทางด้านบุคลิกภาพและจิตวิทยาสังคมจะมีส่วนช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในพฤติกรรมของกลุ่มชนในสังคมที่เราศึกษาได้อีกโสดหนึ่ง ผลงานค้นคว้าศึกษาของนักศึกษากลุ่มนี้จึงน่าจะนำมาพิจารณาประกอบด้วย

บรรณานุกรม

- ABERLE, D.F., A.K. COHEN, A.K. DAVIS, M.J. LEVY, Jr., AND F.X. SUTTON
1950 "The Functional Prerequisites of a Society." *Ethics*. Vol. 60, January 1950.
- AYAL, ELIEZER B.
1963 "Value Systems and Economic Development in Japan and Thailand" *Journal of Social Issues*. Vol. 19, No. 1, pp. 35-51.
- BARNOUW, VICTOR
1963 *Culture and Personality*. Dorsey Press.
- BENEDICT, RUTH
1943 *Thai Culture and Behavior*. An unpublished wartime study. Cornell University Data Paper No. 4, 1952.
1958 *Patterns of Culture*. A Mentor Book.
- BLACK, MAX ED.
1964 *The Social Theories of Talcott Parsons*. Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall.
- BUCKLEY, WALTER
1967 *Sociology and Modern Systems Theory*. Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall.
- CHILDE, GORDON
1942 *What Happened in History*. A Pelican Book.
- DOBZHANSKY, THEODOSIUS
1962 *Mankind Evolving*. New Haven & London, Yale University Press.
- EVERS, HANS-DIETER ED.
1969 *Loosely Structured Social Systems : Thailand in Comparative Perspective*. Yale University Southeast Asia Studies, Cultural Report No. 17.
- HAGEN, EVERETT E.
1962 *On the Theory of Social Change*. Dorsey Press.
- HIRSCHMAN, ALBERT O.
1961 *The Strategy of Economic Development*. A Yale University Paperbound.
- HONIGMANN, JOHN J.
1967 *Personality in Culture*. New York, Harper & Row.
- JACOBS, NORMAN
1971 *Modernization without Development : Thailand as an Asian Case Study*. New York, Praeger.
- KUHN ALFRED
1963 *The Study of Society : A Unified Approach*. Homewood, Ill., Dorsey Press.
- LOOMIS, CHARLES P.
1960 *Social Systems*. New York, D. Van Nostrand.
- LOWIE, ROBERT H.
1937 *The History of Ethnological Theory*. New York, Holt Rinehart and Winston.
- MALINOWSKI, BRONISLAW
1945 *The Dynamics of Culture Change*. New Haven, Yale University Press.
- MERRILL, FRANCIS E.
1957 *Society and Culture*. Englewood Cliffs, N.J. Prentice-Hall.
- MERTON, ROBERT K.
1967 *On Theoretical Sociology*. New York, Free Press.
- NADEL, S.F.
1964 *The Theory of Social Structure*. New York, Harper & Brothers.
- PARSONS, TALCOTT
1951 *The Social System*. New York, Free Press of Glencoe.
- PHILLIPS, HERBERT P.
1965 *Thai Peasant Personality*. Berkeley and Los Angeles, University of California Press.

- PFUETZE, P.E.
1961 *Self, Society and Existence*. New York, Harper & Row.
- RADCLIFFE-BROWN, A.R.
1952 *Structure and Function in Primitive Society*. New York, Free Press.
- REDFIELD, ROBERT
1960 *The Little Community and Peasant Society and Culture*. Chicago, University of Chicago Press.
- RIGGS, FRED W.
1956 *Prismatic Society : A Paradoxical Model and Financial Administration*. (โรเนียว) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
1961 "A Model for Study of Thai Society." *Thai Journal of Public Administration*, Vol. 1. No. 4, April 1961.
- RUSSEL, BERTRAND
1964 *A History of Western Philosophy*. New York, Simon & Schuster.
- STEWART, JULIAN H.
1963 *Theory of Culture Change*. Urbana, University of Illinois Press.
- TOYNBEE, ARNOLD
1946 *A Study of History*. London, Oxford University Press. (2nd abridged volume was published in 1957)
- TUCKER, ROBERT
1961 *Philosophy and Myth in Karl Marx*. London, Cambridge University Press.
- WHITE, LESLIE A.
1945 "History, Evolutionism, and Functionalism : Three Types of Interpretation of Culture." *Southwestern Journal of Anthropology*, Vol. 1, pp. 221-248.

ภาษาไทย

ชูป กาญจนประกร

๒๕๑๕ "การบริหารพัฒนาตามวิธีศึกษาของวิกกส์" ใน *ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ* (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ ๒) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, หน้า ๑๙๗ - ๒๓๑.

พิมพ์ที่ บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด ๘๕๑ ถนนพระราม ๑ กรุงเทพมหานคร
นางบุญพริ้ง ต.สุวรรณ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๑๘